Egerija

PUTOPIS

EGERIJA

PUTOPIS

Kapela sv. Križa

Biblitoeka "SLUŽBE BOŽJE"
Knjiga 43

Urednik: Marko Babić OFM
Naslovnu stranicu izradio: Ante Branko Periša, OFM
Oprema: Marko Babić, OFM

EGERIJA

PUTOPIS

Preveo, napisao uvod i bilješke
Marijan MANDAC ofm

SLUŽBA BOŽJA
Makarska
1999.

Naslov izvornika:

EGERIA, *Itinerarium* = G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Fontes christiani*, 20, HERDER, 1995 = P. MARAVAL, *Égérie. Journal de voyage (Itinéraire)*, Sources Chrétiennes, 296, Paris, 1982. = CSL, 39,35-101; PLS, 1,1047-1092 = CCL, 175,37-90 = N. NATALUCCI, *Egeria. Pellegrinaggio in Terra santa. Itinerarium Egeriae*, Firenze, 1991.

Izdavač: "Služba Božja"
M A K A R S K A -Franjevački put 1
Tisak: "Franjo Kluz" d.o.o. - Omiš
Naklada: 600 komada

ISBN 953-6236-09-5

FSSPX Kapela sv. Antuna, Josipa, Zagreb

PREDGOVOR

"A ako ima nešto što je važno,
onda je to sam tekst, a ne pisac."
P. Šegedin

Egerija je zacijelo znamenita žena sve ako je možda mnogi i ne poznaju. Ostavila nam je u baštinu djelo veće i različite vrijednosti. Iz njega kao vrela mnogi mogu crpsti za svoje obogaćenje. Egerija je otvoreno priznala da je znatiželjna. Sigurno se iz te znatiželje rodilo puno dobrih želja što su je vodile na duga putovanja i na neki način silile da mnogo vidi, čuje i dozna. Od toga i sami sada imamo velike koristi. Egerijina želja nije bila puka znatiželja. Egeriju je njezina želja navela prije svega na to da obiđe krajeve i mjesta koja su značajna u povijesti staroga i novoga Božjega naroda. Egerija na svojim pohodima svetim mjestima nije bila nijema gledateljica. Redovito je putovala s Biblijom u ruci da se na posjećenim mjestima iskreno moli i za sve Bogu zahvali. Upravo se po tome molitvenom dahu što prožima Egerijino djelo njezin spis ubraja u teološki rad. Time Egerijina knjiga dobiva onaj smisao koji je svrha svakoga pothvata te vrste. Duh uzdiže Bogu.

Sada kada je ova knjiga gotova, nimalo ne žalim ni trud ni vrijeme što sam joj posvetio. To kažem zato što bih od sebe jedva došao na pomisao da prevedem i donekle protumačim Egerijin *Putopis*. U svome se dosadašnjem radu gotovo i nisam susretao ni s Egerijom ni njezinim spisom. Poticaj da se time bavim došao je neposredno i isključivo od O. M. Babića s kojim prijateljski surađujem dugi niz godina. Od sv. Jeronima pak naučih da je prijateljeva želja zapravo najčvršća zapovjed. I

tako stadoh raditi na ovoj knjizi. Ali ako poticaj za nju dugujem prijatelju, njezine nedostatke i mane uzimam na se. I kada sam već tu rado spominjem i O. A. Crnčevića. On mi je nesebično za rad priskrbio vanredne knjige o Egeriji. Bez njih bi ovaj rad bio neusporedivo siromašniji. Stoga se i njemu od srca zahvaljujem i želim mu obilat uspjeh u poslu koji je sretno započeo.

Knjigu sam uobičajeno pripremio. Čitalac će vidjeti da sam za svaki broj u prijevodu odabrao stanoviti duži ili kraći naslov. Ni sada pak nisam posve osvjedočen da je to dobro. Ti naslovi neminovno smetaju kod čitanja. Ipak sam ih ostavio da se nekako preglednije možemo snalaziti u onome što je Egerija napisala. Čitalac i onako dobro zna da te naslove ne mora čitati. On je željan Egerijina izvještaja.

Makarska, 30. V. 1997.

M. Mandac

1. UVOD

Prvo poglavlje

1.1. OKVIR ZA EGERIJU I NJEZIN SPIS

Tek s nekoliko riječi naznačujemo stanovit okvir Egerijinu povjesnom nastupu i njezinu djelovanju. Potom se zaustavljamo kod same Egerije i predstavljamo njezinu knjigu. Sigurno se Egerijin put ne da razumjeti bez onodobnoga općeg hodočasničkoga gibanja. Uostalom Egerija je imala barem jednoga istaknutoga zapadnog preteču. Ovdje bilježimo i kratku napomenu o vanjskome ostvarenju puta.

1.1.1. - *Općenito o hodočašću*

Egerijin hodočasnički put u Svetu zemlju uopće nas ne čudi niti iznenađuje. Njezin pothvat nije nimalo osamljen niti jedinstven. Čak se može kazati da je Egeriju ponijela hodočasnička rijeka i snažna hodočasnička struja. Ona je krenula u Svetu zemlju kada je hodočašće već postalo utvrđena predaja među kršćanima. To se zbilo kada je Crkva napokon stekla potpunu slobodu i pošto su nastojanjem cara Konstantina Velikoga i njegove majke Helene u Jeruzalemu, ali i drugdje po Palestini, podignuta mnogobrojna zdanja i veličanstvene crkve. Sada su kršćani odasvuda krenuli da to vide i tome se dive. Razumije se da to nije osnovni razlog kršćanskome hodočašću. Kršćani su hodočastili u Svetu zemlju vidjeti gdje je boravio i živio Isus Krist. To je hodočasnike poticalo na osobnu pobožnost te omogućavalo bolje razumijevanje opisanoga i kazanoga u Bibliji. Unaprijed će hodočašće postati sastavni dio kršćanske duhovnosti. Kršćani život shvaćaju hodočašćem zemljom do nebeskoga Jeruzalema. Nije

isključeno da su kršćani četvrtoga stoljeća putovali u Palestinu i zbog onodobnih živih i snažnih teoloških rasprava.

Same početke kršćanskih hodočašćenja u Palestinu još uvijek dobro ne poznamo. Prije nego je Crkva izvojevala slobodu vjernici su pojedinačno dolazili u Svetu zemlju. Možda se tada još ne bi zapravo ni smjelo govoriti o hodočašću u strogome smislu riječi. Ranije su u Palestinu redovito putovali biskupi, svećenici i teolozi. Vjerojatno su to činili više iz teoloških i znanstvenih razloga i pobuda nego iz vlastite i izravne pobožnosti. Treba dodati da je hodočašćenje oblik koji susrećemo gotovo kod svih drevnih naroda.[1] U tu najširu poleđinu treba staviti i Egerijin hodočasnički put.[2]

1.1.2. - *Hodočasnik iz Bordeauxa*

Negdje oko g. 333. zaputio se stanoviti putnik iz Bordeauxa u Svetu zemlju. Putovao je kopnom preko Carigrada i Male Azije te došao do Jeruzalema. Na povratku krenuo je u Makedoniju te u Rim. Put mu se ipak završava u Milanu. Ime nam putnika nije poznato kao ni bilo što drugo iz njegova života. Nagađalo se da bi bio ugledna ličnost i službeno putovao u Palestinu. Ali jamačno tu pretpostavku treba otkloniti. Hodočasnik iz Bordeauxa prevalio je ogromni put: od Atlantika do Palestine koju vjerojatno nije svu obišao. Budući da u Palestini nije posjećivao samo mjesta koja su kršćanska svetišta već isto tako mjesta važna za Židove pomišljalo se kako je mogao biti obraćeni Židov. Ipak se ta

[1] Usp. *Encyclopaedia of Religion and Etics*, 10(1918), 10-28; *The Encyclopedia of Religion*, 11(1987), 338-351.

[2] Usp. H. LECLERCQ, *Pèlerinage aux lieux saints*, DACL, 14, 65-176; R. KLEIN, *Die Entwicklung der christlichen Palästinawallfahrt in konstantinicher Zeit*, RQ, 85(1990), 145-181; G. ANICHINI, *Pellegrinaggio*, EC, 9(1952), 1080-1086; F. SCHMIDT-CLAUSING, *Wallfahrt und Wallfahrtsorte im Katholizismus*, RGG, 6, 1539-1542; B. KÖTTING, *Wallfahrt und Wallfahrtsorte*, RGG, 6, 1537-1539; B. KÖTTING, *Peregrinatio ad loca sancta*, LThK, 8, 268-269; B. KÖTTING, *Ecclesia peregrinans. Das Gottesvolk unterwegs*, Münster, 1988.

pomisao redovitnije odbacuje kao neutvrđena. Svakako taj je hodočasnik prvi na latinskome nekako opisao svoje putovanje. Naslov se spisa u skraćenome obliku bilježi *Itinerarium Burdigalense*. Spis je cjelovito sačuvan u jednome rukopisu, a ulomično u nekoliko drugih. Osnovna mu je obilježba neopisiva suhoća. Hodočasnik je često jedino bilježio gdje je prenoćio ili gdje se mijenjao poštanski zapreg kojim je putovao. Navodio je imena pokrajina i gradova kuda je prolazio. Nije izostavljao ni razdaljine puta. Hodočasnik u svome spisu također spominje onodobnu Panoniju s oba svoja dijela. Pisac napušta kruto, suhoparno i škrto nabrajanje samo u onome dijelu gdje opisuje što je vidio u Jeruzalemu. Ali je zapis barem zato vrijedan što potječe od čovjeka koji je takva što prvi zabilježio.[3]

1.1.3. - *Oblik putovanja*

Teško je s bilo kojom sigurnošću utvrditi kako je Egerija uspjela prevaliti iznimno dug put. Možemo tek kazati da je rimsko carstvo posjedovalo sjajne putove koji su povezivali sve djelove te ogromne države. To su znamenite *viae publicae*. Bile su dosta sigurne i veoma uređene. Smijemo predpostaviti da se Egerija kretala tim državnim cestama kad god je bilo moguće. Egerija je morala posjedovati ono što se u ono vrijeme nazivalo *diploma*. Danas kažemo putovnica. Inače *diploma* je grčka riječ. Ta se isprava tako naziva jer je bila redovito dvostruka. Diploma se savijala na dvoje. Tom se diplomom putovalo u pokrajine. Bez nje se nije išlo na duga putovanja u nepoznate krajeve. Egerija je sigurno većim

[3] Usp. E.D. HUNT, *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire AD 312-460*, Oxford, 1984, 55-58; H. DONNER, *Pilgerfahrt ins Heilige Land. Die ältesten Berichte christlicher Palästinapilger (4.-7. Jahrhundert)*, Stuttgart, 1979, 36-68; H.J. VOGT, *Pellegrinaggio*, DPAC, 2, 2783-2741; P. De LABRIOLLE, *Histoire de la litérature latine chrétienne*, 2, Paris, 1947, 599-566; H. LECLERCQ, *Pèlerinage aux lieux saints*, DACL, 14, 76-78; H. LECLERCQ, *Itinéraires*, DACL, 7, 1853-1858; A. HAMMAN, *L'Itinerarium Burdigalense*, *Patrologia*, 3, Marietti, 1978, 532.

dijelom putovala onim što se zove *cursus publicus*. To je javni promet. Riječ je o kočijama s konjskom zapregom. Tako se prevozila pošta. Konji su se mijenjali na postaji koja se zvala *mutatio*. Prenoćivalo se, odmaralo i opskrbljivalo potrebnim kod svratišta ili konačišta. Moglo bi se reći da su to i gostionice. U ono se doba postaja te vrste naziva *mansio*. I Egerija češće spominje takva odmarališta. Nije isključeno da se Egerija zaustavljala i kod vojničkih utvrda. To je vojnički *castrum*. Po sebi se razumije da su to uglavnom naša nagađanja na temelju onodobnoga redovitog načina putovanja.[4]

1.1.4. - *Egerija*

1.1.4.1 Poteškoća s imenom

Pravo govoreći još uvijek ne bi nitko smio tvrditi da posve pouzdano i sigurno zna kako se Egerija doista zvala. Danas se općenito ustalilo da se oslovljava Egerija. Tako postupamo i sami. Ali da bi za to postojali neprijeporni dokazi, ne može se nikako kazati. Egerija se još uvijek katkada i gdjegdje naziva Eterija. Uz ta dva češća imena postojalo je nekoliko oblika koji se donekle i samo neznatno razlikuju od oblika Egerija i Eterija. Ne bilježimo ih da pitanje ne zamrsimo, a time se ništa naročito ne dobiva.

Negda se Egeriju nazivalo Silvija ili Silvanija. Mislilo se da je sestra odnosno bratova žena zapovjednika pretorija imenom Rufina koji je potjecao iz galske pokrajine Akvitanije i na službi bio u Carigradu od g. 393. do 395. Ime Silvija svakako treba zapamtiti jer se nerijetko susretne u spisima o Egeriji. Navodimo da se Egeriju također poistovjećivalo s kćeri ili rođakinjom samoga cara Teodozija Velikoga. Ta se pak

[4] Usp. FORCELLINI, 1, 827; 2, 118; 3, 174.

žena zvala Galla Placidia. Premda bismo, dakle, rado znali kako se Egerija doista zvala, to nam je još uvijek skriveno.[5]

1.1.4.2. Neutvrđena domovina

Istraživači su se živo zanimali za Egerijino podrijetlo. Htjeli su doznati odakle je rodom i zavičajem. U tu su svrhu do sitnica pregledali njezin spis i druga moguća pomagala. Do konačnoga se zaključka nije došlo. Drugim riječima, ne znamo koji je Egerijin rodni kraj. U tome se mišljenja stručnjaka uglavnom dijele u dva tabora. Jedni drže da je Egerija ugledala danje svjetlo negdje na jugu drevne Galije. To bi bilo u narbonskoj ili akvitanskoj pokrajini. Drugi opet tvrde da se Egerija rodila u negdašnjoj Hispaniji, tj. na području današnje Španjolske. Kao pokrajina spominje se Galicija na sjeveru Hispianije. Nitko pak ni približno ne određuje kada se Egerija rodila. Šuti se i o godini njezine smrti. Sve je to, makar je najosnovnije u ljudskome životu, prekriveno potpunim mrakom.[6]

[5] O Egeriji i njezinoj knjizi vidi: A. HAMMAN, *Patrologia*, III, *Institutum Patristicum Augustinianum*, Marietti, 1978, 529-532; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, Herder, 1966, 245; J. PAVIĆ-T.Z. TENŠEK, *Patrologija*, Zagreb, 1993, 272; E. ENNS, *Egeria*, LThK, 3(1995), 464; P.W. LAWLER, *Peregrinatio Aetheriae*, NCE, 11, 119; M. FÉROTIN - H. LECLERCQ, *Etheria*, DACL, 5, 552-584; D. GOCE, *Égérie*, DHGE, 15, 1-5; H. LECLERCQ, *Pélerinage aux lieux saints*, DACL, 14, 92-110; B. KÖTTING, *Peregrinatio ad loca sacra*, LThK, 8, 268-269; F. WOTKE, *Peregrinatio ad loca santa*, Pauly-Wissova, 7, 875-885; A. HAMMAN, *Egeria*, DPAC, 1, 1108; A. VACCARI, *Egeria*, EC, 5, 133-136; M. STAROWIEIJSKI, *Bibliografia egeriana, Augustinianum*. 19(1979), 297-317; S. JANERAS, *Contributo alla bibliografia egeriana, Atti del convegno internazionale sulla* PEREGRINATIO EGERIAE... Arezzo 23-25 ottobre 1987, Arezzo, 1990, (=*Atti*), 355-366. N. NATALUCCI, *Egeria, Pellegrinaggio in Terra santa*, Firenze, 1991, 44-45; H. PÉTRÉ, *Éthérie, Journal de Voyage*, SC, 21, Paris, 1948, 7-17; P. MARAVAL, *Égérie, Journal de Voyage*, SC, 296, Paris, 1982, 16-19. 21-23; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria, Itinerarium, Reisebericht*, FC, 20, Herder, 1995; E. GIANNARELLI, *Egeria, Diario di Viaggio*, Torino, 1992, 32-35; J. DECONINCK, *De itenerario*, RB, 7(1910), 424-445; H. ERKELL, *Itinerarium Egeriae, Gnomon*, 33(1961), 805-807.

[6] Usp. H. PÉTRÉ, *Éthérie*, 7-17; P. MARAVAL, *Égérie*, 19-21; N. NATALUCCI, *Egeria*, 46-49; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 36-40.

1.1.4.3. Nejasan društveni položaj

Redovito se kaže da je Egerija bila redovnica. Čak se pomišlja da je mogla biti starješica kakve ugledne sestrinske zajednice. Ali ni za to nema čvrstih dokaza. Štoviše, neke činjenice kao da se protive toj pretpostavci. Teško je, naime, uskladiti Egerijinu redovničku pripadnost s dugim poduzetim putovanjima što je sigurno tražilo velik trošak i puno slobodnoga vremena. Egerija je često putovala u službenoj državnoj vojnoj pratnji državnim prijevoznim sredstvima. Gostoprimstvo su joj iskazivali biskupi, svećenici i monasi. Egerija je vladala i pisanom riječi. Ništa se od toga, doduše, nužno ne protivi Egerijinu mogućem redovničkom staležu, ali se baš ni ne da posve lako s njime uskladiti. Sve bi bilo jednostavnije ako je Egerija bila bogata i ugledna žena koja se povezala s krugovima što su se žarče i odanije predali pobožnosti i kreposnome životu. Takav je, primjerice, bio Marcelin krug u Rimu.[7] Nešto se slično može kazati i za Paulu koja je i sama krenula na hodočašće u Svetu zemlju.[8] Vidi se, dakle, da ni u pogledu Egerijina društvenoga položaja ne možemo biti posve načistu.[9]

1.1.4.4. Poduzeto putovanje

Dosta je važno utvrditi[10] kada je Egerija obavila putovanje o kojemu nas obavještava u svome spisu. Spis

[7] Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995, 178-179.

[8] Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 182.

[9] Usp. H. PÉTRÉ, *Éthérie*, 7-17; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 40; N. NATALUCCI, *Egeria*, 49-55; P. MARAVAL, *Égérie*, 23-27; G. RÖWEKAMP-D. THÖNNES, *Egeria*, 13-15.

[10] Usp. M. Le COUR GRANDMAISON - B. BILLET, *Le pélerinage au fumier de Job et la date de la Peregrinatio Aetheriae*, RSR, 48(1960), 460-465; E. DEKKERS, *De datum der "Peregrinatio Egeriae" en het Fest van Ons Heer Hemelvaart*, *Sacris erudiri*, 1(1948), 181-205; P. MARAVAL, *Égérie*, 27-39; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 21-29; N. NATALUCCI, *Egeria*, 37-43; H. PÉTRÉ, *Éthérie*, 7-17; P. DEVOS, *La date du voyage d' Égérie*, AB, 85(1967), 165-194.

potječe upravo iz toga vremena jer ga je ona stvarala na samome putovanju. Može se sa sigurnošću tvrditi da je Egerija svakako krenula na put poslije g. 363. i da je putovanje okončala najkasnije g. 540. U tome se slažu svi Egerijini poznavaoci. Kada se pak putovanje zbilo između navedenih godina, stručnjaci su dugo bili podijeljena suda. Često su govorili da je to bilo oko g. 380. ili oko g. 400. U najnovije se vrijeme počelo općenito prihvaćati kao skoro utvrđeno da je Egerija bila na putu od g. 381. do g. 384. Ipak treba dodati da i te godine nailaze na stanovite poteškoće. Unatoč tome, sada se ponavlja kao sigurna činjenica da je Egerija opisala putovanje što ga je poduzela od g. 381. do g. 384.

Teško je naznačiti staze kojima je Egerija prošla. Sigurno je krenula iz dalekoga zapadnoga zavičaja i želja joj je bila doputovati u Jeruzalem. Jamačno se kretala kopnenim putem i stigla do Carigrada. Otuda joj je prva postaja bio Kalcedon. Potom je na putu do Tarza morala proći kroz Bitiniju, Galaciju i Kapadociju. Iz Tarza put je Egeriju vodio u Antiohiju. Otuda je do Jeruzalema mogla put birati jer su bila barem dva. Vjerojatno je u Jeruzalem stigla za Uskrs g. 381. Tu se smjestila i otuda poduzimala kraća i duža putovanja.[11]

Egerija najprije krajem g. 381. ili početkom g. 382. putuje u Egipat. Svrhu njezinome putovanju nije nimalo teško naslutiti. Egerija želi izravno upoznati bujan monaški život u Egiptu. On je tu doista već cvao i u svetosti dao vrhunske plodove. Egipat je tada bio pun monaha koji žive kao pustinjaci, ali i u zajednicama i udrugama.[12] Egerija se iz Egipta vraća prije 18. svibnja g. 383. Tada je opet u Jeruzalemu odakle ljeti g. 383. obilazi Samariju i Galileju. Koncem g. 383. Egerija iznova odlazi na put u Egipat da se sredinom siječnja g. 384. još jednom vrati u Jeruzalem. U

[11] Tu smo saželi prikaz od P. MARAVAL, *Égérie*, 56-60. Također vidi: G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 30; E. GIANNELLI, *Egeria*, 74-91.

[12] Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 180. 64-67.

veljači g. 384. Egerija posjećuje brdo Horeb ili Nebo. Novo je putovanje iz Jeruzalema malo kasnije iste godine 384. vodi na jug Sirije. Između svih putovanja Egerija se neko vrijeme zadržava u Jeruzalemu. Vjerojatno na uskrsni ponedjeljak g. 384. Egerija kreće natrag u svoju domovinu. U tu svrhu opet dolazi u Antiohiju i otuda posjećuje Edesu. Pošto se u svibnju ili lipnju 384. vratila u Antiohiju, Egerija preko Seleucije putuje u Carigrad i kasnije u rodni kraj. Tu smo, dakako, pribilježili osnovne naznake, ali i sami znamo da je Egerijino putovanje bilo mnogo složenije i da nam ni ono nije u tančinama poznato.[13]

1.1.4.5. Egerijina naobrazba

Samo Egerijino djelo svjedoči da je imala određenu naobrazbu. Napisati knjigu koju nam je ona ostavila nije mogao netko tko je neuk. Egerija nije spominjala nikakve pisce. Ali to onda nije ni bio običaj. Onodobni su crkveni pisci samo u posebnome slučaju i izuzetno poimence navodili svjetovne autore. Ipak ovim ne želimo kazati da je Egerija poznavala svjetovnu književnost ili filozofiju. To naprosto ne znamo. Egerija svakako dosta dobro pozna Sveto pismo. Ona se služila latinskim prijevodom[14] koji je prethodio radovima sv. Jeronima i koji se redovito naziva *Vetus latina*.

U Egerijinu spisu nema naročitih teoloških razmišljanja. Ali ona i ne piše teološku raspravu niti djelo više duhovnosti. Ipak je njezin spis duhovna knjiga. Svugdje se osjeća dah molitve, pobožnosti i razmatranja. Kada Egerija spomene Isusa

[13] Tu smo slijedili G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 30-33. Također usp. P. MARAVAL, *Égérie*, 60-117; F. FABBRINI, *La cornice storica della "Peregrinatio Egeriae"*, *Atti*, 21-75.

[14] Usp. P. MARAVAL, *Égérie*, 35 bilj. 1; 120 bilj. 2; 138 bilj. 1; 139 bilj. 2; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 38-39; A. TAFI, *Egeria e la Bibbia, Atti*, 167-176; J. ZIEGLER, *Die Peregrinatio Aetheriae und die hl. Schrift, Biblica*, 12(1930), 162-198.

Krista, rado doda "naš Bog".[15] Nije isključeno da je izričaj povezan s Nicejskim vjerovanjem iz g. 325. Znamo da je prava svrha Nicejskoga sabora bila da se nasuprot arijevstvu utvrdi vjera upravo u to da je Isus Krist u punome smislu riječi Bog.[16]

Red nam je napokon reći da se u biti o Egeriji malo što pouzdana i provjerena zna. Ona je uspjela da se dobro sakrije u svome djelu. Osobno nam to nije nimalo krivo. Važno je da djelo ostane kada čovjek i ode zauvijek. Ipak nismo željeli reći da nam ne bi bilo drago dobro poznavati Egeriju. To bi nam bez dvojbe olakšalo razumjeti njezin spis.[17]

1-1.5. - *Egerijino djelo*

1.1.5.1. Pronađeni rukopis

Još uvijek je stanoviti monah Valerije koji je preminuo g. 691. dobro poznavao Egeriju i njezino djelo. Za svoju je redovničku braću napisao pismo u "pohvalu blažene Egerije".[18] Isto možemo kazati za Petra đakona koji je umro oko g. 1153. Sastavio je djelo s naslovom *Sveta mjesta*. U njemu se često i točno služio Egerijinim spisom.[19] Potom Egerija i njezina knjiga zapadaju u duboki zaborav. Muk je potrajao stoljećima. Veo je šutnje skinut tek g. 1884. kada je G.F. GAMURRINI pronašao u jednoj knjižnici u gradu Arezzo rukopis Egerijina spisa. Taj je rukopis prijepis rukopisa iz jedanaestoga stoljeća. Rukopis koji sada posjedujemo s

[15] Tako u 3,2; 10,2; 17,1; 19,19. - Kada pri navođenju Egerijina djela stoje dva broja, prvi naznačuje poglavlje, a drugi ulomak u poglavlju. Gdje se navede samo jedan broj, odnosi se na poglavlje koje nije ni podijeljeno na ulomke.

[16] O Egerijinoj naobrazbi vidi: P. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 19; P. MARAVAL, *Égérie*, 54.

[17] Usp. P. DEVOS, *Une nouvelle Égérie*, AB, 101(1983), 43-70; P. DEVOS, *Egeriana*, AB, 105(1987), 159-166; 415-424; AB, 109(1991), 363-381; AB, 112(1994), 241-254.

[18] Valerijevo je pismo objavljeno u SC, 296, 236-349. Prethodi mu izvrsna rasprava: str. 321-335. Sve je to obavio M.C. DIAZ Y DIAZ.

[19] O djelu Petra đakona vidi: G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 310-359.

početka je bio u Monte Cassinu i otuda dospio u Arezzo. Rukopis je na pergameni. Dijelom je oštećen. Nedostaje kraj i početak. Isto tako nemamo cijelo šesnaesto i dvadeset i peto poglavlje. Egerijino djelo zasada rukopisno posjedujemo samo u tome jedinome spomenutom rukopisu. Ipak je pitanje da li su još uvijek sve knjižnice po svijetu otkrile sve svoje tajne. Čini se da je rukopis Egerijina djela iz Monte Cassina u Arezzo donesen tijekom sedamnaestoga stoljeća.[20]

1.1.5.2. Pitanje naslova

Rekli smo da više ne posjedujemo početak Egerijina djela. Stoga nam izravno nije poznat ni njegov naslov.[21] Možda Egerija naslov nije ni stavila. Iz sačuvanih ulomaka vidimo da je njezina knjiga skup njezinih pisama koja je slala s putovanja. Teško je zamisliti da je pismima stavljala neki naslov. Uostalom, svakome pismu ne bi ni pristajao posve isti naslov. Inače se sada Egerijino djelo redovito naslovljuje *Itinerarium*. Tu latinsku riječ naši obični rječnici nisu zabilježili. Ona zapravo znači[22] opis obavljenoga putovanja. Stoga djelo nazivamo *Putopis*. Riječ *itinerarium* također može značiti zapovijed izdatu vojniku da krene s mjesta.[23]

Ranije se Egerijina knjiga dosta često naslovljavala *Peregrinatio*. Ta je riječ bogata značenjima u klasičnome latinskom i kod kršćanskih pisaca.[24] *Peregrinatio* znači "putovanje" i "boravak" u tuđini i inozemstvu. Kršćanski pak pisci i ovaj naš boravak u svijetu nazivaju *peregrinatio*. Sada nismo

[20] Usp. H. PÉTRÉ, *Éthérie*, 7; P. MARVAL, *Égerie*, 40-41; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 9; N. NATALUCCI, *Egeria*, 21-22; R. WEBER, *Note sur le texte de la "Peregrinatio Aetheriae"*, VC, 6(1952), 178-182.

[21] Usp. N. NATALUCCI, *Egeria*, 31-33; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 10; A. VACCARI, *"Itinerarium Egeriae"*, *Biblica*, 24(1943), 388-397.

[22] Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 2, 810.

[23] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 477.

[24] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 609.

u konačnoj domovini. Živimo u izagnanstvu. Putujemo inozemstvom jer smo daleko od Gospodina. Uz to, *peregrinatio* može značiti hodočašće u Svetu zemlju. To bi značenje dobrim dijelom pripadalo sadržaju i cilju Egerijine knjige. Ipak se priklanjamo naslovu *Itinerarium* jer je uglavnom prevagnuo. *Itinerarium* prevodimo *Putopis* makar drugi postupaju drukčije.

1.1.5.3. Izdanja djela

Pronađeni je rukopis G.F. GAMURRINI tiskom objavio g. 1887. To je temeljno izdanje za sva koja će doći. Izdavač je djelo izdao pod naslovom *Peregrinatio* i spisateljicu nazvao *S. Silvia Aquitana*, tj. sv. Silvija Akvitanska. Isti je izdavač već slijedeće godine priredio novo izdanje sa stanovitim ispravcima. Potom su uslijedila uistinu izvrsna i brojna izdanja Egerijina djela. Mi navodimo samo ona koja držimo iznimno važnima što pokazuju i nizovi gdje je Egerijino djelo uvršteno. U znamenitome kolu s naslovom *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*[25] Egerijino se djelo pojavilo g. 1898. I tu se autorica naziva Silvija, a knjiga *Peregrinatio*. U tome se nizu Egerijina knjiga vodi pod brojem trideset i devet. To je izdanje iznimne važnosti. Dugo se rabilo i bilo općenito prihvaćeno. Sada spominjemo izdanje u novijem kolu koji se zove *Corpus christianorum*.[26] U tome se nizu djelo naziva *Itinerarium*, a autorica *Egeria*. Djelo je tiskano g. 1958 u svesku pod brojem 175 na stranicama 29-103. Napokon ističemo izdanje koje nam se osobno čini najboljim. Pred očima nam je tekst koji se nalazi u veoma dobrom i dugom nizu što se naziva *Sources chrétiennes*.[27] Tu djelo nosi naslov *Itinerarium*. To se djelo pojavilo g. 1982. i u kolu zauzima

[25] Niz se redovito skraćuje kao CSEL.

[26] Redovito se skraćuje skraćenicom CCL.

[27] Redovito se služimo skraćenicom SC.

dvjesto devedeset i šesto mjesto.[28] Naznačujući na početku naslov izvornika spomenuli smo još neka izdanja Egerijina spisa. Lako je vidjeti o kojima je riječ.

1.1.5.4. Jezik i slog u Putopisu

Uistinu se mnogo istraživao latinski kojim je Egerija sastavila svoj *Putopis*. Tko pročita njezino djelo smjesta zapazi da u njemu nema sjajnoga ni visokoga izražavanja kojim su pisali latinski klasici. Jednako tu nema one izražajne napetosti i snage koja odlikuje velike latinske kršćanske pisce. To se smjesta vidi. Egerija je pisala lagano, priprosto, prozračno, lepršavo. To valjda nalikuje njezinu beskrajnome hodu neutrudive putnice koja stalno nekamo ide. Rečenicu je slagala do rečenice i riječ do riječi kao što se s pažnjom korak dodaje koraku. Istina je da Egerija zna napisati i dužu rečenicu, ali i putnik može brže hodati. Ipak Egerijine rečenice redovito nisu duga daha. Ona ih ponekad pretrpa izričajima misleći da će tako biti jasnija i točnija u izražavanju. Ali ta pretrpanost zna štetiti jasnoći. Svakako pretrpanost na kraju zamori. Egerija zamara i onda kada rečeno ponavlja da čitatelj bolje zapamti što je napisala. U biti Egerija najčešće piše pod dojmom svetopisamskoga čitanja. Sigurni smo da joj iz Biblije dolazi najveći dio upotrijebljenih riječi.

Egerijin je latinski odraz živoga latinskoga koji se govorio kada je ona pisala. Ona ima riječi koje nemaju rječnici gdje su nanizane riječi latinskih klasika. U Egerijinu je štivu veliki broj riječi grčkoga podrijetla. Egerija nije kanila napisati književno djelo. Ipak se njezinu *Putopisu* ne bi smio zanijekati svaki umjetnički proplamsaj i bljesak. Egerija je pisala stanovitim epskim načinom. Uskoro će se tako sastavljati prvi srednjovjekovni romani. Egerijino pisanje nije hladno

[28] Usp. P. MARAVAL, *Égérie*, 46-51; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 10; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 115-118; H. PÉTRÉ, *Éthérie*, 91-92; A. BLUDENAU, *Die Pilgerreise der Aetheria*, Paderborn, 1927, 1-6.

bilježenje na latinskome. U *Putopisu* se osjeća pisanje žive osobe kojoj latinska riječ izvire iz duše i srca. Stoga nas ne smeta ako u Egerijinoj rečenici možda nije sve po najstrožem gramatičkom pravilu. To nadoknađuje živahnost njezina izražavanja.[29]

1.1.5.5. Čitateljstvo

Iz Egerijina *Putopisa* izravno doznajemo kome je ona pisala. Bilo je to za "sestre" koje naziva "gospođama" i označuje kao "časne".[30] Poteškoća je u tome kako sve te nazive razumjeti. Ključno je pitanje što za Egeriju znači naziv "sestre". Redovito se misli da je riječ o stanovitim redovnicama. Ali nije sigurno da se u Egerijino doba tako uobičajeno nazivaju redovnice mada se ni to ne može posve isključiti. Egerija "sestre" obilježuje kao *dominae* što znači "gospođe" i "gospodarice". Sve to redovnice mogu biti. Ali njih obično krasi jednostavnost i skromnost. Također Egerija "sestre" kojima piše naziva *venerabiles*. *Venerabilis* znači "častan" i "veoma štovan". I to se, jasno, s pravom primijenjuje na redovnice. Ipak nismo posve sigurni da se tako već postupalo u četvrtome stoljeću. Spomenuto nas upozorava da se može pomisliti kako Egerija piše gospođama koje su bile visokoga roda, veoma bogate i utjecajne, ali su se odrekle sjaja i svjetovnosti i ozbiljno posvetile asketskome životu. Takvih je primjera u ono vrijeme bilo dosta. Nije isključeno da je Egerija upravo za takav čitalački krug pisala svoje retke.[31]

[29] Usp. C. MILANI, *Note di linguistica egeriana*, *Atti*, 109-135; P. MARAVAL, *Égérie*, 51-55; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 16-18; H. PÉTRÉ, *Éthérie*, 89-91; N. NATALUCCI, *Egeria*, 56-62; A. NOCENTINI, *L'uso dei dimostrativi nella Peregrinatio Egeriae e la genesi dell'articolo romanzo*, *Atti*, 137-158; V. VÄÄNÄNEN, *I due livelli del linguaggio orale nell'Itinerarium Egeriae*, *Atti*, 159-165; A. BASTIAENSEN, *L'Itinéraire d'Égérie"*, REAug, 30(1984), 136-144.

[30] Vidi: 20,5; 46,1; 46,4.

[31] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 14; P. MARAVAL, *Égerie*, 25.

1.1.5.6. Zanimanje za Putopis

U naše se doba zaista mnogi stručnjaci s najrazličitijih područja zanimaju za Egerijin spis. Tu su u prvome redu ljudi koji istražuju kako se u Egerijino vrijeme bogoslužje obavljalo u Jeruzalemu i koji mu se smisao pridavao. Stoga povijest liturgije puno duguje Egerijinu *Putopisu*. Ali Egerijinu knjigu s korišću uzimlju u ruke povjesnici te ljudi koji se bave iskopinama kao i oni koje zanima povijest latinskoga jezika i njegovih oblika. Razumije se da Egerijin *Putopis* dobro dolazi i hodočasniku što hiti u Palestinu. Iz njega može upiti duh molitve i osobne pobožnosti što kršćanskome hodočašću pruža potpuni smisao.

Mislimo da bi i biblijski prevodilac mogao imati neke koristi od *Putopisa*. Iz njega bi dijelom doznao kako je Biblija glasila na latinskome koji još nije u redovitoj Vulgati. Svakako Egerijino se djelo izučava mnogo i s brojnih strana. Zapravo teško nalazimo primjer da je neki spis otačkoga razdoblja toliko privukao pozornost svakovrsnih istraživalaca kao Egerijin *Putopis*. To se može pričiniti čudnim, ali zato nije manje istinito.[32]

[32] Usp. C. MOHRMANN, *Éthérie*, VC, 4(1950), 119-123.

Drugo poglavlje

1.2. PREDKRSNA I POKRSNA POUKA

Egerija zaista često u svome *Putopisu* spominje katekumene. Rado ističe da su nazočni u crkvi kod bogoslužja. Također ne propušta spomenuti da biskup posebno blagosivlje katekumene. Egerija je u svome djelu zabilježila nekoliko kratkih napomena kako su se katekumeni spremali na krsni čin i kako ih se poučavalo po primitku krštenja.[1] Njezine su zabilježbe doista iznimno kratke. Prava je potreba da se stave u širi povjesni okvir. To činimo u ovome poglavlju. Tako ćemo ih moći bolje razumjeti.

1.2.1. - *Općenito o katekumenatu i katekumenima*

Egerija se u svome *Putopisu* nije poslužila riječju koja naznačava što redovito nazivamo katekumenat. Vjerojatno u njezino doba te riječi nije ni bilo.[2] Ali je Egerija veoma često posegnula za riječju katekumen.[3] Kod te se riječi zaustavljamo s nekoliko kratkih napomena.[4] Apostol Pavao u Rim 2,18 i Gal 6,6 upotrebljava riječ κατηχούμενος. Nema dvojbe kako su ta Pavlova mjesta utjecala da se u kršćanskome rječniku pojavi i ustali riječ katekumen. Riječ κατηχούμενος dolazi od κατηχέω.

[1] Premda govorimo o krštenju, treba imati na pameti da je zapravo riječ o krštenju, potvrdi i euharistiji.

[2] U rječniku kod A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français, des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954 nismo je našli.

[3] Usp. 24,2; 24,6; 25,2; 25,7; 32,2; 33,2; 34.

[4] Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903; 1066; H.W. BEYER, κατηχέω ThW, 3, 638-640.

Ta se riječ u klasičnome grčkome javlja dosta kasno i rijetko rabi. Ona ima dva značenja: "dojaviti" i "poučiti". Oba se značenja susreću u Novome zavjetu. Prvo je u Dj 2,21. Drugo se nalazi upravo kod Pavla u Rim 2,18 i Gal 6,6. Na tim mjestima κατηχούμενος naznačuje nekoga "tko je poučavan". Podrazumjeva se da je riječ o poučavanju živim i neposrednim govorom, razgovorom i nagovorom. To je katekumen. Pouku dobiva živom riječi.

Nije na odmet zapaziti da se κατηχέω sastoji od κατά i ἠχέω te da je u korijenu imenica ἦχος. Znamo da κατά znači "dolje", "niz", "odozgo do dolje". Glagol ἠχέω znači "odjekivati", a ἦχος je "jeka". Prema tome, κατηχέω naznačuje da glas kao jeka odjekuje odozgo i spušta se dolje do onoga tko se poučava. Takvom se poukom uči katekumen. Ali je prirodno da zvuk slijedi odjek. Tako i katekumen uzvraća prihvaćanjem pouke koja do njega dopire jekom glasa.

Nema sumnje da od pojma katekumen dolazi riječ katekumenat. Tom se riječju označavalo poučavanje katekumena u ranim kršćanskim stoljećima. Katekumeni su bili u katekumenatu. Katekumenat je uspostavljen zbog katekumena.

Teško je utvrditi prve početke katekumenata. Sigurno je to pradavna i iskonska kršćanska ustanova. Točnijih podataka o katekumenatu imamo od druge polovice drugoga stoljeća. Tada se u otačkim spisima pojavljuju napomene, odredbe i propisi kako treba spremiti na krštenje one koji žele pristupiti kršćanstvu. Redovito su to bili ljudi u cvijetu mladosti ili zreloj dobi. Takva je, svakako, bila većina. Katekumenat je trajao duže ili kraće. To je zavisilo od običaja pojedine kršćanske zajednice, ali i o samome pojedinome katekumenu. U tu svrhu čvrstoga propisa nije bilo. Od zadnjega dijela drugoga stoljeća pa do početka četvrtoga stoljeća možemo govoriti o prvome poznatome razdoblju katekumenata. I tada se katekumeni upućuju u vjeru i kršćansko ćudoređe. Postoje i posebne pobožne vježbe koje su određene za katekumene. Ipak katekumenat još nije bio strogo oblikovan kao ustanova.

Unatoč tome, katekumeni su u Crkvi zasebna skupina. Imaju vlastita prava i naročite dužnosti.

S četvrtim stoljećem kada Crkva napokon stječe društvenu slobodu katekumenat dobiva jasne obrise i prave propise. Sada ljudi u velikome broju pristupaju Crkvi. Otuda se nametnula nužnost utvrđenoga katekumenata. Možemo kazati da je katekumenat procvao i doživio svoj vrhunac u četvrtome i petome stoljeću. Stoga ta dva stoljeća sačinjavaju zasebnu cjelinu u povijesti katekumenata. Treba reći da sa šestim stoljećem počinje opadati uloga i značenje katekumenata. Razlog je jednostavan. Sada dolazi vrijeme kada se uvriježilo da se redovito krštavaju djeca. Zato dotadanji katekumenat gubi svoj pravi i prvotni smisao. Iz ovoga kratkoga pregleda vidimo da se Egerija našla u Jeruzalemu kada je katekumenat vjerojatno dosegnuo sami vrhunac svoga značenja, koristi, ugleda i slave.

U četvrtome i petome stoljeću katekumeni se dijele u dvije različite skupine. Jedni i nadalje ostaju naprosto katekumeni. Drugi se počinju nazivati *illuminandi, baptizandi, electi* i *competentes*. Tako smo naveli osnovne latinske nazive. Grci su se u istu svrhu obično služili riječima φωτιζόμενοι i βαπτιζόμενοι. Razumije se da su i ti još uvijek katekumeni. Egerija ih zapravo tako najčešće i naziva. Ipak su oni koji se nazivaju navedenim nazivima odlučili da će te godine kod vazmenoga bdjenja pristupiti sakramentima kršćanske inicijacije. Tu se ubraja krštenje, potvrda i euharistija. U tu će se svrhu na zaseban način spremati kroz cijelu korizmu. Sada se o njima vodi posebna briga i naročita skrb.

Rekosmo da se dotični zovu *illuminandi*. Naziv naznačuje ljude koji će se u otajstvima prosvijetliti. Oni su *baptizandi*, tj. oni kojiće pristupiti krštenju. Grci su u istome smislu za ta dva naziva imali izričaje φωτιζόμενοι i βαπτιζόμενοι. Isti su se katekumeni nazivali *electi*. Bili su odvojeni od onih koji i dalje ostaju na predjašnjemu stupnju u katekumenatu. Također se ti isti često nazivaju *competentes*, tj.

ljudi što zajednički teže istome cilju. To je kršteњe.[5] Razumije se da smo prethodno napisali kako bi nam bilo jasnije što o katekumenima kaže Egerija. Bez te povijesne napomene bilo bi teže razumjeti zabilježbe iz *Putopisa.*

1.2.2. - *Egerijine naznake*

1.2.2.1. - Upis za krštenje

Egerija nas jednostavno i dosta pomno izvještava o početku neposredne pripreme za krštenje koje se obavlja "o Pashi". Njoj su pred očima ljudi koje naziva "oni koji se krštavaju". Očito je to prijevod za βαπτιζόμενοι. Istaknuli smo da su se tako nazivali oni između katekumena koji su napokon odlučili pristupiti otajstvima kršćanske inicijacije. Time su se odvojili od ostalih koji će i poslije Uskrsa što neposredno dolazi još uvijek ostati samo katekumeni. Egerija za iste buduće krštenike također upotrebljava čisto zapadni naziv *competens.* Već znamo da riječ po sebi naznačuje nekoga tko s drugim za nečim žudi i čezne. U zapadnome se kršćanstvu *competentes* nazivaju katekumeni koji su se prijavili za krštenje o Uskrsu godine što teče. Ne znamo da li je u Crkvi koja je govorila grčki postojao naziv koji bi bio prijevod za *competentes.*

Egerija piše da se u Jeruzalemu upis za krštenje vršio na "dan" koji prethodi "korizmi". To je dan "prije onih osam tjedana" što u Jeruzalemu traje korizemno doba. Dotični je popis obavljao "svećenik". Svaki bi krsni kandidat priopćio "svoje ime". Tako bi na dan prve korizmene nedjelje svećenik

[5] Općenito o katekumenatu vidi: J.A. JUNGMANN, *Catechumenat,* NCE, 3, 238-240; J.A. JUNGMANN, *Katechumenat,* LThK, 6, 51-54; H. LECLERCQ, *Jérusalem,* DACL, 7, 2388-2390; G. KRETSCHMAR, *Katechumenat,* TRE, 18, 1-5; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 104-107; G. BAREILLE, *Catéchumenat,* DTC, 2, 1971-1977; A. PIEDAGNEL - L. DOUTRELAU, *Jean Chrysostome. Trois catéchèses baptismales,* SC, 366, Paris, 1990, 40-43; P. De PUNIET, *Catéchumenat,* DACL, 2, 2579-2580.

"pribilježio imena" svih koji će se za Uskrs krstiti.[6] Egerijina se primjedba o krsnome upisu uključuje bez poteškoće u onodobni dobro utvrđeni način i poznati običaj.[7] U latinskome se kršćanstvu krsni upis naznačivao izričajem *dare nomen.* Jednako se, dakle, izrazila i Egerija u *Putopisu.*

1.2.2.2. - Biskupova provjera

Egerija veoma živo i slikovito opisuje što se "zatim" događa. To je "slijedeći dan" kada započinje "osam tjedana" korizmenoga vremena. Tu je očito riječ o prvome ponedjeljku korizmenoga posta. Tada krsnim pripravnicima koji su se upisali kod svećenika predstoji naročita provjera koju sada osobno provodi biskup. U tu se svrhu za nj "usred crkve" stavi *cathedra.* Biskup će na njoj sjediti. Isto tako svećenici "sjede s jedne i druge strane na sjedalima". Egerija je i tu upotrijebila riječ *cathedra.* Što se pak tiče onih koje ona naziva *clerici,* oni "svi stoje". Nije nimalo teško u duhu vidjeti taj svečani skup okupljen sred crkve. Sada se, po svoj prilici izvan crkve, dovodi "jedan po jedan" *competens.* Muški "dolaze sa svojim ocima". Tako Egerija naziva kumove. Ženske prate njihove kume ili "majke". Tako piše Egerija. Također su nazočni i oni koje Egerija imenuje kao katekumenovi *vicini.* Riječ nam nije posve jasna. Po sebi može značiti "susjedi" i "bližnji". Svakako sada ti *vicini* imaju za krsnoga pripravnika presudnu ulogu. Biskup će njegove "susjede" ili "bližnje" pitati kada "uđe" da li je "uzorna života", je li "poslušan roditeljima", da možda nije "pijanica" ili da nije "lažac". Egerija te upite navodi izrijekom. Ali se biskupov ispit time nije završavao. Egerija neodređeno dodaje da se biskup zanima

[6] Tako: 45,1-2. Usp. A. BLUDAU, *Pilgerreise,* 170-174.

[7] Usp. A. PIÉDAGNEL - L. DOUTRELAU, *Jean,* 40-43; A. WENGER, *Jean Chrysostome, Huit cathéchèses baptismales inédites,* SC, 50bis, Paris 1970, 73-74; G. BAREILLE, *Catéchumenat,* 1976; R. KACZYNSKI, *Johannes Chrystostomus, Taufkatechesen,* 1, FC, 6, Herder, 1992, 73-75; H. LECLERCQ, *Jérusalem,* DACL, 7, 2388; N. NATALUCCI, *Egeria,* 305.

i za druge "mane", ali one "koje su ipak teže". Egerija u nastavku one osobe koje je prethodno naznačila kao *vicini* naziva *testes*, tj. "svjedoci". Ako ti "svjedoci" potvrde da je *competens* koji je na ispitu "bez prigovora" u svemu što se "tražilo", tada biskup "svojom rukom zapiše njegovo ime". Taj je konačno pripušten izravnoj pripravi za krsno otajstvo. Uz uvjet da su "susjedi" ili "svjedoci" ispitivanoga "u nečemu optužili", biskup bi naredio da dotični "izađe vani". Pri tome bi ga upozorio da se "popravi" i "pošto se popravi pristupit će kupelji". Egerija također spominje slučaj kakvoga "tuđinca" odnosno "putnika". Ako bi bio bez "svjedokâ" koji ga "poznaju" ne bi baš "lako" bio pripušten "krštenju".[8]

Iz našega prepričavanja nije teško zaključiti da je za krsnoga kandidata presudno svjedočanstvo "susjeda" ili "svjedoka". O tome ovisi da li će se konačno ubrojiti među *competentes* ili će mu se krštenje odgoditi za neko vrijeme. Koliko god smo se trudili u opisima drevnoga katekumenata pronaći slično shvaćanje uloge "susjeda" ili "svjedoka", to nismo uspjeli. Istina je da smo naišli na govor o "jamcima" koji kod upisa svjedoče za onoga koji je nakanio pristupiti krštenju. To se nametnulo kao prava nužnost u velikim gradovima gdje svećenici i biskup nisu osobno mogli poznavati ćudoredno vladanje svakoga tko se upisivao među *competentes*. Ali istraživači kažu da su dotični "jamci" pratili katekumene i pomagali im na njihovu putu do krštenja. To bi praktično bili kumovi.[9] Međutim, Egerija uz "svjedoke" izrijekom spominje kumove i kume. Znamo da ih naziva *patres* i *matres*. Na istoku su se kumovi nazivali "duhovni oci", a kume "duhovne majke".[10] Egerija je samo napisala "očevi" i "majke". Oni prate buduće krštenike dok stupaju

[8] Tako: 45,2-4. Usp. N. NATALUCCI, *Egeria*, 305; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 261.
[9] Usp. A. WENGER, *Jean*, 74-76; R. KACZYNSKI, *Johannes*, 73-75.
[10] Usp. W. WENGER, *Jean*, 76; R. KACZYNSKI, *Johannes*, 75.

pred biskupa. Njima biskup ne postavlja nikakva pitanja. Inače se u ranoj Crkvi vodila prava briga o osobama koje su vršile dužnost kuma i kume.[11] Svakako kum i kuma nisu *vicini* ni *testes* iz Egerijina *Putopisa*. Kumovi i kume ne bi ni mogli biti nepristrani *testes*. Oni su po naravi posla na strani svojih štićenika. Kudikamo lakše mogu kao *testes* biti nezavisni *vicini*. Kod njih se dobra nakana pretpostavlja.

Egerija je u svome opisu više puta upotrijebila riječ *cathedra*. Ta je riječ zapravo polatinjena grčka riječ καθέδρα. Grčka riječ izvorno označuje predmet na kojemu netko sjedi. U crkvenome rječniku *cathedra* ima značenje što potječe iz općega smisla te riječi. *Cathedra* je sjedalo za učitelja[12] kao što na prijestolju - grčki se kaže θρόνος i latinski *thronus* - sjedi kralj.[13] Radi toga se i za Boga koji je Kralj nad svim kraljevima u Mt 5,34 veli da mu je "nebo prijestolje". Vulgata na tome mjestu za "prijestolje" bilježi riječ *thronus*. U grčkome izvorniku piše θρόνος.

Dok biskup i svećenici sjede na "katedrama" dotle "svi klerici stoje". Očito je, dakle, da se tu "klerici" razlikuju od biskupa i svećenika. Egerija ne naznačuje koga naziva "klericima". Nama pojam "klerik" na tome mjestu nije jasan. Zbog česte uporabe riječi u brojnim jezicima usput spominjemo da riječ *clericus* dolazi od riječi *clerus*. Ali ta latinska riječ potječe od grčke riječi κλῆρος.[14] Grčka pak riječ nije skroz jasna i ima zaista veliki broj značenja. Čini se da κλῆρος prvotno naznačuje sredstvo kojim se vršio izbor. U

[11] Usp. G. LÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 294 bilj. 108; H. ERHATER, *Paten*, LThK, 8, 166; H. LECLERCQ, *Parrain et marrain*, DACL, 13, 2236-2240.
[12] Usp. H. LESÊTRE, *Siège*, DB, 5, 1708-1709; H. LECLERCQ, *Chaire épiscopale*, DACL, 3, 19-20; T. KLAUSER, *Kathedra*, LThK, 6, 66-67; B.J. COMASKEY, *Cathedral*, NCE, 3, 247; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 992; A. BLAISE, *Dictonnaire*, 139.
[13] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 817; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 945; H. LESÊTRE, *Trône*, DB, 5, 2327; O. SCHMITZ, θρόνος, ThW, 3, 160-167.
[14] Usp. H. LESÊTRE, *Sort*, DB, 5, 1848-1849; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1101; H. LECLERCQ, *Clerc*, DACL, 3, 1902-1905; W. FOERSTER, κλῆρος, ThW, 3, 757-763.

davnini su to redovito bili kamenčići ili drvca izmiješana u kakvome sudu. Ista riječ κλῆρος označuje i sam čin ždrijebanja kao i ono što se time postigne. Tako se dobivala kakva služba ili dio neke baštine. Stoga κλῆρος često naprosto znači dobro, imanje, stečeni dio. Na taj su se način među nasljednicima dijelila baštinjena dobra.

Od riječi κλῆρος došla je riječ *clerus*. Već ih je sv. Jeronim[15] povezao. Tvrdio je da su klerici *clerus* jer su dio Gospodnje baštine ili jer je sami Gospodin njihova baština. Gospodin je odabrao klerike i klerici pristali uz Gospodina.

Navedeno je razlog zbog čega riječ *clericus* ima u ranim kršćanskim spisima veoma široko značenje. U najopćenitijem se smislu klericima naziva sve članove klera: sve koji su primili bilo koje ređenje. Treba iz konteksta utvrditi o kojemu je kleriku riječ. To na žalost nije uvijek moguće postići. Čini se da riječ *clericus* u rano doba veoma često označuje samo đakone i podđakone.[16] Nije isključeno da i Egerija tako shvaća naziv na mjestu koje smo ovdje spomenuli. Riječ ćemo i u nastavku susresti. Stoga smo se kod nje nešto duže zaustavili.

U Egerijinu smo tekstu također susreli riječ "kupelj". Ona je napisala *lavacrum*. Nije teško pogoditi da *lavacrum* dolazi iz Tit 3,5 i Ef 5,26 i da je prijevod za Apostolovu izvornu riječ λουτρόν. Oba su Pavlova mjesta iznimna kada se govori o krštenju. Stoga je razumljivo što je za tom riječi posegnula i Egerija. Samo nas čudi što tu Egerijinu namjernu ovisnost o Tit 3,5 i Ef 5,26 nisu zabilježili najbolji njezini poznavaoci.[17]

Znamo da riječ λουτρόν prije svega označuje mjesto gdje se ljudi u svojoj kući kupaju. To je prostor gdje je kupatilo za kupanje. Potom ista riječ označuje vodu kojom se kupamo kao

[15] Usp. PL, 22, 531.

[16] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 159; F. MUGNIER, *Cléricature*, DS, 2, 963-972.

[17] Pred očima imamo: G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, P. MARAVAL, N. NATALUCCI i E. GIANNARELLI.

i sami čin pranja.[18] U Pavla λουτρόν se odnosi na krsno otajstvo. Radi toga je i Egerija upotrijebila riječ. Uz λουτρόν kao krsnu naznaku vezano je mnogo duboke krsne teologije i najviše kršćanske mistike. Za kršćane je krštenje λουτρόν. Tu je za njih duhovno kupanje, pranje i očišćenje. Mogućnost da se očiste od grijeha i postanu nevino čisti pruža im λουτρόν. Stoga je Pavao pred λουτρόν u Tit 3,5 stavio διά. To je uzročni "po". U 1 Kor 6,9-11 Apostol je nabrojio opačine koje isključuju iz "Božjega kraljevstva" (1 Kor 6,9). Dodao je da su u Korintu "neki" doista i bili takvi grešnici, ali "su se oprali" (1 Kor 6,11). Nečistoću su grijeha sa sebe skinuli kada su sišli u krsnu vodu. To je za njih λουτρόν odnosno *lavacrum*. Radi toga Pavao ne može pojmiti da kršteni čovjek poslije krštenja može ikako biti vezan uz grijeh. Kršteni je u odnosu na "grijeh" (Rim 6,2) mrtav. To je razlog zašto *lavacrum* upotrijebljen u *Putopisu* nismo ostavili bez ikakva tumačenja.

1.2.2.3. - Egzorcizam

U dane kada je biskup pripravnicima za krštenje držao katehezu "najprije" bi "rano" u jutro "klerici" nad kandidatima "obavljali egzorcizam". Egerija je napisala: *a clericis exorcizentur*. Poslije pak egzorcizma "odmah"[19] počinje kateheza.

Već smo se dijelom bavili riječju "klerik". Na ovome mjestu Egerija vjerojatno njome naznačuje klerike s nižim redovima.[20] Oni su redovito obavljali katekumenski egzorcizam. Doista je tada već u hijerarhiji postojao red egzorcista.[21]

[18] Usp. A. OEPKE, λουτρόν, ThW, 4, 298; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1208; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 489; FORCELLINI, *Lexicon*, 2, 870.

[19] To je u 46,1. Usp. N. NATALUCCI, *Egeria*, 305; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 263 bilješka 2.

[20] Usp. P. MARAVAL, *Égérie*, 307 bilj. 3; N. NATALUCCI, *Egeria*, 305; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 263.

[21] Usp. A. PIÉDAGNEL - L. DOUTRELAU, *Jean*, 44; A. WENGER, *Jean*, 78; R. KACZYNSKI, *Johannes*, 76.

Egerija nije ničim naznačila način kako su klerici provodili u djelo egzorcizam. Svakako je taj čin morao biti značajn kada se dugo, naporno i neizostavno obavljao. Inače i bez Egerije nije teško naslutiti smisao i značenje egzorcizma nad katekumenima.[22] Trebalo je od budućega kršćanina udaljiti đavolsku moć. Za svu biblijsku i kršćansku predaju đavao po grijehu vlada i gospodari čovjekom. Tako je otkada je đavao kao zmija na grijeh zaveo praroditelja.[23] Đavao je u pustinji napastovao i Krista, ali je tu zauvijek i posvema svladan.[24]

Đavao je "ubojica od početka" (Iv 8,44). Pavao je također propovijedao da je istinska bitka koju čovjek vodi u svijetu i u zemaljskome životu rat što se zametnuo protiv "vrhovništava, vlasti, upravljača ovoga mračnoga svijeta, protiv zlih duhova po nebesima (Ef 6,12). Jednako nam je dobro poznata otačka misao o "đavlovim pravima" nad čovjekom dok ga Krist kao posrednik nije oslobodio od ropstva, sužanjstva i podložništva đavlu. Za pojedinca to postaje zbilja u krsnome očišćenju, prosvijetljenju, novoporodu i posvemašnjem opravdanju. Tada čovjek postaje Božjim djetetom. Bog ga po milosti posinovljuje. Kršteni posve pripada Bogu. U tu je svrhu nad njim izgovoreno Božje ime. Katekumen se na to priprema po egzorcizmu. Tim se činom čisti duša i srce uvodi u pokajanje. Đavao nema mjesta gdje se nastani kajanje, obraćenje i čistoća.

[22] Usp. A. PIÉDAGNEL - L. DOUTRELAU, *Jean*, 44-46; A. WENGER, *Jean*, 77-79; J. DANIÉLOU, *Exorcisme*, DS, 4, 1995-2004.
[23] Usp. Post 3,1-7.
[24] Usp. Mt 4,1-11.

U crkvenome latinskom jeziku[25] nailazimo na riječi *exorcismus*,[26] *exorcista*[27] i *exorcizo*.[28] Ali te tri riječi dolaze od grčkih riječi ἐξορκισμός, ἐξορκιστής, i ἐξορκίζω. U Novome se zavjetu ne susreće riječ ἐξορκισμός. U Dj 19,13 čitamo riječ ἐξορκιστής, a u Mt 26,63 imamo riječ ἐξορκίζω. Osnovna je riječ ἐξορκίζω. Izvorno znači "zaprisegnuti", nekoga "prisegom obavezati" da nešto učini ili da na određeni način postupi.

Egerija je upotrijebila glagol *exorcizo*. Druge se dvije riječi ne čitaju u njezinome *Putopisu*. Kao nadopunu dodajemo da je egzorcizam veoma dobro poznat raznim religijama. I tu se pomoću njega željelo postići čistoću i oslobođenje od zla.[29] Egzorcizam nije tuđ ni Bibliji kao cjelini.[30] Čini se pak da je u kršćanskome bogoslužju najprije uveden u krsne obrede.[31]

1.2.2.4.- Kateheza

Egerija u *Putopisu*[32] izravno kaže da se pouka kojom biskup poučava "one koji će se krstiti" i koji "će pristupiti krštenju" naziva posebnim imenom. Zove se "kateheza". Održava se "onih četrdeset dana kada se posti". Kateheza traje "tri sata". Bilo je to od šest sati izjutra pa do devet sati. Kateheza je bila namijenjena u prvome redu za *competentes*. Ali su joj također smjeli pribivati "svi iz puka". Ipak se to

[25] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 331.
[26] Usp. W. NAGEL, *Exorzismus*, TRE, 10, 750-756; J. FORGET, *Exorcisme*, DTC, 5, 1761-1780; H. LESÊTRE, *Exorcisme*, DB, 2, 2136.
[27] J. FORGET, *Exorciste*, DTC, 5, 1780-1786.
[28] Usp. J. SCHNEIDER, ἐξορκίζω, ThW, 5, 465-466.
[29] Usp. M. OTT, *Exorzismus*, LThK, 3(1995), 1125-1126.
[30] Usp. W. KIRSCHLÄGER, *Exorzismus*, LThK, 3(1995), 1126-1127.
[31] Usp. R. MESSNER, *Exorzismus*, LThK, 3(1995), 1127-1128; A. RODEWYK, *Exorzismus*, LThK, 3, 1314-1315.
[32] To je u 46,1-4.

odnosi samo na "vjernike". Katekumeni koji se neposredno ne spremaju na krštenje bili su isključeni. Oni "tamo ne ulaze".

Za biskupa bi se dok poučava postavila *cathedra.* Tu bi on sjedio. Ali su i svi ostali "sjedili uokrug biskupa". To se odnosi na "muške i ženske" krsne kandidate kao i na druge "vjernike iz puka". Sliku toga skupa lako možemo dovesti pred oči i zamisliti u duhu.

Egerija u svome spisu posve kratko sažima što "biskup uči"[33] buduće vjernike "prvih pet tjedana" katehetske pouke. Ipak se vidi da joj je stalo da se zna kako se "poučavaju".[34] Biskup u katehezi "prođe sva Pisma". Kod toga "započinje s *Postankom"*. Na taj način poučavane upućuje u "zakon". Biskup se najprije u izlaganju služi doslovnim tumačenjem. Egerija kaže da on za početak Pisma pojašnjava *carnaliter.* To izravno znači "tjelesno". Ali je očito posrijedi naznaka za vrstu egzegeze koja se obično naziva doslovnom i povijesnom.[35]

To znači da bi biskup u prvome zamahu razglobio što Biblija naviješta ako se čita kako piše i ako gledamo na povijesne okolnosti u kojima je zabilježeno nastalo. Znamo da je taj način egzegeze bio nadasve uobičajen među antiohijskim teolozima. Ipak biskup nije ostajao kod doslovne egzegeze. Pošto bi Pisma rastumačio *carnaliter* razjasnio bi ih i *spiritualiter.* To je naznaka za duhovnu biblijsku egzegezu. To je oblik egzegeze prije svega značajan za Aleksandrijsku teološku školu. Tako se egzegeza u Jeruzalemu ukazuje sjajnom spojnicom dvaju osnovnih egzegetskih postupaka. Oci su općenito sudili da Pismo posvuda uz doslovni smisao ima i duhovni jer je ono nadahnuta knjiga. Zato svuda posjeduje svoj duh. Zapravo biblijsko slovo u sebi krije i objavljuje duh.

[33] Tako: 46,2.

[34] To je u 46,3.

[35] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 134.

Tamo ga je položio Duh Sveti. U biblijskoj se riječi nalazi Riječ. Ona se tu objavila. Slovo je za osjetila, a duh u slovu za dušu.

Egerija posebice ističe da je biskup *competentes* poučavao "o uskrsnuću". Zanimljivo je što je to odvojeno naglasila. Jasno je da je uskrsnuće bitno kršćansko učenje. Ipak nije isključeno da Egerija na to naročito upozorava jer je tjelesno uskrsnuće trajno osporavano i jer se o njemu živo raspravljalo i među samim učenim bogoslovima. Vjerojatno se o uskrsnuću oštro sporilo i u Jeruzalemu kada je tu planula rasprava oko Origena.[36] Istina je da javni sukob počinje tek oko g. 393. Ali redovito javno sučeljavanje ima duže prethodno i potiho mimoilaženje. Razumije se da smo ovdje iznijeli dosta neutemeljenu pretpostavku jer nije nužna vanjska okolnost da se u katehezi govori o uskrsnuću. Uostalom, uskrsnuće je sastavni dio najranijih kršćanskih kateheza kojima početke možemo zapaziti u samome Novome zavjetu. Osobno u tome smislu shvaćamo nabrajanje zabilježeno u Heb 6,1-2. Egerija je zaključila da su *competentes* prvih pet tjedana pouke bili upućeni u "sve" što se odnosi na "vjeru".

Egerija, dakle, pouku onih koji se neposredno pripremaju za sakramente inicijacije ponovljeno naziva *cathecisis.* Upravo tako piše u njezinu djelu.[37] Riječ *cathecisis* dolazi od glagola κατηχέω. O njemu smo već govorili. Unatoč Egerijinu načinu pisanja unaprijed ćemo pisati *catechesis* jer se riječ tako redovito piše. Na grčkome κατήχησις naznačuje čin kojim se nekoga poučava "živom riječju".[38] Čak postoji i glagol κατηχίζω.[39] Ima isto značenje kao i κατηχέω. Pavao je

[36] Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 155-163.

[37] Vidi: 46,2; 46,3; 46,4. Usp. H. LECLERCQ, *Catéchèse,* DACL, 2, 2530-2579; H. LECLERCQ, *Jérusalem,* DACL, 7, 2388-2390.

[38] Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire,* H.G. LIDDEL - R. SCOTT, *A greekenglish lexicon,* Oxford, 1968, 927.

[39] Usp. LIDDEL-SCOTT, *Lexicon,* 927; A. BLAISE, *Dictionnaire,* 138.

κατηχέω u smislu "poučavati" napisao u 1 Kor 14,19 i Galaćanima 6,6.

Pouka za one koji su nakanili pristupiti kršćanstvu novozavjetnoga je podrijetla. Sami je Krist zapovjedio učenicima da putuju i poučavaju "sve narode". Kada ih pouče, onda će ih krstiti "u ime Oca i Sina i Duha Svetoga" (Mt 28,19). Ta se pouka živom riječi ili katehezom neprestano susreće u otačkim spisima prvih stoljeća. Možemo kazati da se tada razlikovalo nekoliko katehetskih oblika. Vjerojatno se posebnom vrstom kateheze poučavalo onoga tko bi po prvi put čuo za kršćanstvo i zaželio postati učenik evanđelja. Također su postojale kateheze s kojima se učilo katekumene u širokome smislu te riječi. Egerija pak sama govori o katehezama kroz koje se u vjeru uvodilo one koji će u noći vazmenoga bdjenja postati vjernici. Čak se zaustavila i kod pokrsnih kateheza o kojima ćemo kasnije podrobno govoriti. Iz rečenoga vidimo da je pojam *catechesis* u ranome kršćanstvu istodobno omeđen i dosta širok.[40]

Egerija nam je ukratko naznačila sadržaj pretkrsnih kateheza prvih pet tjedana pouke. Ipak već ovdje upozoravamo na sv. Ćirila Jeruzalemskoga. Velika je vjerojatnost ili čak sigurnost da je on biskup koga Egerija općom riječju spominje u svome *Putopisu* kada govori o Jeruzalemu i bogoslužju koje se tu obavljalo. Biskup Ćiril preminuo je g. 386. ili g. 387. Ako je istina da je Egerija boravila u Jeruzalemu za Uskrs g. 384. zaključak se od sebe nameće: ona je slušala Ćirilove kateheze.[41] Stoga nema dvojbe da su njegove kateheze koje

[40] Usp. L. BOPP, *Katechese,* LThK, 6, 27-31; F.X. MURPHY, *Catecheses,* NCE, 3, 203; H. LECLERCQ, *Catéchèse,* DACL, 2, 2530-2579; G. BAREILLE, *Catéchèse,* DTC, 2, 1877-1895.

[41] O sv. Ćirilu Jeruzalemskome vidi: B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie,* 312; A. PIÉDAGNEL - P. PARIS, *Cyrille de Jérusalem, Catéchèses mystagogiques,* SC, 126bis, Paris, 1988, 9; O. PERLER, *Kyrillos v. Jerusalem,* LThK, 6, 709-710; A.A. STOPHENSON, *Cyril of Jerusalem,* NCE, 4, 576-578; X. Le BACHELET, *Cyrille de Jérusalem,* DTC, 3, 2527-2577; G. BARDY, *Cyrille, de Jérusalem,* DHGE, 13, 1182-1185; E.J. YANOLD, *Cyrillus von Jerusalem,* TRE, 8, 261-266; S. HEID, *Cyrill v. Jerusalem,* LThK, 2(1994), 1370; J. QUASTEN, *Patrologia,* II, Marietti, 1980, 365-380; G. BARDY, *Cyrille de Jérusaleme,* DS, 2, 2683-2684.

posjedujemo najbolje, najpouzdanije i najopsežnije vrelo za ono što Egerija spominje i bilježi gotovo kao natuknice. Radi toga kratko predstavljamo slavno Ćirilovo djelo.[42] Istina je da kateheze koje su nam u rukama potječu otprilike iz g. 350. Ipak bez sumnje pružaju uvid u redoviti način poučavanja pripravnika za krst i nakon krštenja. Danas se ustalilo mišljenje da su kateheze pod Ćirilovim imenom njegov spis. Samo neki još uvijek oklijevaju Ćirilu pripisati "mistagoške kateheze". To ćemo spomenuti i u nastavku ovoga rada. Međutim, pitanja autorstva za nas ovdje nipošto nije bitno.

Ćirilovo djelo u izdanjima nosi znameniti naslov Κατηχήσεις, tj. *Kateheze.* Sačuvane su dvadeset i četiri. Lako se mogu podijeliti u nekoliko skupina. Prva se kateheza redovito zove Προκατήχεσις. Obično se odvaja od ostalih. Služi kao uvod u sve naredne kateheze. U toj katehezi Ćiril nastoji predočiti veličinu i značenje sakramenata kršćanske inicijacije. Krštenje se obavlja jednom u životu. Stoga se na nj treba dolično i valjano pripraviti. Sve treba poduzeti da krsni čin stekne sve svoje učinke i donese vlastiti plod. Ćiril slušatelje upozorava da se prihvaćaju ozbiljna i odgovorna posla. Morat će se strogo držati zapta, žarko moliti i vršiti propisana pokornička djela. Ćiril nadasve ističe da su oni koji žele pristupiti krštenju dužni imati čiste, poštene, duhovne i nadnaravne ciljeve i poticaje. Ipak Ćiril svoju Προκατήχεσις počinje veoma vedro. Kaže da do onih koji će se na vazmeno bdjenje prosvijetliti već dopire "miris blaženstva".[43] Ćiril želi

[42] Pred sobom smo imali ova izdanja: PG, 33, 332A-1128A; A. PIÉDAGNEL - P. PARIS, *Cyrille,* - Ovdje ne ulazimo u raspravu oko autorstva *Kateheza.* Podsjećamo: danas se stručnjaci slažu da predkrsne kateheze potječu od sv. Ćirila dok se uz mistagoške kateheze često veže ime neposrednoga Ćirilova nasljednika biskupa Ivana. Usp. A. PIÉDAGNEL - P. PARIS, *Cyrille,* 18-90. 177-187; J. QUASTEN, *Patrologia,* II, 367-369; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie,* 312.

[43] PG, 33, 332A.

da njegovi slušatelji dobro znaju pred kime će šutjeti o onome što će im govoriti.[44] Ta Προκατήχεσις stoji bez oznake broja ispred dvadeset i tri kateheze što slijede. Stoga se kod brojenja kateheza počinje s katehezom pod brojem jedan i ide do broja dvadeset i tri. I unutar tih dvadeset i triju kateheza utvrđujemo određene povezanosti u skupine i posebne cjeline.

Kateheze od broja 1 do broja 5 tvore zasebnu jedinicu. Osobno bismo ih smjestili u vrijeme pouke dok budućim krštenicima još nije priopćeno Vjerovanje. U prvoj katehezi[45] Ćiril nekako općenito obrazlaže u kojem se dušinu stanju može pristupiti krštenju. Iz duše treba odstraniti zaokupljenost ovozemnim i vremenitim. Duša se ne smije privezati na prolazno u ovome životu. Ćiril također upozorava na ustrajno čitanje Svetoga pisma jer ono istinski hrani dušu. Tako se i ta kateheza doima kao stanoviti uvod. Druga kateheza[46] ima u izdanju dva oblika. U njoj Ćiril govori o pokori koju moraju vršiti kandidati za krštenje. Istom zgodom razglaba pitanje oproštenja grijeha. Tu također raspreda o đavlu kao pravome čovjekovu neprijatelju i dušmaninu. Ćiril svraća pozornost na đavolske napasti i kušnje. U trećoj katehezi[47] Ćiril neposrednije obrazlaže značenje krštenja i njegove neiskazive učinke. Četvrta se kateheza[48] ukazuje pravim sažetkom cjelokupne dogmatike. Napokon peta kateheza[49] iz te cjeline tumači pitanja vezana uz to što je vjera i na koji se način rađa i raste u ljudskoj duši.

[44] Ta se uvodna kateheza nalazi u PG, 33, 332A-366A. O njoj vidi: G. BARDY, *Cyrille de Jérusalem,* DS, 2, 2684-2685; J. QUASTEN, *Patrologia,* II, 366; A. PIÉDAGNEL - P. PARIS, *Cyrille,* 15.

[45] Nalazi se u PG, 33, 369A-377C. - Kod sažetaka slijedimo napomene iz PG i J. QUASTEN, *Patrologia,* II, 366-367.

[46] Nalazi se u PG, 33, 381A-424C.

[47] Nalazi se u PG, 33, 425A-449A.

[48] Nalazi se u PG, 33, 453A-504A.

[49] Nalazi se u PG, 33, 505A-524A.

Kateheze od šeste do osamnaeste[50] utoliko su zasebna cjelina ukoliko sv. Ćiril u njima razjašnjuje svaki pojedini članak Vjerovanja kojim se izricala vjera u Jeruzalemu.[51] Razložito smijemo predpostaviti da je Ćiril ove kateheze držao kada su pripravnici već "primili" Vjerovanje. Sažetak ovoga katehetskoga kruga ne navodimo pojedinačno jer ga nije teško zamisliti. Sada Ćiril razglaba članke Vjerovanja što je srodno Vjerovanju koje se oblikuje na Carigradskome saboru g. 381. i koje nam je dobro poznato iz našega misnog bogoslužja. Preostalih pet kateheza - teku od broja devetnaest do dvadeset i tri - ima naziv "mistagoške kateheze"[52] i o njima je u ovome radu riječ na zasebnome mjestu. Ovdje smo ih spomenuli radi cjelovitosti pregleda.

Još jednom ističemo da nadasve treba poznavati Ćirilove kateheze ako želimo razumjeti smisao i značenje Egerijinih bilježaka s puta. U istu svrhu kratko upozoravamo na sv. Ivana Zlatoustoga i Teodora Mopsuestijskoga koji su istovremeno djelovali u susjednoj Antiohiji koju je Egerija posjetila. Uostalom, u ono su vrijeme Jeruzalem i Antiohija crkveno živjeli zajedno.

Ovdje spominjemo da danas posjedujemo kateheze koje je sv. Ivan Zlatousti[53] držao u Antiohiji u razdoblju od g. 386. do g. 398. Vidi se da je to otprilike vrijeme kada je Egerija boravila u onim krajevima. Posve je sigurno da bi nam poznavanje i tih kateheza mnogo pomoglo u boljem razumijevanju Egerijinih napomena. Ali nismo zaboravili ni

[50] Nalazi se u PG, 33, 537A-1060A.

[51] To se Vjerovanje nalazi u H. DENZINGER, *Enchiridion Symbolorum,* Bologna, 1995, 24.

[52] Nalazi se u PG, 33, 1065A-1128A; A. PIÉDAGNEL - P. PARIS, *Cyrille,* 82-174.

[53] Usp. A. PIÉDAGNEL - L. DOUTRELAU, *Jean;* A. WENGER, *Johannes;* R. KACZYNSKI, *Johannes.*

Teodora iz Mopsuestije.[54] Od njega posjedujemo *Katehetske homilije*. Ima ih šesnaest. U prvih deset Teodor kandidatima za krštenje razjašnjuje Vjerovanje.[55] U ostalih šest krštenima tumači Očenaš te krsno i euharistijsko otajstvo. Teodor je svoje kateheze vjerojatno držao u Antiohiji između g. 388. i g. 392. Služio je antiohijskoj zajednici kada i Ivan Zlatousti. Smijemo dodati da bi i Teodorove kateheze mogle poput Ćirilovih i Zlatoustinih razjasniti ponekada prejednostavne Egerijine zabilježbe. Razumije se da bi i Egerijino djelo moglo nešto svjetla unijeti u spise triju navedenih velikih crkvenih pisaca i bogoslova.

Dovitljiviji će se čitalac možda čuditi zašto smo ovdje prešutjeli druge onodobne pisce srodnih djela. Grgur iz Nise napisao je oko g. 385. svoje važno djelo *Velika kateheza*. Sv. Ambrozije oko g. 390. dovršava *Otajstva* i *Tajne*, a sv. Augustin oko g. 400. piše *Poučavanje neupućenih*. Svatko vidi da nabrojeni spisi ovamo pripadaju. Izostavili smo ih jer smo im već posvetili pažnju u odvojenim radovima. Lako će do njih doći čitalac koji želi. Sve bi spomenuto trebalo u istome dahu i usporedno proučiti ako se želi steći puno moguće razumijevanje onoga o čemu je riječ u našemu radu. Većina je posla, doduše, obavljena. Nepogoda je što su svi ti radovi uglavnom u sebi zatvorene cjeline. Jedni se ne tumače drugima.

[54] Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II, 411-413; P.T. CAMELOT, *Theodoros v. Mopsuestia*, LThK, 10, 42; E. AMANN, *Théodore de Mopsueste*, DTC, 15, 238-239; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 321.

[55] Tekst se Vjerovanja nalazi u H. DENZINGER, *Enchiridion*, 34.

1.2.2.5. - Primanje Vjerovanja

Po Egerijinu izvještaju u *Putopisu*[56] pošto bi proteklo "pet tjedana" od početka predkrsne pouke kandidati su za krštenje "primali Vjerovanje". Taj se obred u ono doba u zapadnome kršćanstvu[57] nazivao *Traditio Symboli*, tj. "Predavanje Vjerovanja". Riječ je o tome da se smatralo kako su poučavani dovoljno napredovali u pouci i dostatno upoznali opći crkveni nauk da im se sada smije priopćiti Vjerovanje. Nismo zapazili da se Egerija poslužila gotovo službenim nazivom *Traditio Symboli*. Jednostavno je kazala da poučavani "primaju Vjerovanje". Zbog onoga što se kasnije uobičajilo nazivati *disciplina arcani* pripravnici na krst Vjerovanje nisu dobivali odmah niti napisano. Ono se redovito pred njima izgovaralo. Oni bi ga čestim slušanjem i ponavljanjem uskoro i sami naučili napamet i kazivali naizust.

Egerija nam kaže da je biskup Vjerovanje tumačio kao što je ranije pojašnjavao Sveto pismo. Najprije bi ga obrazlagao *carnaliter*. To znači da bi Vjerovanje pojasnio u njegovu neposrednome, izravnome i doslovnome smislu. Zatim bi ga razjašnjavao *spiritualiter*. Time se, znamo, naznačuje dublje razglabanje koje se obično naziva duhovnim tumačenjem. Egerija bilježi da je biskup "značenje" Vjerovanja slušateljima objašnjavao doslovno i duhovno. Pri tome se zapravo poslužila riječju *ratio*. Ta riječ ima zaista bogat i širok opseg.[58] Očito je da na tome mjestu kod Egerije može značiti samo "pojašnjenje", "tumačenje", "smisao". Egerija također ističe da je biskup iznosio doslovni i duhovni smisao za svaki pojedini *sermo* u Vjerovanju. Ne može biti dvojbe da ta riječ koja po sebi ima beskraj značenja[59] tu kod

[56] To je u 46,3. Usp. N. NATALUCCI, *Egeria*, 307; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 265.

[57] Usp. H. LECLERCQ, *Symbole*, DACL, 15, 1766-1767; A.M. RITTER, *Glaubensbekenntnis(se)*, TRE, 13, 407; G. BAREILLE, *Catéchumenat*, DTC, 2, 1981.

[58] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 696-697.

[59] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 755.

Egerije naznačuje pojedini "članak"[60] koji je ugrađen u Vjerovanje.

Ovdje smo više puta napisali riječ Vjerovanje. Tako je u nas uobičajeno. Međutim, Egerija se trajno služila riječju *Symbolum*. Stoga se kratko zaustavljamo kod te riječi. *Symbolum* je samo latinskim slovima ispisana grčka riječ σύμβολον. Vjerojatno su afrički kršćani koji su inače govorili latinski prvi počeli Vjerovanje nazivati *Symbolum*. Kasnije se to uvriježilo i svuda proširilo. Tu je bez dvojbe osnovna riječ συμβάλλω. Taj glagol znači "skupa baciti", "snositi", "sjediniti", "sastaviti". Držimo da već to dijelom razjašnjava zašto se Vjerovanje naziva *Symbolum*. Ono je vjerski obrazac gdje su sjedinjeni i sastavljeni članci što tvore određenu cjelinu. Svako je kršćansko Vjerovanje zaista i bilo takvo. Od početka se sastojalo od većega broja sjedinjenih članaka.

Unatoč kazanome redovito se kod tumačenja naziva *Symbolum* dodaju dvije izvedenice iz συμβάλλω. To su συμβολή i σύμβολον. Od brojnih značenja riječi συμβολή navodimo samo tri koja mogu razjasniti zašto se Vjerovanje naziva *Symbolum*. Riječ συμβολή često znači "sastavljenost" i "zglob". Takvo je Vjerovanje. Sastoji se od članaka kao "zglobova". Riječ isto tako može značiti "ugovor". Smije se reći da je Vjerovanje ugovor kojim se vjernik veže uz Boga. Napokon, spominjemo da συμβολή naznačuje kako se netko za nekoga opredijelio i u tome smislu odlučio djelovati. U Vjerovanju se vjernik opredjeljuje za Boga te tako živi i radi. Tako se Vjerovanje i zato može nazvati *Symbolum*. Ipak se najčešće Vjerovanje kao *Symbolum* pojašnjuje upravo riječju σύμβολον.

To je i razumljivo jer su obje riječi iste. Poteškoća je samo u tome što σύμβολον u grčkome ima zaista mnogo značenja. Stoga navodimo jedino da je σύμβολον u osnovi stanoviti znak kojim se naknadno utvrđuje ranije i negdašnje

[60] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 298 bilj. 115; P. MARAVAL, *Égérie*, 310 bilj.1; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 9; N. NATALUCCI, *Egeria*, 307.

poznanstvo. Ljudi su se nekoć poznavali, ali su se rastali i izgubili s vida. Da bi se opet prepoznali kada se sastanu sa sobom nose bilo kakav σύμβολον. Pomoću njega će utanačiti da su se poznavali, slagali i priznavali. Otuda je riječ σύμβολον dobila značenje "znak" i "znamen". Među kršćanima ulogu znaka za raspoznavanje vrši Vjerovanje. Zato je ono vjernički *Symbolum*. Po tome znaku kršćanin raspoznaje, priznaje i prepoznaje drugoga kršćanina. Vjerovanje pokazuje tko kamo pripada. Ono je kao pečat i znak kojim se vjernik očituje. Upravo se zato Vjerovanje naziva *Symbolum*.[61]

1.2.2.6. - Vraćanje Vjerovanja

Egerija nas u svome *Putopisu* izvještava[62] o činu koji se kod onovremenih zapadnih teoloških pisaca nazivao *Redditio Symboli*.[63] Sama se Egerija[64] nije poslužila riječju *redditio*, ali je upotrijebila *reddo* od čega dolazi *redditio*. Po sebi, *reddo* znači "vratiti" i *redditio* "vraćanje". Krsni su kandidati prethodno poslije pet tjedana poučavanja primili Vjerovanje. To se - rekosmo - naziva *Traditio Symboli*. Sada ga vraćaju. Otuda naziv *Redditio Symboli*. Riječ je zapravo o tome da svaki budući kršteník pred biskupom izriče Vjerovanje. Tako biskup stječe uvjerenje da ga je dotični pripravnik naučio napamet. Bilo je važno da *competens* pozna Vjerovanje jer je krštenje pečat na vjeru.

[61] Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1820-1822; P. BATIFFOL, *Apôtres (Le Symbole des)*, DTC, 1, 1660; F. MARTY, *Symbole*, DS, 14, 1364-1367; A. MICHEL, *Symboles*, DTC, 4, 2925; F.X. MURPHY, *Creed*, NCE, 4, 434; FORCELLINI, *Lexicon*, 4, 385-386.

[62] To je u 46,5. Usp. A. BLUDAU, *Pilgerreise*, 178-180.

[63] Usp. H. LECLERCQ, *Symbole*, DACL, 15, 1768; A. PIÉDAGNEL - L. DOUTRELAU, Jean, 61; R. KACZYNSKI, *Johannes*, 77-79; G. BAREILLE, *Catéchumenat*, 1984-1985.

[64] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 300 bilj. 119; N. NATALUCCI, *Egeria*, 308; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 267 bilj. 14.

U Jeruzalemu je pouka o Vjerovanju trajala dva tjedna. To je šesti i sedmi korizmeni tjedan. Egerija izrijekom navodi da se Vjerovanje izricalo pred biskupom "pošto je prošlo sedam tjedana" pouke i kada do vazmene noći preostaje još samo "jedan pashalni tjedan". On se u Jeruzalemu naziva *Septimana major,* tj. Veliki tjedan kako se u nas obično kaže. To je zapravo "osmi korizmeni tjedan". Tada više nema vremena da se pripravnici "poučavaju".[65] Unatoč Egerijinim zabilježbama ne znamo kojega se dana zapravo pristupalo obredu *Redditio Symboli.* Nagađa se da bi to trebalo biti u petak ili subotu pred Cvjetnicu ili čak na samu Cvjetnicu što je teže prihvatiti zbog bogatstva bogoslužja toga dana.[66]

Svakako Egerija čin uzvraćanja Vjerovanja prikazuje kao značajan i svečan događaj. Uzvraćanje se obavlja "ujutro". Vrši se pred biskupom koji sjedi na "svome sjedalu" što se nalazi "pozadi u apsidi[67] iza oltara". Svatko tko će do koji dan pristupiti krštenju "ide" pojedinačno do biskupa. Muškoga prati "njegov otac". To je njegov kum, a žensku "njezina majka". To joj je zapravo kuma. Sada pred biskupom svaki *competens* "vraća Vjerovanje". Kazuje ga napamet.

Pošto su krsni pripravnici izrekli Vjerovanje, biskup "svima" zajedno "drži nagovor".[68] Tu sažima što se na široko prošlo kroz sve kateheze. Nekoliko puta pripravnicima doziva u pamet da su "još uvijek katekumeni". Radi toga ih ne može uputiti u "dublje otajstvo".[69] To se otajstvo odnosi na "krštenje" i druge čine kršćanske inicijacije. Oni će za pripravnike postati zbilja do nekoliko dana kod vazmenoga

[65] Vidi: 46,4.

[66] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 106; N. NATALUCCI, *Egeria,* 308; E. GIANNARELLI, *Egeria,* 267 bilj.14; H. LECLERCQ, *Jérusalem,* DACL, 7, 2389.

[67] Usp. H. LECLERCQ, *Abside,* DACL, 1, 183.

[68] To je u 46,6.

[69] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 300 bilj. 120; N. NATALUCCI, *Egeria,* 308.

bdjenja. Dotle im se "ne mogu očitovati tajnija Božja otajstva". O tome će im se govoriti "kada budu kršteni". Bit će to tijekom "osam dana" poslije Uskrsa. To je, očito, najava skorašnjih mistagoških kateheza.

1.2.2.7. - Kateheze poslije krštenja

Egerija u *Putopisu* kratko svraća pozornost na pouku kojom su se novokršteni poučavali u Jeruzalemskoj crkvi kada se ona tu zatekla.[70] Ona kaže da se pouka obavljala "kroz onih osam dana" što teku "od Pashe do osmine", tj. od Uskrsa do Bijele nedjelje. Egerija ima pred očima krštene koji su se dotične godine krstili tijekom vazmenoga bdjenja. Kateheza se nije upriličivala svaki dan već samo ponedjeljkom, utorkom, srijedom, četvrtkom i petkom. Tih su se "uskrsnih dana" poučavali novokršteni.[71] I tu je katehezu osobno predvodio "biskup". Ovaj je put to činio "stojeći". Egerija poučavane naziva "neofiti". Tu riječ u cijelome svome spisu rabi samo na tome mjestu.[72] O riječi ćemo progovoriti niže.

Pouci za novokrštene smjeli su prisustvovati i drugi "vjernici"koji to "hoće". Egerija naglašeno ističe da su od pouke bili isključeni "katekumeni". Da se ne bi uvukli u skup, crkvena su se vrata "zatvarala". Pristupa toj katehezi nije smio dobiti "nijedan katekumen". Biskupu koji poučavaše služi na čast Egerijina primjedba da su se do izvan crkve "čuli glasovi" onih koji su s oduševljenjem i s pohvalama slijedili njegova izlaganja. Sadržaj je kateheze bilo "sve što se vrši u krštenju". Biskup je razjašnjavao "pojedino" što se kao "otajstvo" dogodilo u krsnome činu. Tom je zgodom razjasnio "sva otajstva".

[70] To je u 47,1-2. Usp. A. BLUDAU, *Pilgerreise,* 180-182.

[71] Usp. P. MARAVAL, *Égérie,* 312 bilj.2; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 106; 301 bilj. 123.

[72] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 302 bilj. 124.

Naznačismo da Egerija novokrštenike naziva "neofiti". Razumije se da taj naziv zapravo dolazi od grčke riječi νεόφυτος. U Crkvi gdje se govorilo grčki bilo je uobičajeno da se novokršteni nazivaju νεόφυτοι i φωτισθέντες. Latinski je dio kršćanstva za istu vjerničku skupinu rabio riječi *infantes* i *illuminati,* tj. "djeca" i "prosvijetljeni". Riječ νεόφυτος čitamo u 1 Tim 3,6 gdje Pavao traži da biskup ne bude νεόφυτος. To je Apostolovo mjesto moglo utjecati da se riječju νεόφυτος oslovi čovjek koji se upravo krstio. Νεόφυτοsje složenica. Sastoji se od νεός što znači "nov" i φυτός što znači "zasađen". Prema tom, νεόφυτος u doslovnome smislu znači "novoposađeni". Ovdje nam također pada na pamet Pavlova riječ σύμφυτοι iz Rim 6,5. Očito je da je pred nama gotovo ista riječ. Samo umjesto νεός imamo σύν. Apostol je σύμφυτοι napisao u svome dubokome krsnome ulomku u Rim 6,1-14. Pomoću σύμφυτοι izrazio je najužu povezanost između krsnoga čina te Kristove muke i uskrsnuća. Po krštenju kršteni srasta s Gospodnjom mukom i uskrsnućem. Naliči biljci što niče iz drveta Kristova križa i iz Gospodnjega uskrsnoga proslavljenja. Pavao ne govori nimalo slučajno u Rim 11,16-24 o "korijenu", "granama", "pricjepljenju" i "maslini".

Nama, dakle, nije nipošto čudno što se u ranome kršćanstvu novokrštene nazivalo νεόφυτοι i da ih zato Egerija zove "neofiti". Novokršteni su kao mlada stabljika koja je svježe niknula iz krsne vode. U krštenju su svukli i odložili sve grešno i staro. Postali su novo stvorenje i novi čovjek. Unatoč kazanome, u riječi νεόφυτος jednako rado zapažamo korijensku riječ φύω . Ona znači "roditi" i "roditi se". Otuda se vidi da νεόφυτοι također znači "novorođeni". Rekosmo da u latinskome bogoslužju novokršteni nose naslov *infantes*. Očito je da po sadržaju nema nikakve razlike između νεόφυτοι i *infantes*. *Infantes* su netom rođena djeca. Takvi su kršteni bez obzira na osobne godine.

Izneseno tumačenje naziva "neofiti" držimo ukorijenjenim u novozavjetnom govoru o smislu krsnoga

otajstva. U tu svrhu navodimo nekoliko mjesta. Krist je Nikodemu u noćnome razgovoru kazao da u "Božje kraljevstvo" može ući samo onaj tko se "ponovno rodi" (Iv 3,3). Onaj će biti dionik "Božjega kraljevstva" tko se "rodi iz vode i Duha" (Iv 3,5). Evanđelist Ivan na početku svoga evanđelja bilježi da su kršćani "Božja djeca" (Iv 1,12). Poznata je Pavlova izjava o krštenju kao "novoporodu po kupelji" (Tit 3,5). Isto tako sv. Petar netom kršćene naziva "upravo rođenom djecom" (1 Pt 2,2).

Opet se vraćamo na to da latinska crkvena vrela kršćenike nazivaju *illuminati.* To znači "prosvijetljeni". Novokršteni su zato "prosvijetljeni" jer posjeduju vjeru. Povjerovali su u evanđeosko svjetlo. Stoga više nisu u ranijoj tami. Nas ne bi iznenadilo da iza naziva *illuminati* donekle stoji izreka iz Ef 5,14: "Probudi se ti što spavaš. Ustani od mrtvih i zasvijetlit će ti Krist". U Vulgati "zasvijetlit će" glasi *illuminabit.* Nije pak rijetkost da se tvrdnja iz Ef 5,14 veže uz krsno bogoslužje. Ovdje se također pozivamo na 1 Kor 12,13 gdje se u nekim rukopisima čita ἐφωτίσθημεν.[73] To je čitanje moglo utjecati da se u grčkome dijelu kršćanstva novokršćene nazove φωτισθέντες, tj. onima "koji su se prosvijetlili".[74]

Egerija, dakle, navodi da biskup novim krštenicima razjašnjuje i obrazlaže zasebice svako "otajstvo" koje se zbilo u "krštenju". Jasno je da pri tome na pameti ima otajstva koja su se tijekom vazmenoga bdjenja obistinila za nove kršćane. Riječ je, jasno, o krštenju, potvrdi i euharistiji. Zato valjda Egerija govori u množini o "otajstvima". Također nema dvojbe da sada ima pred očima tzv. "mistagoške kateheze" kroz koje se tumače inicijacijska "otajstva". Egerija se osobno nije poslužila riječju "mistagoški". Usput bilježimo da riječ

---

[73] Usp. A. ROBERTSON - A. PLUMMER, *A critical and exegetical Commentary on the First epistle of St Paul to the Corinthians,* Edinburgh, 1978, 273.

[74] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 553; A. BAILLY, *Dictionnaire,* 1322; P. WESS, *Neophyten,* LThK, 7, 876; J. BEAUDRY, *Neophyte,* NCE, 10, 333-334; H. LECLERCQ, *Néophyte,* DACL, 12, 1103-1107; FORCELLINI, *Lexicon,* 3, 209.

dolazi od μυσταγωγέω što znači "uvoditi u tajne" ili "služiti za vođu". Zato je μυσταγωγία "uvođenje u otajstva", a onaj koji uvodi μυσταγωγός.[75]

Egerija je, kazasmo, zabilježila da je biskup novokrštenicima u mistagoškim katehezama razglabao "sva otajstva" koja su povezana s krštenjem. Na žalost kod toga ničim ne pokazuje što podrazumjeva pod izrazom "sva otajstva". Iz njezina *Putopisa* ne vidimo pobliže što je bio istinski sadržaj mistagoških kateheza. Ovdje ne možemo kao razlog Egerijinoj šutnji navesti da možda nije dostatno poznavala jezik kojim je biskup govorio. Ona sama u *Putopisu* bilježi zanimljivu napomenu glede jezika u bogoslužju kojemu je prisustvovala.[76] Najprije kaže da je narod "u onoj pokrajini" upotrebljavao i razumio različite jezike. Tu za nju riječ "pokrajina" vjerojatno znači Palestina. Tu "dio naroda" istodobno "pozna grčki i sirijski". Egerija zapravo kaže *grece et sirsite*. Ali je za nju *sirsite* u zbilji aramejski. Stoga ćemo ga tako radi jasnoće unaprijed i nazivati. Tim je jezikom u ono doba govorio narod u svakodnevnome govoru.[77] Ne znamo da aramejski naziva *sirsite* itko drugi osim Egerije.[78]

Ali je "u onoj pokrajini" stanoviti "dio naroda" govorio samo "grčki", a drugi jedino "aramejski". To je utjecalo na bogoslužni jezik u Jeruzalemu. Egerija izrijekom bilježi da je jeruzalemski biskup znao "aramejski", ali je u bogoslužju govorio "uvijek grčki, a nikada aramejski". Međutim, stalno je kod bogoslužja bio nazočan "svećenik" koji je "prevodio" na aramejski što je biskup "govorio grčki". I "čitanja" su se "u crkvi" čitala na "grčkome", ali su se također za one koji nisu znali taj jezik prevodila na

[75] Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire,* 1308.
[76] Vidi: 47,3-4.
[77] Usp. P. MARAVAL, *Égérie,* 315 bilj. 4.
[78] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 762.

"aramejski". Tako je cijela prisutna zajednica razumjela što se vrši u crkvi.

Egerija je kazala riječ i o onima koje naziva *Latini* te ne znaju *nec sirsite nec grece,* tj. "ni aramejski ni grčki", ali i oni pribivaju službi Božjoj. Ti *Latini* mogu biti zapadni hodočasnici kao što je i sama Egerija kao i brojni muževi i žene što su sa Zapada došli u Jeruzalem i Palestinu da se u Kristovoj zemaljskoj domovini mogu žarče i odanije posvetiti razmatranju i molitvi. Čini se pak da je Egerija osobno znala nešto grčki. U njezinu je rječniku zaista puno riječi grčkoga podrijetla. Jamačno je grčki mogla čitati i pisati i u stanovitoj mjeri razumjeti.[79] Prema tome, mogla je izravno barem naslutiti što to biskup govori novokrštenicima. Sama pak dodaje da su "druga braća i sestre" koji su očito razumjeli grčki za Latine prevodili što se zbivalo u bogoslužju. Ona dotične naziva *grecolatini.* Izričaj nismo našli u rječnicima. Očito je da naznačuje ljude koji znaju grčki i latinski. To znači da je Egerija i od njih mogla saznati što je biskup propovijedao novokrštenicima. Unatoč tome, ni riječi nije zapisala o tome.

Čudno je što Egerija u *Putopisu* nije smatrala korisnim navesti ime biskupa koji drži mistagoške kateheze kojima je bez dvojbe makar dijelom pribivala. Ali znamo da je to najvjerojatnije bio već spominjani sv. Ćiril Jeruzalemski. Upravo stoga možemo znati što je bio osnovni sadržaj dotičnih mistagoških kateheza. Od Ćirila - u pitanje autorstva ne ulazimo - posjedujemo mistagoške kateheze kojih je pet. Upravo ih je toliko koliko se dana propovijedalo novokrštenicima. Istina je da mistagoške kateheze što su sačuvane potječu iz Ćirilove mlađe dobi. Sam je Ćiril sigurno duhovno napredovao i teološki se bogatio. Stoga su se i njegove kateheze nužno dijelom mijenjale s vremenom.

[79] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 18; 153 bilj. 51; 182 bilj. 98; P. MARAVAL, *Égérie,* 53-55.

Jamačno se Ćiril nije stalno ponavljao. Ipak držimo da u njegovim mistagoškim katehezama koje smo baštinili imamo temeljne smjernice i bitni nauk koji je uza sve nadopune, preinake i različitosti izlagao mladim kršćanima. Te su kateheza istinski dragulj i pravi teološki biser. Jedinstvene su i po tome što u cijelom dugom i bogatom otačkome pisanju na Istoku nemamo drugih mistagoških kateheza u strogome smislu riječi osim Ćirilovih. Te se kateheze nazivaju mistagoške jer se u njima tumači smisao čina koji se zbivaju u čovjeku kod kršćanske inicijacije. Time su mistagoške kateheze zaseban teološki rod. Tu je bit da se novokrštenima razjasni koja su se otajstva u njima dogodila kada su postali vjernici.

Ćiril u svojim mistagoškim katehezama poučava kršćane koji su se kod vazmenoga bdjenja krstili, krizmali i blagovali euharistiju. Upravo o tome izravno govori u svojih pet mistagoških kateheza. Prve je dvije posvetio krsnome otajstvu, treću potvrdi i zadnje dvije euharistiji. Pitanje smo autorstva izostavili.[80]

Već smo napomenuli kako Egerija uporno ističe da se u Jeruzalemskoj crkvi sa svom pomnjom i strogo pazilo da ne bi neki katekumen bio nazočan među novokrštenima i drugim vjernicima za vrijeme mistagoških kateheza. To nas zaista čudi. Crkva je tada posve slobodna i u pravome procvatu. Inače Egerijino se upozorenje očito odnosi na ono što se uobičajilo nazivati *disciplina arcani* i što sprijeda spomenusmo. Riječ *arcanum* znači "tajna" ili "otajstvo".[81] *Disciplina* je "zapt", "stega", ali i "pravilo".[82]

[80] Ćirilove mistagoške kateheze nalazimo u PG, 33, 1065A-1128A. Odlično je izdanje: A. PIÉDAGNEL - P. PARIS, *Cyrille*. Također usp. H. LECLERCQ, *Catéchèse*, DACL, 2, 2565-2566; G. BAREILLE, *Catécumenat*, 1985-1986; G. BAREILLE, *Catéchèse*, DTC, 2, 1888; J. QUASTEN, *Patrologia*, II, 365-380; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 312.

[81] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 94.

[82] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 227.

Prema tome, *disciplina arcani* [83] označuje stegu i zakon koji se odnosi na "tajnu" i "otajstvo". Kršćani su u ranim stoljećima bili pod zakonom da pred neupućenima šute o svojim otajstvima. Otajstva su štitili šutnjom da ih drugi ne obeščaste i ne pogrde. Zato su samo vjernici smjeli prisustvovati kršćanskim otajstvima. Svi su drugi bili isključeni pa i katekumeni.

Ovdje se u smislu dodatnoga pojašnjenja još jednom vraćamo sv. Ivanu Zlatoustome. I on je u Antiohiji novokrštenicima držao propovijedi. Govorio im je zajedno s ostalim vjernicima osam dana poslije Uskrsa. Ali te propovijedi ne držimo za mistagoške u strogome smislu riječi niti ih je Zlatousti držao kao mistagog. On se u tim propovijedima nije tematski zadržavao kod tumačenja otajstava koja su novokrštenicima otkrivena i u koja su uvedeni prilikom vazmenoga bdjenja. Zlatousti svoje nagovore novokrštenima drži kao vrhunski duhovni vođa i dosta strogi moralist. Kao nenadmašivi govornik uči mlade vjernike koje im se ćudoredne dužnosti nameću zbog toga što su obavili inicijacijska otajstva. Novokrštenici su dužni u život provoditi sva data obećanja. U trudu i naporu ne smiju sustati. Nije im dopušteno stati kod stečenoga. Krepost ne pozna počinak ni zastoj. Osim toga Zlatousti upozorava mlade kršćane da će protivničke sile đavla upravo sada na njih nasrnuti da im razgrabe i unište povjereno blago.[84]

Znamo da ovdje nepravedno mimoilazimo Teodora Mopsuestijskoga i njegove *Kateheze*. To moramo učiniti jer smo i ovako pomalo svugdje vrludali.

[83] Usp. C. JACOB, *Arkandisziplin*, LThK, 1(1993), 990-991; D. POWELL, *Arkandisziplin*, TRE, 4, 1-8; P. BATIFFOL, *Arcane*, DTC, 1, 1738-1758; E. VACANARD, *Arcane*, DHGE, 3, 1497-1513; O. PERLER, *Arkandisziplin*, LThK, 1, 863-864; O. PERLER, *Arkandisziplin*, RAC, 1, 667-676.

[84] Usp. R. KACZYNSKI, *Johannes*, 90-91; A. WENGER, *Jean*, 41.101.

Treće poglavlje

1.3. STAROZAVJETNE KNJIGE I OSOBE

Egerija u *Putopisu* dosta rijetko neposredno navodi same starozavjetne izreke. Puno češće spomene pokoji naslov neke knjige iz Staroga zavjeta. Učinilo nam se korisnim da ovdje veoma kratko popratimo stanovitim razmišljanjem naznačene knjige. Jednako činimo i s nekim ličnostima koje se pojavljuju na starozavjetnim stranicama, a Egerija ih spominje u svome djelu. Predstavljamo ih s nekoliko riječi. O drugima donosimo osnovno u bilješkama.

1.3.1. - *Petoknjižje*

Egerija u *Putopisu* u više navrata spominje "Mojsijeve knjige". Nema dvojbe da pri tome ima na umu ono što se redovito naziva *Petoknjižje* ili *Pentateuh.* Petoknjižje, vidi se, po sebi znači pet knjiga. Isto naznačuje i riječ pentateuh. Pojam pentateuh sastoji se od πέντε i τεῦχος. Prva riječ znači pet. Drugom se označuje ono u čemu su se čuvali svitci knjiga. Inače τεῦχος uz ostalo može značiti "posuda". Otuda valjda potječe značenje koje se veže uz svitke knjiga: knjige su se držale u "sudovima" koji su za to prikladni.

Naziv Pentateuh veoma je star. Već ga je rabio Tertulijan. U Egerijinu ga djelu nismo zamijetili. Inače Egerija sa svojim vremenom drži da je Pentateuh sastavio Mojsije. To su kršćani sa židovskom predajom mislili sve do najnovijega vremena. Ali nas suvremeni egzegeti uče da je postanak Petoknjižja još uvijek obavijen velikom tajnom. U *Petoknjižje*

se ubraja pet prvih starozavjetnih spisa. To su "Mojsijeve knjige". Tako piše Egerija.[1]

1.3.2. - *Knjiga Postanka*

U cjelokupnoj Bibliji prva knjiga nosi naslov *Knjiga Postanka*. To joj je ime postavila Septuaginta. Otuda je prešlo u Vulgatu. Kod nas se naziva *Postanak*. Opća je grčka riječ γένεσις. Ona ima nekoliko različitih, iako povezanih, značenja. Riječ γένεσις znači "nastanak", "postanje", "povijest". Za prvu svetopisamsku knjigu odabran je taj naslov jer se na njezinu početku govori o stvaranju svemira, svijeta, čovjeka i ljudskoga roda. *Postanak* se dijeli na dva dijela. U prvome se općenito opisuje stvaranje. Tu je također govor o povijesti svega čovječanstva. Taj prvi dio obuhvaća jedanaest poglavlja. Drugi je dio posvećen povijesti izraelskih patrijarha. Taj dio seže od dvanaestoga do pedesetoga poglavlja. Dok je prvi dio knjige nekako uvod u cijelo *Petoknjižje* i duhovnu povijest čitavoga čovječanstva, drugi dio držimo velikim i obilatim uvodom neposredno u povijest židovskoga naroda.

Teško je u nekoliko riječi sažeti teološku vrijednost *Postanka*. Ona je svakako duboka i velika. To najočitije pokazuje činjenica što su se na taj spis kasnije izobila vraćali pisci Staroga i Novoga zavjeta. Bez dvojbe temeljni se nauk o stvaranju, padu, potrebi izbavljenja i odabranju ne da oblikovati i cjelovito prikazati ako se ne uzme u obzir i *Knjiga Postanka*. Osobno rado povezujemo starozavjetni *Postanak* s Matejevim evanđeljem. Povezanost vidimo već u riječi γενέσις što se čita i u Mt 1,1. Matej sastavlja γενέσις Isusa Krista. Time

[1] Usp. E. MANGENOT, *Pentateuque*, DB, 5, 50-119; H. CAZELLES, *Pentateuque*, DBS, 7, 687-858; R.E. MURPHY, *Introduction to the Pentateuch*, NJBC, 3-7; J. SCHARBERT, *Pentateuch*, LThK, 8, 259-265; E.H. MALY, *Pentateuch*, NCE, 11, 98-104.

upućuje na to da evanđelje do konačne zbilje dovodi γενέσις o kojoj nas izvještava starozavjetna *Knjiga Postanka*.[2]

1.3.3. - *Knjiga Izlaska*

U popisu biblijskih djela na drugo mjesto dolazi *Knjiga Izlaska*. To je ujedno druga knjiga u *Petoknjižju*. To zato spominjemo jer se taj spis obično ne izdvaja iz *Petoknjižja* niti odvojeno promatra. Dio je *Petoknjižja*. Spis se naziva *Izlaskom*. Tako su ga naslovila Sedamdesetorica prevodilaca i poslije njih Vulgata. Taj naslov naznačuje sadržaj prvoga dijela knjige. To je opis izraelskoga izlaska iz Egipta. Tim se izlaskom Izrael oslobodio krutoga i mučnoga sužanjstva. Zato taj izlazak spada u temeljne događaje sveukupne židovske svete i društvene povijesti. Oslobođenje iz Egipatskoga ropstva duboko se usjeklo u svijest židovskoga naroda. Stoga je opis toga oslobođenja u *Izlasku* ostavio trajan utjecaj najprije na židovsku predaju, ali kasnije na Novi zavjet i općenito kršćansku misao.

Oslobođenje iz Egipta postalo je znamen svakoga izbavljenja od zla. Kršćani su u tome izraelskome oslobođenju nazreli proročki nagovještaj svekolikoga ljudskoga otkupljenja obistinjenoga u Novome zavjetu. I u mnogočemu drugome *Izlazak* ima veliku ulogu u povijesti spasenja. Tu je, na primjer, objavljeno Božje ime da čovjek može kako dolikuje štovati, častiti, slaviti i navještati pravoga i istinitoga, jednoga Boga. *Izlazak* svjedoči o otajstvenome izabranju Izraela i Božjemu sklapanju saveza s njime. U *Izlasku* je zapisan zakon koji kao deset Božjih zapovijedi određuje svekoliki život drevnoga Božjega naroda. Mnogi su kasniji starozavjetni i novozavjetni

[2] Usp. J.R. CLIFFORD - R.E. MURPHY, *Genesis*, NJBC, 8-43; L. RUPPERT, *Genesis*, LThK, 4(1995), 453-454; H.E. RYLE, *Genesis*, DoB, 2, 143-148; J. SCHARBERT, *Genesis*, LThK, 4, 670-671; E.H. MALY, *Genesis*, NCE, 6, 327-331; E. MANGENOT, *Genèse*, DTC, 6, 1185-1221; P. CRUVEILHIER - L. PIROT, *Genèse*, DBS, 3, 590-613.

pisci rado uzimali u ruke *Knjigu Izlaska*. To se vidi po tome što se na to djelo često izravno i neizravno pozivaju i od njega dragovoljno polaze.[3]

1.3.4. - *Ponovljeni zakon*

Ova biblijska knjiga ne nosi zaludu naslov *Ponovljeni zakon*. U njoj ima mnogo zakona i propisa koji se smatraju izrazom nedokučive Božje volje. Stoga se od Izraela traži da savjesno i pošteno opslužuje zakon. To mu je najpreča i najsvetija ovozemna dužnost. O tome zavisi da li će biti sretan ili nesretan, posjedovati blagostanje ili živjeti u bijedi i siromaštvu. Ali u knjizi *Ponovljenoga zakona* također se susrećemo ulomci s povijesnim izvještajima i ćudorednim poticajima na dobar i krepostan život. To je veliko teološko djelo. Imalo je i još uvijek ima dubok odjek u sveopćem židovstvu i među kršćanima. Ta knjiga ističe vjeru u jednoga Boga koji se štuje jednim bogoslužjem u jednome narodu. Razumije se da to vrijedi ne samo za Izrael već za cijeli ljudski rod koji će jednom prigrliti vjeru u jednoga Boga, postati jedan narod i jednim štovanjem u zajedničkome hramu iskazivati istu čast i poklonstvo jednome te istome Bogu. Ipak zasebice svraćamo pozornost na zahtjev i naredbu: "Zato ljubi Jahvu, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom" (Pnz 6,5).

Ta zapovijed vrijedi za svakoga čovjeka. Jedino ona pruža smisao svakome zakonu što se nalazi u Pismima. Pismo obznanjuje da je Bog ljubav i da zato ljubi čovjeka. Iz te ljubavi i zbog nje čovjeku zapovijeda i naređuje. Čovjek koji prihvati da ga Bog ljubi i sam ljubi Boga. Zato izvršava njegove naredbe. Može se reći da je u navedenoj rečenici naglasak u stanovitome smislu na riječi "sav". Stoga se

[3] Usp. E. MANGENOT, *Exode*, DTC, 5, 1745-1762; R.J. CLIFFORD, *Exodus*, NJBC, 44-60; H. SCHNEIDER, *Exodus*, LThK, 3, 1313-1314; J.E. HUESMAN, *Exodus*, NCE, 5, 739-741.

uporno i ponavlja. Čovjek Boga ljubi svim svojim bićem ako ga zaista istinski ljubi. Od te se ljubavi u čovjeku ne može ništa izuzeti. Kako Bog potpuno ljubi čovjeka, tako je i čovjek pozvan cjelovito ljubiti Boga. Razumije se da će u Bogu i zbog Boga ljubiti svakoga čovjeka jer je Bog svim ljudima Bog.[4]

1.3.5. - *Jošua*

Knjiga što se u Bibliji po Jošui naziva *Jošua* otvara niz starozavjetnih povijesnih spisa. Ona s pravom zbog svoga sadržaja tamo pripada. Ali unatoč tome nije golo povijesno izlaganje i pripovjedanje već djelo svete povjesti. Piscu knjige nadasve je stalo pokazati da se Bog posve umiješao i upleo u izraelsku povijest i tako općenito u svekoliku ljudsku povijest. Bog je ispunio svoje obećanje. Izrael je stekao domovinu. On će je zadržati ako ostane čisto i nepokolebljivo vjeran Bogu i ako Boga bude štovao pravim bogoštovljem. Narod mora opsluživati Božji zakon. To je uvjet da bude sretan, slobodan i u svemu nezavisan. Sva zla koja ga snađu naznaka su da se udaljio od Boga i prekršio savez s njime ugovoren. Bog je uvijek vjeran zadanoj riječi. Razumije se da su kršćani na se kao novi i konačni Božji narod prenijeli duhovni smisao te starozavjetne knjige. Prihvatili su je kao svoju knjigu i u njoj raspoznali objavu za se.[5]

[4] Usp. E. MANGENOT, *Deutéronome*, DTC, 4, 661; G. BRAULIK, *Deuteronomium*, LThK, 3(1995), 116-118; H. JUNKER, *Deuteronomium*, LThK, 3, 262-263; B. VEROSTKO, *Deuteronomy*, NCE, 4, 824-826; S.D. McBRIDE, *Deuteronomium*, TRE, 8, 530-543; J. BLENKINSOPP, *Deuteronomy*, NJBC, 94-109.

[5] Usp. P. AURRAY, *Josué*, DBS, 4, 1131-1141; E. MANGENOT, *Josué*, DB, 3, 1689-1699; G.A. SMITH, *Joshua*, DoB, 2, 779-788; J. DELORME, *Josué*, DTC, 16, 2686-2692; A. CLAMER, *Josué*, DTC, 8, 1548-1574; M.D. COOGAN, *Joshua*, NJBC, 110.131; H.J. ZOBEL, *Josuabuch*, TRE, 17, 272-278; J. SCHARBERT, *Josue*, LThK, 5, 1146, M. STRANGE *Josue*, NCE, 7, 1129-1130.

1.3.6. - *Suci*

Samo kratko naznačujemo vjersku i teološku vrijednost i značenje *Knjige o Sucima.* Tim se spisom želi pokazati da je Bog predvodnik povijesti naroda koji je odabrao i s kojim je utanačio savez. Spis se trudi pomoću povijesnih činjenica dokazati da u Izraelu sve zavisi o vjernosti prema Bogu. Kada je Izrael vjeran, živi u dobru i blagostanju. To s nevjernošću gubi. Nevjernost se uvijek kažnjava. Zbog nje neprijatelji i dušmani napadaju Izrael. Pravi je Izraelov grijeh nepouzdanje u Boga. To je istinski razlog svih njegovih nedaća. Ipak se u *Knjizi o Sucima* nadasve ističe da Bog svojom milošću i ljubavlju nadjačava izraelsku vjerolomnost, tvrdokornost i često odmetništvo. Kada se narod u srcu pokaje i iznutra obrati Bogu on mu oprašta sve prijestupe. Božju vjernost ne može nadjačati ničija vjerolomnost. Bog u Izraelu želi uspostaviti svoje kraljevstvo. Narod kažnjava da ga popravi i iznova dovede na pravi put. Ako je Izrael u nevolji Bog mu šalje izbavitelja. Ali ako griješi podiže one koji će ga podjarmiti. Tako će se u nevolji sjetiti Boga, obaviti pokoru i zadobiti milost i oproštenje. Božja milost, milosrđe i ljubav nadvisuju svaku ljudsku opakost, lomnost i ćudorednu krhkost. Samo je Bog jak.[6]

1.3.7. - *Knjige o Kraljevima*

Ovdje prije svega ističemo naziv ovih knjiga u različitim izdanjima. *Knjige o Kraljevima* u hebrejskim Biblijama posjeduju zasebno mjesto i vode se kao *Prva knjiga o Kraljevima* i kao *Druga knjiga o Kraljevima.* Vjerojatno je pak na početku to bila samo jedna knjiga. U Septuagintinu

[6] Usp. H. CAZELLES, *Juges,* DBS, 4, 1394-1414; E. MANGENOT, *Juges,* DB, 3, 1846-1859; E. KÖNIG, *Judges,* DoB, 2, 809-820; M. O'CONNOR, *Judges,* NJBC, 132-144; J. DELORME, *Juges,* DTC, 16, 2719-2725; L. DESNOYERS, *Juges,* DTC, 8, 1832-1862; J. HASPECKER, *Richter,* LThK, 8, 1300-1301; J. MORIARITY, *Judges,* NCE, 8, 20-22.

prijevodu i Vulgati ove se dvije knjige bilježe kao *Treća* i *Četvrta knjiga o Kraljevima.* To je stoga što Septuaginta i Vulgata dvije Samuelove knjige broje za *Prvu* i *Drugu knjigu o Kraljevima.* Tu napomenu treba pamtiti. U protivnome lako dođe do zabune kada čitamo Egerijino djelo, ali i druge onodobne spise.

Knjige o Kraljevima u prvome redu nastoje biti povijesni spisi. Ali se tu povijest shvaća na poseban način. Izvještaji i podaci služe vjerskome nagovještaju. Ove knjige žele pokazati kakav je odnos imao pojedini izraelski kralj prema Bogu jer je o tome zavisila sreća ili nesreća cijeloga naroda. Kraljevski spisi pomoću povijesti utvrđuju da je Bog posvemašnji gospodar svih događaja i vremena. On je svemu vrhovni sudac. Vjernost Bog naplaćuje blagostanjem, nevjernost kažnjava patnjom i svakojakom nevoljom. O vjernosti prema Bogu ovisi sami opstanak Izraela. Sve to, jasno, vrijedi i za kršćanski puk i svaki njegov član.[7]

1.3.8. - *Knjige Ljetopisa*

Danas redovito govorimo o *Prvoj* i *Drugoj knjizi Ljetopisa.* Ali je taj spis na iskonu ipak bio samo jedan. Vjerojatno je radi svoje dužine razdijeljen na dva dijela. Ta razdioba potječe od Septuagintinih prevodilaca. Prešla je u Vulgatu i kasnije u druga izdanja. Knjige nazivamo *Ljetopisima.* Već ih je tako oslovio sv. Jeronim rekavši da su one "ljetopis svekolike božanske povijesti". Tom je riječju Jeronim sigurno dobrim dijelom utjecao na takav naziv tih dviju starozavjetnih knjiga. Kada se pak razgleda hebrejski naslov i želi prevesti, tada se vidi da su te knjige shvaćene kao "dnevni događaji", "svakodnevna povijest" ili "anali". U Septuaginti u naslovu tih knjiga čitamo Παραλειπομένων.

[7] Usp. H. CAZELLES, *Rois,* DBS, 10, 695-739; L. FILION, *Rois,* DB, 5, 1128-1162; C.F. BURNEY, *Kings,* DoB, 2, 856-870; A. CLAMER, *Rois,* DTC, 13, 2774-2843; M. REHM, *Könige,* LThK, 6, 447-448; P.F. ELLIS, *Kings,* NCE, 8, 195-197.

Otuda je Vulgatin naziv *Paralipomenon.* Stručnjaci se ne slažu kako treba razumjeti Septuagintin naslov. Inače grčka upotrijebljena riječ prvotno znači "ispustiti", "ostaviti po strani". Stoga su Crkveni oci redovito mislili da se ta dva spisa zovu *Paralipomenon* jer se tu nadopunja što je nepotpuno i izostavljeno u nekim prethodnim povijesnim biblijskim djelima. Otačko je tumačenje sadržajno točno. Na njihovoj je strani i korijensko značenje grčke riječi koja je u Septuagintinu naslovu. Unatoč tome, neki noviji bibličari grčki Septuagintin naziv shvaćaju u smislu "ono što je preneseno". Pomišljaju da se u *Ljetopisima* nalazi što je "preneseno" od drugda i čega nema u ostalim biblijskim vrelima.

U *Ljetopisima* je riječ o omeđenome razdoblju židovske povijesti. Uz to ta se povijest veže uz opću ljudsku povijest. Ali i *Ljetopisi* su teološko djelo. Tu se čitalac poučava da Bog djeluje u povijesti te da sreća i nesreća zavise o dobru što se učini ili grijehu koji se počini. To vrijedi za svakoga: za vladara, za narode, za pojedince. To je sveopći zakon.[8]

1.3.9. - *Knjiga o Jobu*

Ovdje se s nekoliko napomena zaustavljamo kod Joba i djela koje se po njemu naziva *Knjiga o Jobu.* O Jobu se kao osobi malo što zna s povijesnom zajamčenošću i posve utvrđenom sigurnošću. Redovito se uzima da Job nije bio Izraelac. Vjerojatno je živio u patrijarško doba i prebivao u predjelima jugoistočno od Mrtvoga mora. Starozavjetna Biblija Joba rado ističe kao uzor strpljiva i pravedna čovjeka. *Knjiga o Jobu* opsežan je spis. Pun je nepatvorene pjesničke ljepote. Smatra se iznimno dotjeranim, izglađenim i dubokim djelom gdje je sročeno mnogo umnosti i mudrosti. *Knjiga o Jobu*

[8] Usp. A.M. BRUNET, *Paralipomènes,* DBS, 6, 1220-1261; E. MANGENOT, *Paralipomènes,* DB, 4, 2128-2151; A. CLAMER, *Paralipomènes,* DTC, 11, 1971-1994; R. NORTH, *The Chronicher,* NJBC, 362-382; J. BECKER, *Chronik,* LThK, 2(1994), 1184-1185; M. REHM, *Chronik,* LThK, 2, 1184-1185; N.J. MC ELENEY, *Paralipomenon,* NCE, 10, 994; M. SAEBO, *Chronistische Theologie,* TRE, 8, 74-87.

prava je teološka knjiga. Tu se može naći puno zasada starozavjetne teologije. U tome je djelu ispjevana velebna pohvala Božjemu sveznanju, svemoći i providnosnoj skrbi za čovjeka i sve što postoji. Ipak se svi tumači slažu da se u toj knjizi kao središnje razglaba pitanje ljudske bijede, patnje i svakojakoga stradanja. Čak je i ta tvrdnja dosta široka i zato neodređena. U *Knjizi o Jobu* nije naprosto govor o patnji već je postavljeno pitanje zašto pravednik pati. Smjelo bi se reći da grešnik trpi s pravom. Grijehom je zaslužio patnju. To je njegova kazna. Ali se u *Knjizi o Jobu* nalazi pitanje zašto trpi pravedan koji nije sagriješio. Tu se pita kako će sačuvati vjeru i nadu u Boga nevini čovjek kada ga pogodi patnja. Job postavlja pitanje o smislu života kada se ušulja patnja makar čovjek opsluživao Božji zakon i posve se u poslušnosti pokoravao njegovoj volji. Pretpostavlja se, dakle, da je čovjek pravedan, a život mu je pravi neuspjeh. Sada nastaje pitanje odnosa takvoga čovjeka prema Bogu. U tome smislu treba razumjeti tvrdnju da je *Knjiga o Jobu* temeljno razmišljanje o ljudskoj patnji.

Tumači raznovrsno pojašnjavaju *Knjigu o Jobu.* Često kažu da ni tu nema odgovora na tajnu pravednikove patnje. Neki pak misle kako nas Job ovo uči: Bog pripušta da patnja zavlada pravednikom da se u sreći i dobru ne uznese, uzobjesti, uzoholi i zbog toga sagriješi. Patnja unaprijed čuva pravednika od pada i grijeha. Inače se čudimo što se Novi zavjet malo obazirao na tako opširno djelo kao što je *Knjiga o Jobu.* Vjerojatno je neposredno navedeno samo u Jak 5,11. Teško nam je razjasniti radi čega *Knjige o Jobu* nema češće na novozavjetnim stranicama.[9]

[9] Usp. O. SCHILLING, *Job,* LThK, 5, 977-979; P.W. SKEHAN, *Job,* NCE, 7, 999-1001; R.A.F. MAC KENZIE - R.E. MURPHY, *Job,* NJBC, 466-488; A. LEFÈVRE, *Job,* DBS, 4, 1073-1098; F. PRAT, *Job,* DB, 3, 1559-1560; F. PRAT, *Job,* DB, 3, 1560-1578; W.T. DAVISON, *Job,* DoB, 2, 660-671; L. BIGOT, *Job,* DTC, 8, 1458-1486; J. EBACH, *Hiob,* TRE, 15, 360-380; J. LÉVéQUE, *Job,* DS, 8, 1201-1218; E. DASSMANN, *Hiob,* RAC, 15, 366-442.

1.3.10. - *Abraham*

Bez ikakva pretjerivanja smijemo kazati da Abraham spada među najglasovitije biblijske ličnosti. Svakako se smatra najvećim starozavjetnim patrijarhom. Od njega u biti potječe svekoliki židovski narod. On mu je pravi predak i začetnik. S početka se Abraham zvao Abram. Od Setova je koljena. Otac mu je bio Terah. Abraham je vjerojatno bio najmlađi Terahov sin. Ipak se stavljao na prvo mjesto. To je zato što od njega dolazi drevni Božji narod. Abraham je u prvo vrijeme boravio u Uru Kaldejskome. Napustio ga je na poticaj Božjega glasa. Time počinje najvažnije doba njegova života, ali istovremeno sveta povijest židovskoga naroda i povijest spasenja. Bog je Abrahamu dao obećanja koja su pravi sadržaj objave kao cjeline. Mesija je imao doći od Abrahama. Bez Mesije pak nema objave. Mesija je pravo središte Božje objave.

Bog je Abrahamu poklonio blagoslov koji treba postati svojina svakoga istinitoga Abrahamova potomka. Abraham je vjerovao u jednoga Boga. Tu je vjeru sačuvao živom, djelotvornom i neoskvrnjenom u svijetu koji se klanjao kumirima i štovao veliki broj božanstava. Abrahamova je vjera u Boga bila besprijekorna. Abraham je uzor čovjeka čiste i nepokolebljive vjere i pouzdanja u Božju riječ. Iz ljubavi je ispunjao Božji zakon i vršio njegovu volju. Abraham je pristao na žrtvu vlastitoga sina jer je posvema vjerovao Bogu. Novi zavjet iznimno često u pamet doziva Abrahamov život i djelo. To čini nadasve kada tumači tko je Mesija, što je opravdanje i uz koji se uvjet ono postiže.[10]

[10] Usp. L. PIROT, *Abraham*, DBS, 1, 8-27; E. MANGENOT, *Abraham*, DB, 1, 74-82; A. GELIN, *Abraham*, DTC, 16, 11-12; E. MANGENOT, *Abraham*, DTC, 1, 94-116; A. VILLER, *Abraham*, DS, 1, 110; R. MARTUN-ACHARD,. *Abraham*, TRE, 1, 364-372; K. BERGER, *Abraham*, TRE, 1, 372-382; T. KLAUSER, *Abraham*, RAC, 1, 18-28; V. HAMP, *Abraham*, LThK, 1, 56-57; J. SCHMID, LThK, 1, 58; L. RUPPERT, *Abraham*, LThK, 1(1993), 61-62; H.E. LONA, LThK, 1(1993), 62-63; E. MARTIN, *Abraham*, NCE, 1, 32-34; J. JEREMIAS, Ἀβραάμ, ThW, 1, 7-8; J.L. LEUBA, *Abraham*, VB, 196.

1.3.11. - *Ahab*

Ahab je bio izraelski kralj i stolovao u gradu Samariji. Taj je grad utemeljio njegov otac, a on dograđivao. Ahab se oženio s Izabelom, kćeri feničkoga kralja iz Tira. Izabela nije prigrlila židovsku vjeru već je ostala privržena i odana vjeri u božanstvo svoga podrijetla. Čak je navela Ahaba da tome kumiru podigne hram. On je to i učinio. Tako je nastalo pravo vjersko previranje i oštar sukob između Ahaba i njegova naroda koji je štovao objavljenoga Boga. Inače brojnijih podataka o Ahabu i njegovoj vladavini ne posjedujemo.[11]

1.3.12. - *Aron*

Aron se rodio u Egiptu od oca imenom Amram. Tako je Levijeva podrijetla. Aron je Mojsijev brat i od njega stariji tri godine. Djelovao je kao Mojsijev pomagač. Mojsiju je služio kao "usta" i "prorok" kod naroda i pred Bogom. Pomagao je Mojsiju pri vođenju izraelskoga naroda. I sam je Aron bio obdaren moću čudesnih čina. Najznačajnija je Aronova uloga u židovstvu što je bio prvi zakonski veliki svećenik. To je svećeništvo prenio na četvoricu svojih sinova. Zbog svoga svećeništva Aron se ukazuje duhovnim vođom u Izraelu. Poznata je Aronova uloga vezana uz zlatno tele koje su Židovi stali štovati. Mojsije ga je zato strogo prekorio, ali se ipak za nj u molitvi utjecao kod Boga. Aron je preminuo ne stupivši u obećanu zemlju.

Aronovo ime susrećemo i u Novome zavjetu. Slučaj sa zlatnim teletom navodi se u Dj 7,40-41. U Lk 1,5 o majci Ivana Krstitelja piše da "bijaše od Aronovih kćeri". Time se naznačuje da potječe iz svećeničke obitelji. Aron se također spominje u Heb 5,1-9. U tome se ulomku utvrđuje razlika između Kristova i Aronova svećeništva. Posebice pak ističemo

[11] Usp. L. MÉCHINEAU, *Achab*, DB, 1, 120-124; G. FOHRER, *Ahab*, TRE, 2, 123-125; R. BOHLEN, *Ahab*, LThK, 1(1993), 264; S. LANDERSDORFER, *Achab*, LThK, 1, 106; B.MC GRATH, *Achab*, NCE, 1, 84-85.

da u Heb 5,1 i 5,4 Aron služi za dokaz kako svećeništvo nitko ne može od sebe posjedovati. Ono je Božji dar jer "nitko sam sebi ne prisvaja tu čast nego je prima od Boga, pozvan kao Aron" (Heb 5,4). Ipak je Aronovo svećeništvo starozavjetna služba.[12]

1.3.13. - *Gad*

Gadova osoba zauzima veoma malo prostora u Bibliji. Gad je jedan od sinova patrijarha Jakova. Rodila ga je Zilpa, Leina sluškinja. Gad se rodio u Mezopotamiji. Sam je posjedovao sedam sinova. Ime Gad također nalazimo u Post 49,19 i Pnz 33,20. Tu se ono odnosi na izraelsko pleme koje se također naziva Gad.[13]

1.3.14. - *Ilija*

Prorok Ilija pripada među velike starozavjetne likove. Rado ga se i često sjeća i Novi zavjet. Ilijino je poslanje nadasve u tome što je u veoma teškome vremenu svom snagom i upornošću branio osnovnu biblijsku vjeru. To je vjera u jednoga Boga. Tu je vjeru poljuljala izgradnja hrama u Jeruzalemu za kumir iz grada Tira. Hram je gradio kralj Ahab da udobrovolji svoju ženu Izabelu. Ilija se usprotivio izgradnji toga hrama znajući da tako čistom čuva objavljenu vjeru. Ilija je bio ispunjen ljubavlju i zanosom prema zakonu koji je Bog poklonio njegovu narodu. On je predstavnik onih proroka što

[12] Usp. E. PALIS, *Aaron,* DB, 1. 2-9; A. CODY, *Aaron,* TRE, 1, 1-5; M. BROCKE, *Aaron,* TRE, 1, 5-7; H. JUNKER, *Aaron,* LThK, 1, 3-4; P. WIMAR, *Aaron,* LThK, 1(1993), 6-7; E. ROESSLER, *Aaron,* NCE, 1, 2-3; A. GELIN, *Aaron,* DTC, 16,1; K.G. KUHN, Ἀαρών ThW, 1, 3-4.

[13] Usp. A. LEGENDRE, *Gad,* DB, 3, 23; W.H. BENNETT, *Gad,* DoB, 2, 76-78; R. BARRETT, *Gad,* NCE, 6, 237; E. BONS, *Gad,* LThK, 4(1995), 259; V. HAMP, *Gad,* LThK, 4, 483.

putuju i propovijedaju. Ilija se s pravom ubraja među ljude koji su temelji i stupovi Staroga zavjeta.[14]

1.3.15. - *Izak*

Izak je Abrahamov i Sarin sin. Bio je svečano roditeljima nagoviješten. Od njega su potekli Ezav i Jakov. Bog je Abrahamu zapovjedio da žrtvuje Izaka. Izak je bio ocu poslušan sve do žrtve vlastitoga života. Taj je događaj u svoju pouku i poruku uvrstila novozavjetna i kršćanska predaja. Abrahama je uzimala za uzor čovjeka vjere, Božjega strahopoštovanja i posvemašnjega poslušnoga predanja Božjoj providnosti. U Izakovoj bezprigovornoj i poslušno prihvaćenoj žrtvi kršćani su nazreli otajstveno proroštvo Kristove žrtve na križu. Ipak se ne može reći da je Izakov lik kao takav istaknuto nazočan na novozavjetnim stranicama.[15]

1.3.16. - *Jakov*

Patrijarh Jakov Izakov je i Rebekin sin. Živio je u različitim zemljama. Imao je dvanaest sinova koji su začetnici dvanaest izraelskih plemena. Njih je Bog oslobodio egipatskoga sužanjstva da s njima sklopi savez. Jakov se također katkada naziva Izrael. Jakova nije posve prešutio ni Novi zavjet kako se vidi iz Lk 1,33 ili Rim 11,26. Ipak se Jakov

[14] Usp. J.E. LEUBA, *Elie,* VB, 198; V. HAMP, *Elias,* LThK, 3, 806-807; J. SCHMID, *Elias,* LThK, 3, 807-810; G. STEMBERGER, *Elija,* LThK, 3(1995), 596; G. HENTSCHEL, *Elija,* LThK, 3(1995), 596-597; B. MC GRATH, *Elia,* NCE, 5, 271-272; J. JEREMIAS, Ἠλίας , ThW, 2, 930-943; E. MANGENOT, *Élie,* DB, 2, 1670-1676; H. SEEBASS, *Elia,* TRE, 9, 498-502; K. WESSEL, *Elias,* RAC, 4, 1141-1163.

[15] Usp. W. KORNFELD, *Isaak,* LThK, 5, 776; D.W. MARTIN, *Isaac,* NCE, 7, 661; E. MANGENOT, *Isaac,* DB, 3, 930-935; H.E. RYLE, *Isaac,* DoB, 2, 483-485; *Isaac,* DTC, 16, 2326-2327; M. BROCKE, *Isaak,* TRE, 16, 298-301; R. ALBERTZ, *Isaak,* TRE, 16, 292-298.

ne spominje često u Novome zavjetu kao neki drugi starozavjetnici poput Abrahama, Mojsija, Davida ili Ilije.[16]

1.3.17. - *Josip*

Josip je sin patrijarha Jakova i Rahele. Nadasve ga je među svojom drugom djecom volio njegov otac. Zato su ga mrzila i to mu zavidjela njegova braća i stoga prodala u ropstvo. Josipova je životna povijest duga i dobro poznata čitateljima Staroga zavjeta. Stoga je ovdje ni ne prepričavamo. Josipa ponekada spominju i novozavjetni spisi. Tako se u Iv 4,5 spominje "imanje koje Jakov dade svome sinu Josipu". Prvomučenik Stjepan u svoj je govor što prethodi njegovoj mučeničkoj smrti i stanoviti joj je uzrok u bitnome uvrstio Josipovu životnu sudbinu i povijest. To čitamo u Dj 7,9-18. Isto tako u pjesmi u čast vjeri velikih starozavjetnih ličnosti u Heb 11,1-40 nije izostala pohvala "Josipove vjere" (Heb 11,22). Ona je zaista bila velika i čvrsta.[17]

1.3.18. - *Jošuina osoba*

Starozavjetna Biblija iznimno visoko cijeni Jošuin lik. Ona Jošui nije nikada ništa predbacila ni spočitnula. Jošue se živo sjeća i Novi zavjet. Jošua je to ime dobio od Mojsija. Prethodno se zvao Hošea. U Septuaginti Jošuino ime glasi Ἰησοῦς. Zato se i u Vulgati kaže *Jesus*. Jošuinog oca hebrejska Biblija naziva Nun, a Septuaginta Nave. Jošua je dugo surađivao s Mojsijem. Poslije Mojsijeve smrti proslijedio je njegovo djelo. Zaposjeo je obećanu zemlju i razdijelio među

[16] Usp. E. PALIS, *Jacob,* DB, 3, 1061-1073; H. JUNKER, *Jakob,* LThK, 5, 844-846; J.A. PIERCE, *Jacob,* NCE, 7, 791-792; S.R. DRIVER, *Jacob,* DoB, 2, 526-535; H.J. ZOBEL, *Jakob,* TRE, 16, 461-465; H. ODEBERG, Ἰακώβ , ThW, 3, 191-192; J.L. LEUBA, *Jacob,* VB, 196.

[17] Usp. V. ERMONI, *Joseph,* DB, 3, 1655-1669; S.R. DRIVER, *Joseph,* DoB, 2, 767-775; H. JUNKER, *Joseph,* LThK, 5, 1134-1135; A.L. BARBIERI, *Joseph,* NCE, 7, 1114-1115.

izraelska plemena. Jošua je nastavio u narodu Mojsijev duhovni rad. Znao je da vjera ima neprocjenjivu ulogu i u društvenome životu Izraela. Vjera stvara najdublje jedinstvo i zajedništvo. Narodu omogućuje da se obrani od svih tuđinskih utjecaja. Razumljivo je divljenje i oduševljenje Jošuom među pripadnicima njegova naroda. Kršćanska je predaja u Jošuinu imenu i djelu naslutila nagovještaj svoga vlastitoga Spasitelja.[18]

1.3.19. - *Melhizedek*

Prvi se svetopisamski spomen o Melhizedeku nalazi u Post 14,17-20. Iz toga osnovnoga ulomka izdvajamo napomene da je Melhizedek bio svećenik, blagoslovio Abrahama i da mu je Abraham dao desetinu. Također se u navedenome mjestu kaže da je Melhizedek "iznio kruha i vina" (Post 14,18). U Starome zavjetu Melhizedek se po imenu opet spominje u Ps 110,4. Tu se za Mesiju proriče da će biti "svećenik po redu Melhizedekovu". Ta je dva starozavjetna navoda kršćanski protumačio u Novome zavjetu pisac *Poslanice Hebrejima* na ovim mjestima: 5,10; 6,20 te 7,28. Novozavjetni je pisac u svome tumačenju pošao od činjenice da je Melhizedek slika Isusa Krista. Međutim, time se ne želi kazati da se Krist ugleda u Melhizedeka i da ga slijedi nego da Melhizedek posjeduje oznake što ih je providonosno dobio kao "svećenik Boga Svevišnjega" (Post 14,18). Po njegovoj se naime osobi i ulozi imao objaviti Krist. Tako zapravo Melhizedek od Krista stječe obilježja da se po njemu nagovjesti Krist. Propovjednik u *Poslanici Hebrejima* kristološki tumači Melhizedekov nastup u Post 14, 17-20 i Ps 110,4. Iz tih mjesta svojim načinom razglabanja utvrđuje da je Krist kralj mira i pravednosti. Samo on kao vladar donosi mir i pravednost.

[18] Usp. E. MANGENOT, *Josué,* DB, 3, 1684-1688; G.A. SMITH, *Joshua,* DoB, 2, 786; A. CLAMER, *Josué,* DTC, 8, 1569; H.J. ZOBEL, ZOBEL, *Josua,* TRE, 17, 269-272; J. SCHARBERT, *Josue,* LThK, 5, 1145; M. STRANGE, *Josue,* NCE, 7, 1125-1127.

Isto tako isti novozavjetni pisac dokazuje da je Krist vječan. Na to ga upućuje činjenica što se u Post 14, 17-20 i Ps 110,4. Iz tih mjesta svojim načinom razglabanja utvrđuje da je Krist kralj mira i pravednosti. Samo on kao vladar donosi mir i pravednost. Isto tako pisac dokazuje da je Krist vječan. Na to ga upućuje činjenica što se u Post 14,17-20 nijednom riječju ne spominje Melhizedekovo rodoslovlje. Piscu u Heb 7,1-28 naročito je stalo istaknuti da je Isusovo svećeništvo vječno i uzvišenije od Aronova koje nadomješta i zamjenjuje. Novozavjetni pisac to time utanačuje što na Krista primjenjuje Ps 110,4 gdje se tvrdi da je Mesija svećenik po načinu kako je to bio Melhizedek. Na temelju pak izvještaja iz Post 14,17-20, po sudu *Poslanice Hebrejima,* proizlazi da je Melhizedek veći od Abrahama pa zato i njegovih potomaka među kojima je i Aron, prvi židovski veliki svećenik. Budući da je Isus svećenik "po redu Melhizedekovu" (Ps 110,4), slijedi da je i njegovo svećeništvo nad Aronovim. Prednost Melhizedeka u odnosu na Abrahama i njegove potomke očituju, prosuđuje novozavjetni pisac, posebno dvije napomene iz Post 14,17-20. To je najprije tvrdnja da je Melhizedek "blagoslovio" Abrahama. Po općem biblijskome mišljenju viši blagosliva nižega. Osim toga u Post 14,20 piše da je Abraham dao Melhizedeku "desetinu od svega". To znači da je bio niži od Melhizedeka. Tim načinom razmišljanja pisac u *Poslanici Hebrejima* uglavljuje da je Krist konačni kralj mira i pravednosti kao i vječni svećenik. Zanimljivo je da u *Poslanici Hebrejima* nema razmatranja o "kruhu i vinu" navedenu u Post 14,18. Na to će pozornost izobilja svratiti Crkveni oci. Tu će vidjeti najavu euharistije koju ustanovljuje Krist koji je "svećenik po redu Melhizedekovu" (Ps 110,4). Tako se Melhizedek još dublje urezuje u kršćansku svijest.[19]

[19] Usp. J.L. SKA, *Melchisédech,* DS, 10, 967-972; H. RUSCHE, *Melchisedech,* LThK, 7, 252-253; J.F. MATTINGLY, Melchisedec, NCE, 9, 626-627; O. MICHAEL, Μελχισεδέκ, ThW, 4, 573-575; H. BALZ, *Melchisedek,* TRE, 22, 420-423; T. WILLI, *Melchisedek,* TRE, 22, 417-420; K.H. BERNHARDT, *Melchisedek,* TRE,

1.3.20. - *Mojsije*

Bez ikakve moguće dvojbe Mojsije se ubraja među najznamenitije likove cjelokupne Biblije. On je svakako ključna osoba Staroga zavjeta. Tu Mojsije zauzima iznimno važno i povlašteno mjesto, nezamjenljivo u povijesti židovskoga naroda. Mojsije je narod oslobodio egipatskoga ropstva. Po Mojsiju su Židovi dobili svoj zakon koji je uređivao svekoliki politički, društveni i vjerski život. U tome zakonu istaknuto i neprolazno značenje imaju zapovijedi koje nazivamo dekalogom. U njima se raspoznaju uredbe nužne za svako društvo i svakoga pojedinoga čovjeka. Bez njih se ne može kako dolikuje urediti ljudski život. Preko Mojsija Bog je s Izraelom utanačio savez koji je temeljni kamen vjerskoga života u tome narodu. Taj je savez od Izraela učinio sređeni i raspoznatljivi narod. Mojsije je bio čudotvorac. Također je posjedovao proročki duh. Uredio je bogoslužje u židovskome narodu. Posebice ističemo da je Bog Mojsiju objavio svoje ime. Otkrio mu je da se zove Jahve. Istina je da još uvijek to ime ostaje otajstveno.

Ne znamo sa svom sigurnošću što to ime zapravo u sebi znači. Različito se razjašnjuje. Neki misle da se imenom Jahve naznačuje onaj koji je sve stvorio. Tako bi Jahve bilo isto što i Stvoritelj. Za Bibliju Bog je doista Stvoritelj. Drugi pak smatraju da se imenom Jahve prije svega želi istaknuti da je Bog nazočan u povijesti židovskoga naroda. Bog je posred naroda i s narodom. Prati židovski narod. Vodi njegovu povijest. Vidi se da je i to osnovna biblijska misao. Također je moguće da ime Jahve zapravo ukazuje na neizrecivost Božjega otajstva. Svakako Bog je Mojsiju kazao svoje ime i poučio ga da je jedan. Mojsije je poklonik Boga koji je jedan. Tako se vjera u jednoga Boga stala širiti među ljudima.

22, 414-417; H. LESÊTRE, *Melchisédec,* DB, 4, 939-942; A.H. SAYCE, *Melchisedek,* DoB, 3, 335; *Melchisédech,* DTC, 16, 3175.

I Novi zavjet često spominje Mojsija. Spominje ga češće od bilo koje druge starozavjetne ličnosti. Novih podataka ne iznosi o Mojsiju, ali u svoje svrhe iskorištava starozavjetni izvještaj.[20]

1.3.21. - *Salamon*

Salamon je bio Davidov sin. Rodila ga je Betsabea. Naslijedio je Davida na kraljevskome prijestolju i bio pomazan za kralja dok je David još bio na životu. O Salomonu se mnogo govori u Bibliji. Vjerojatno se o nijednome kralju osim Davida i ne govori toliko koliko o kralju Salamonu. Salamon je vladao nad cijelim Izraelom. Tada je Izrael bio velika politička i ekonomska sila. Ipak Pismo najviše Salomona hvali što je podigao Hram. Tako se bogoslužje u Izraelu moglo sačuvati čistim i jedinstvenim. Biblija je puna hvale i za Salomonovu mudrost. Njemu se pripisuju razne starozavjetne mudronosne knjige.

Salamon se u Novome zavjetu spominje u usputnim napomenama. Samo je iznimka u Mt 1,6-7 gdje se navodi Salomonovo mjesto u Isusovu rodoslovlju. U svakome slučaju Salomon je bio iznimna ličnost i veliki izraelski kralj.[21]

[20] Usp. E. MANGENOT, *Moïse*, DB, 4, 1189-1215; H. CAZELLES, *Moïse*, DBS, 5, 1308-1337; J. SCHREINER, *Moses*, LThK, 7, 648-651; J. SCHMID, *Moses*, LThK, 7, 651-653; J. JEREMIAS, Μωυσῆς, ThW, 4, 852-878; W.H. BENNETT, *Moses*, DoB, 3, 438-448; E. ZENGER, *Mose*, TRE, 23, 330-341; D. SÄNGER, *Mose*, TRE, 23, 342-346; P.H. GUILLAUME, *Moïse*, DS, 10, 1453-1471; J.L. LEUBA, *Moïse*, VB, 196-197.

[21] Usp. H. LESćTRE, *Salomon*, DB, 5, 1382-1390; J.L. LEUBA, *Salomon*, VB, 197-198; E. LOHSE, Σολομών, ThW, 7, 459-465; M. REHM, *Salomo(n)*, LThK, 9, 272-274; B. MC GRATH, *Salomon*, NCE, 13, 421-422; R. FLINT, *Solomon*, DoB, 4, 559-569.

FSSPX Kapela svetog Josipa, Zagreb

Četvrto poglavlje

1.4. ČASOSLOV

Veoma je jednostavan razlog zašto se ovdje kratko bavimo poviješću i značenjem Časoslova. U Egerijinu spisu nalazimo podatke koji su važni kada je riječ o nastajanju i oblikovanju Časoslova. Čak mislimo da se ne može kako dolikuje utvrditi povijest Časoslova ako se pred oči ne stavi i Egerijin *Putopis*. Ipak smo malo oklijevali pred naslovom ovoga poglavlja. Nismo naime sigurni da bi Egeriji bilo smjesta jasno što točno znači riječ Časoslov. Ona je u *Putopisu* nije upotrijebila. Osim toga, za nas je Časoslov kao pojam nešto određeno i čvrsto omeđeno. Predpostavljamo da to nije za nju bilo tako. Ali je, unatoč svemu, naš naslov opravdan. Egerijina knjiga sadrži brojne podatke o Časoslovu.

Slijedeći Egerijine zabilježbe trebat će govoriti o Bdjenju što je u našem načinu izražavanja Služba čitanja. Potom će biti riječ o Jutarnjoj, Trećem, Šestom i Devetom času i Večernjoj. Tome ćemo dodati besjedu o Prvome času i Povečerju iako o tim dvjema molitvama nema spomena na Egerijinim stranicama. Prethodno ćemo naznačiti par uvodnih zapažanja.

1.4.1. - *Nekoliko naziva*

Časoslov se tijekom svoje duge povijesti različito nazivao i imao više imena. U latinskome dijelu kršćanstva čest je bio naziv *Officium*. Riječ znači "dužnost", "obaveza" i "služba". Nazivom se *Officium* izražavala dužnost da se Časoslov moli. Ali jednako taj naziv izražava misao da se Crkva moli kako bi slavila Boga i kod njega zagovarala svijet.

Časoslov se također nazivao *Breviarium*. Tako se dugo nazivao makar taj naziv bez temeljitijega razmišljanja ne kaže gotovo ništa o Časoslovu kao molitvi. Riječ *breviarium* redovito znači "izvadak", "sažetak". Međutim može također značiti "srž". U biti *breviarium* je ono što je kratko jer je skraćeno. Ipak i ta riječ može nešto korisno kazati o Časoslovu ako se misli da je u njemu bitni sažetak kršćanske molitve i da je to sama jezgra kršćanskih molitava. Sada se Časoslov obično naziva *Liturgia horarum*. Tim se svečanim nazivom želi istaknuti da je Časoslov pravo bogoslužje koje kao bogoslužni čain obavlja kršćanska zajednica. Časoslov je molitva cijele Crkve. Na Istoku se Časoslov nazivao *Horologion*. Po sebi, ta grčka riječ označuje uređaj koji pokazuje vrijeme. Nije teško pogoditi zašto su istočnjaci baš tako zvali Časoslov. Svrha je Časoslova da sve dnevne satove posveti molitvom. Tako se vjernici mole neprestano kako je Apostol naredio: "Bez prestanka se molite" (1 Sol 5,17). Uostalom i evanđelist Luka navodi da je Isus "kazao prispodobu kako valja svagda moliti i nikada ne sustati" (Lk 18,1). Po Vulgatinu prijevodu i Sirah savjetuje da se čovjek ničim ne onemogući da "uvijek moli" (Sir 18,22). Časoslov je ispunjenje te želje i naredbe.[1]

1.4.2. - *Židovski utjecaj*

Jasno je da židovski molitveni oblici nisu izravno i neposredno utjecali na oblikovanje kršćanskoga Časoslova. Ipak se stanoviti daljnji utjecaj ne može nikako posve isključiti. Znamo da se sami Krist, makar dijelom, molio načinom kako se molio narod u kome se rodio i živio svoj zemaljski život. To

[1] Usp. J. PASCHER, *Brevier*, LThK, 2, 679-684; P. SALMON, *Divine Office*, NCE, 4, 917-928; H. LECLERCQ, *Bréviaire*, DACL, 2, 1261-1316; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 111; A.G. MARTIMORT, *La prière des heures*, u A.G. MARTIMORT, *L'Église en prière*, IV, Desclée, 1983, 171-172; A. GERHARDS, *"Benedicam Dominum in omni tempore". Geschichtlicher Überblick zum Stundengebet*, u KLÖCKNER - H. RENNINGS, *Lebendiges Stundengebet*, 3-33; M. KUNZLER, *Die Liturgie der Kirche*, Paderborn, 1995, 489-504; L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien*, Paris, 1908, 453-460.

još puno više vrijedi za apostole i prvu kršćansku zajednicu koja je svojim najvećim dijelom potjecala od obraćenih Židova. Rečeno pokazuje da su oblici drevne židovske molitve nužno morali utjecati na kršćansku molitvu općenito i stoga na njezin odlični oblik koji nazivamo Časoslov. Na žalost ovu svoju napomenu ničim pobliže ne ukrijepljujemo. To izostavljamo jer bi nas dugo zadržalo i odvelo na područje koje nam, priznajemo, nije dovoljno ni poznato.[2]

1.4.3. - *Isusov uzor*

Novi nas zavjet izobila izvješćuje o Isusu koji se moli. To je toliko često istaknuto da je suvišno i nemoguće pojedinačno navesti sva ta mjesta. To bez sumnje predpostavlja da se Kristovim učenicima duboko usjeklo u pamet da se Isus ustrajno molio. Otuda dolazi da to Novi zavjet neprestano napominje. Razumije se da je Isus koji moli prvi poticaj za njegove učenike i sljedbenike da se i sami mole. U Novome zavjetu često piše da su se prvi kršćani žarko i usrdno molili poput vlastitoga Učitelja. Jasno je da je to korijen i izvor svake molitve u Crkvi. To vrijedi i za Časoslov. U to se ne bi moglo sumnjati.[3]

1.4.4. - *Pisci trećega stoleća*

Za uspostavu molitve bogoslužnih časova i još više za utvrđivanje smisla tih molitvenih oblika velikoga su značenja neki teolozi koji su djelovali u trećemu stoljeću. Tu je u prvome redu Tertulijan koji u nekoliko svojih spisa spominje stanovite molitvene obrasce u kojima danas raspoznajemo svoje liturgijske sate. Isto vrijedi za sv. Ciprijana. Ta nas dva pisca upućuju u molitveni život sjevernoafričkih kršćana koji

[2] Usp. A.G. MARTIMORT, *Prière*, 173-176; C.W. DUGMORE, *The Influence of the Synagogue upon the Divine Office*, Westminster, 1964, 59.

[3] Usp. A.G. MARTIMORT, *Prière*, 176-178.

su u ono doba zaista svjesno i predano živjeli u skladu s evanđeljem. O rimskome molitvenome životu postoje podaci kod Hipolita. Žao nam je što njegovo djelo nismo imali na raspolaganju. Zato ga jedino usput spominjemo. U svezi s aleksandrijskom kršćanskom zajednicom imamo dva velika duhovna učitelja: Klementa i Origena. Njihova su djela pravo vrelo za poznavanje najranije povijesti Časoslova. Ovdje navodimo samo manji dio njihova velikoga i raznolikoga blaga.[4]

Klement Aleksandrijski[5] rado ističe da istinski poznavalac evanđelja "štuje i časti onoga koji je Riječ, Spasitelj i Vođa". Razumje se da "po njemu" štuje "i Oca". Ako Klement u tome sklopu ne spominje Duha Svetoga zato je što pretpostavlja da prave molitve ni nema bez nadahnuća Božjega Duha. Klement uporno ponavlja da pobožni vjernik ne moli u strogo "odabrane dane" već "trajno" i "kroz cijeli život". Čitava života "časti Boga". To znači da "izriče zahvalu zbog spoznaje ispravnoga života". Kršćanin se moli "na sve načine". Klement, unatoč tome, pozna "naredbu" koja traži da se "sedam puta" na dan Bogu rekne "hvala" (Ps 118,164). Klement spominje "trostruku podjelu časova" i kod toga ne zaboravlja svjesno dozvati u pamet božansko Trojstvo. Čak izrijekom navodi "treći, šesti i deveti čas". To su "određeni časovi za molitvu". Klement pozna i prihvaća te satove, ali se ponovljeno vraća na to da pravi vjernik "moli cijeli život" i "trudi se da po svojim molitvama bude zajedno s Bogom".[6] Klement lijepo kaže da je "sav" ljudski život u stanovitome smislu "svetkovina". Kršćani su u srcu "osvjedočeni" da je Bog "posvuda" i "sa svake strane". Radi toga kršćanin i zemlju obrađuje "uz pjevanje pohvala".

[4] Usp. A.G. MARTIMORT, *Prière*, 181-187.

[5] Usp. J. LEBRETON, *Clément d'Alexandrie*, DS, 2, 950-961; A. De la BARRE, *Clément d'Alexandrie*, DTC, 3, 153.195.

[6] Tako: PG, 9, 449BC; 456C-457A.

On i morem plovi "uz zvuk himana". Po Klementu, istinske su "žrtve" pravoga priznavaoca i štovatelja Boga "molitve, pohvale, svetopisamska čitanja prije jela, psalmi i himni za jela te prije lijeganja". Ali Klement ne zaboravlja ni "noćne molitve".[7]

Znamo da je Origen napisao posebno djelo[8] gdje je o molitvi progovorio iz dubine svoje duše koja se živo ufa u Boga. Ta se njegova knjiga drži pravim biserom među duhovnim spisima kršćanske nepatvorene duhovnosti. Origen doista snažno i vjernički duboko naglašava da je "cijeli život sveta čovjeka" zapravo jedna te ista "velika i trajna molitva". Molitva pak koja se "svaki dan treba obaviti tri puta" u biti je "dio" te cjelovite i neprekinute sveživotne molitve. Origen navodi biblijska mjesta da utvrdi molitvu ujutro, sredinom dana i noću.[9]

Tertulijan je ostavio cijelu pregršt[10] napomena koje smijemo vezati uz Časoslov kako će se kroz povijest oblikovati. Tako spominje "noćne sastanke" što su posvećeni molitvi i kod kojih prisustvuju i žene. Tertulijan je svjedok "prve molitve" s kojom kao kršćani "kročimo u svjetlo". On također pozna molitvu što se obavlja kada nastupi "svjetlo" i pošto se spusti "noć". Osim toga Tertulijan izravno piše o molitvi "nekih časova". To su: treći, šesti i deveti čas. Treći čas Tertulijan veže uz novozavjetni silazak Duha Svetoga. To čini zbog napomene u Dj 2,15. Radi bilješke u Dj 10,9 Tertulijan uz šesti čas veže apostola Petra i njegovu molitvu. Kršćani se pak mole "dnevno triput" jer su poklonici Oca i Sina i Duha Svetoga".[11]

[7] Vidi A. MÉHAT, *Prière*, DS, 12, 2253.

[8] Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, 1, Marietti, 1980, 339-342.

[9] Tako: PG, 11, 452D-453A.

[10] Usp. P. SALMON, *Les origines de la prière des Heures d'après le témoignage de Tertullien et de saint Cyprien, Mélanges C. Mohrmann*, Utrecht-Anvers, 1963, 202-210; C. MUNIER, *Tertullien. A son épouse*, SC, 273, Paris, 1980, 136.188.

[11] Tako: PL, 1, 1299A; 1300A.

Jednako su vrijedna i dragocjena i Ciprijanova zapažanja i upozorenja.[12] Ciprijan jasno kaže da nam treba u molitvi "bdjeti noću". Njemu je bez dvojbe poznato da kršćani opslužuju "treću, šestu i devetu uru u znak Trojstva". I Ciprijan treći sat povezuje sa silaskom Duha Svetoga. Šesti sat dovodi u svezu s Petrom kojega je Bog poučio i opomenuo da "sve pripusti milosti spasenja". Ciprijan ne izostavlja naglasiti da je Gospodin "raspet šeste ure" i da je "devete" ure "svojom krvlju oprao naše grijehe". Ciprijan kaže da kršćani moraju moliti i "jutrom". To je zato da se "jutarnjom molitvom proslavi Gospodnje uskrsnuće". Ali "isto je tako nužno da se opet moli kada sunce zađe i dan nestane". Ciprijan bilježi da "kršćani ne izuzimlju nijedan sat da često i vazda mole". Zapravo "čitav dan nastojimo oko molitava i molimo". To znači da "ni noću ne odustajemo od molitve".[13]

1.4.5. - *Bdjenje*

Za kršćansko bdjenje iz kojega će kasnije nastati molitva koja se zvala Matutin ili sada Služba čitanja sigurno je od bitne važnosti iskonsko Vazmeno bdjenje. Ono je prastaro i na početku vjerojatno jedino posvudašnje crkveno bdjenje. Trajalo je, tako reći, cijelu noć. Ono se može držati osnovnom postajom, pravim izvorom i čvrstim temeljem cijeloga Časoslova. Vazmeno je bdjenje potaknulo kasnija bdjenja koja su se raznoliko oblikovala i različito dugo trajala. Redovito su se obavljala pred zoru. Počinjala su negdje poslije ponoći. Ta su bdjenja imala veliku važnost za kršćansku duhovnost u općemu smislu i posebice u liturgijskome slijedu. Bdjenja su bila naročito pogodna da drže u vjernicima budno očekivanje slavnoga Kristova dolaska. Sv. Atanazije spominje da je u mnogim pokrajinama naišao na bdjenja u crkvama. On je dugo živio u progonstvu i zaista upoznao mnoge kršćanske

[12] Usp. P. SALMON, *Origines*, 202-210.
[13] Tako: PL, 4, 559BC-560C.

zajednice. U Kartagi su vjernici bdjeli kada su doznali da je njihov biskup Ciprijan osuđen na smrt. I Plinije Mlađi spominje da su se kršćani sastajali na molitvu prije nego iziđe sunce.

Uporišta za bdjenje nalazimo pomalo svuda u Svetome pismu. Drevni je psalmist kazao: "U ponoći ustajem da te slavim zbog pravednih tvojih odluka" (Ps 119,62). Također čitamo u psalmu: "Sada blagoslivljate Jahvu, sve sluge Jahvine, što stojite u domu Jahvinu, u noćnim satima" (Ps 134,1). Evanđelist Luka bilježi da se i Isus noću molio. Zapisao je: "Onih dana izađe na goru da se pomoli i provede noć moleći se Bogu" (Lk 6,12). Pavao je u Troadi kod bogoslužja sastanak jednom produžio "sve do ponoći" (Dj 20,7). I Petar je "one noći" (Dj 12,6) kada je čudesno oslobođen iz tamnice došao "kući Marije, majke Ivana, nazvanoga Marko" gdje su se "mnogi sabrali i molili" (Dj 12,12). Kršćani jamačno nisu nikada zaboravili spomenuta biblijska mjesta. Imali su ih na pameti. O njima su sigurno razmišljali i pod njihovim utjecajem pomalo uspostavljali vlastita bdjenja.[14]

Egerijin izvještaj[15] o bdjenju u Jeruzalemu nije težak za tumačenje. Po Egeriji, bdjenje se obavlja "svakoga dana". Upriličuje se noću tako da traje "do zore". Da bi mogli ući u crkvu oni koji će bdjeti, vrata se otvaraju "prije kukurijeka pjetlova". Bdjenju pribivaju "svi monasi i djevice". Ali tu su također "laici": i "muževi" i "žene" što "žele ranije bdjeti". Kod bdjenja se mole himni, antiforne i psalmi. Svećenici ili đakoni izgovaraju prigodne molitve.

[14] Usp. A.G. MARTIMORT, *Prière*, 283-287; M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, II, Milano, 1955, 470; P. SALMON, *Das Stundengebet*, u A.G. MARTIMORT, *Handbuch der Liturgiewissenschaft*, Herder, 1965, 331-332; L. EISENHOFER, *Handbuch der katolischen Liturgie*, II, Freiburg im Breisgau, 1933, 500-517.; G. BERTONIÈRE, *The Historical Development of the Easter Vigil and related Services in the Greek Church*, OCA, 193, Roma, 1972; A. BAUMSTARK, *Nocturna laus*, Münster, 1957, 17; H. LECLERCQ, *Vigiles*, DACL, 15, 3108-3113; J.A. JUNGMANN, *Vigil*, LThK, 10, 785-787.
[15] Tako: 24,1-9.

1.4.6. - *Jutarnja*

Egerija veoma kratko naznačuje[16] kako se u Jeruzalemu obavljala jutarnja molitva koju nazivamo Jutarnjom i Pohvalama. Ona opisuje tijek te molitve kada je nazočan biskup. Mi ovdje ističemo djelove koji su bili najvjerojatnije sastavnice svake Jutarnje. Po Egeriji, Jutarnja se molila u času kada se "stane svitati". To je, jasno, zora. Tada se počinjalo moliti "jutarnje himne". Egerija upravo kaže "himne". Razumije se da podrazumijeva i psalme. Čak bismo kao mogućnost i pretpostavku rado naveli da naznaka "himni" obuhvaća ono što je Egerija u ulomku koji neposredno prethodi nazvala psalmima, himnima i antifonama. To činimo iako tako Egerijini poznavaoci redovito ne govore. Egerija izrjekom ističe da se dvaput govori "molitva" i da biskup osobno "spominje imena" onih za koje tom prigodom želi posebno moliti. U tome raspoznajemo ono što sada nazivamo Vjerničkom molitvom. Te su molitve od davnine nazočne u bogoslužju. Različito su se nazivale kako svjedoče Justin, Tertulijan, Ciprijan, Augustin te drugi drevni teolozi i pisci. Vjerojatno je Vjernička molitva našla svoje uporište u Apostolovoj napomeni: "Preporučujem, dakle, prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude" (1 Tim 2,1).

Rekosmo da se jutarnja kršćanska molitva također naziva Pohvale. Tako se zove zbog skupine psalama koji imaju taj naziv i Jutarnjoj pružaju naročitu svečanost, uzvišenost i ljepotu. Jutarnjom kršćani slave Stvoritelja čijom se providnošću i određenjem svaki dan rađa novo jutro. To je zahvala Bogu za svjetlost što dolazi iza noći. Jasno je da korisno danje svjetlo i stvoreno sunce vjerniku kod Jutarnje u pamet doziva dušino svjetlo. To je Isus Krist. Jednako jutarnja molitva što se obavlja u zoru vjernika sjeća na Gospodnje uskrsnuće u svanuće. Isto tako dan što nastaje dok vjernik slavi

[16] Vidi: 24,2.

Spasitelja duh usmjeruje na vječni dan koji neće nikada zapasti. Radi navedenoga Jutarnja se među kršćanima drži temeljnom i nezaobilaznom zajedničkom molitvom.[17]

1.4.7. - *Treći čas*

Počeci Trećega časa veoma su drevni. Vjerojatno sežu u drugo stoljeće. Tad su tu molitvu molili svi vjernici. Znamo da je već spominje u svome djelu Klement Aleksdandrijski koji je preminuo oko g. 215. Egerija u *Putopisu* navodi Treći čas.[18] Kaže da se moli samo u korizmeno doba. To ona naznačuje za jeruzalemsku crkvenu zajednicu. Ipak se čini da se Treći čas u susjednome Betlehemu molio cijele godine. Treći se čas redovito veže uz silazak Duha Svetoga zbog "treće ure dane" kako piše u Dj 2,15. Tom se molitvom Crkva obraća Ocu da joj po zaslugama svoga Sina pošalje dar Duha Svetoga. Tako će moći plodonosno i kršćanski djelovati kroz dan što teče kao i svih dana koji su pred njom.[19]

1.4.8. - *Šesti čas*

Egerijin prikaz slavljenja Šestoga časoslovnog časa veoma je jednostavan.[20] Sveden je na osnovno. Egerija spominje da se tada "govore psalmi i antifone". Također ističe da biskup rekne "molitvu". Sigurno se "molitva" govori kada biskup i nije nazočan. Egerija kod Šestoga časa nije zabilježila ništa o himnu. Držimo pak da je to već uključeno u naznaci "psalmi i antifone". Svakako treba imati na pameti da

[17] Usp. D. de REYNAL, *Théologie de la liturgie des Heures*, Paris, 1978, A.G. MARTIMORT, *Prière*, 276-279; M. RIGHETTI, *Manuale*, 640-650; L. EISENHOFER, *Handbuch*, 517-527; H. LECLERCQ, *Laudes*, DACL, 8, 1887-1898; H. LECLERCQ, *Matines*, DACL, 10, 2677-2679; J.M. HANSSENS, *Nature et genèse de l'Office des Matines*, AG, 57, Romae, 1952, 71-72.

[18] Vidi: 27,4.

[19] Usp. H. LECLERCQ, *Sexte et Tierce*, DACL, 15, 1396-1399; D. De REYNAL, *Théologie*, 50-51.

[20] Vidi: 24,3.

Egerija u *Putopisu* ne oblikuje bogoslužni kalendar gdje se naznačuje sve što se vrši. Inače već Klement Aleksandrijski svjedoči da se molio Šesti čas. Mislimo da se ta molitva može povezati s evanđeoskom napomenom o "šestoj uri" u Mt 27,45. Stoga se Šesti čas dade dobro u razmatranju usredotočiti na otkupiteljski plod Gospodnje muke.[21]

1.4.9. - *Deveti čas*

Egerija je ovaj put samo zabilježila[22] da se Deveti čas obavlja kao i Šesti. O drevnome postojanju i toga Časa svjedoči više puta spomenuti Klement Aleksandrijski. Deveti se čas dobro dade vezati uz napomenu o "devetoj uri" u Mt 27,45-46. To je ura Isusove smrti. Stoga je razumljivo što su kršćani molitvom posvetili sat kada je Gospodin izdahnuo. To su činili od davnih vremena. Gospodnja je smrt središte otkupljenja. Po njoj se čovjek oslobodio grijeha i stekao milost. Tako se spasio. Isusova je smrt žrtva zadovoljštine za ljudske opačine. Njezinim se posredstvom ljudi izmiruju s Bogom. Gospodnjom je smrću uništeno sve što je grešno. Radi toga se kršćanskoj svijesti od pamtivjeka nametnula molitva Devetoga časa. To je vrijeme Gospodnje smrti.[23]

1.4.10. - *Večernja*

Egerijin opis Večernje zaista je bogat i podroban.[24] Mislimo da ga nema smisla prepričavati. Čitatelj će steći cjelovit uvid ako sam pročita izvještaj. Mi smo odvojeno razjasnili što nam se činilo nužnim i kako smo znali. Stoga ovdje nekako općenito bilježimo par riječi o Večernji.

[21] Usp. H. LECLERCQ, *Sexte et Tierce*, DACL, 15, 1396-1399; D. De REYNAL, *Prière*, 51-52.

[22] Vidi: 24,3.

[23] Usp. H. LECLERCQ, *None*, DACL, 12, 1554-1557; D. De REYNAL, 52-53. U svezi s Trećim, Šestim i Devetim časom vidi: A.G. MARTIMORT, *Prière*, 287-289; M. RIGHETTI, *Manuale*, 655-658;. L. EISENHOFER, *Handbuch*, 527-537.

[24] Vidi: 24,4-7.

Večernja pripada među najsvečanije bogoslužne molitve. Obavljala se pri zalasku sunca kada se počinju paliti svijeće. U biti je zahvala Bogu za darove minuloga dana. Sada vjernici odaju Bogu hvalu i zahvalu za danje sunčano svjetlo i za upravo upaljena svjetla. Razumije se da ih ta svjetla sjećaju na Isusa Krista koji je svjetlo ovoga života i beskrajno svjetlo budućega života u sve vjekove. Osim toga Večernja kršćanina potsjeća na Zadnju večeru i na spasiteljsku Isusovu muku.

Večernja se kroz povijest različito nazivala. Na kršćanskome Istoku redovito se naziva Λυχνικόν jer se obavlja pri svjetlu svijeća zapaljenih u crkvi. S Večernjom se dovodi u svezu i φῶς ἱλαρόν. To je glasovito "Radosno svjetlo". Čak je moguće da se Večernja i tako nazivala. Možda je to bio jedan od prvih naziva za Večernju jer se ustalio prije četvrtoga stoljeća. Latinska kršćanska predaja Večernju obično naziva *Vesperae* po riječi *vespera* što znači "večer". Za Večernju se također susreće naziv *Synaxis vespertina*. Riječ *synaxis* je grčka i znači "okupljanje". Prema tome, Večernja je večernje okupljanje na zajedničku molitvu. Od drugih brojnih naziva spominjemo samo *Lucernare*. Naziv je poznat i Egeriji. *Lucernare* dolazi od *lucerna* što znači "svjetiljka". Večernja je, dakle, molitva što se moli uz svjetlost upaljene svjetiljke. Večernja se molila u svim kršćanskim krajevima s posebnom pažnjom, vjerom i ljubavi.[25]

[25] Usp. A.G. MARTIMORT, *Prière*, 279-283; M. RIGHETTI, *Manuale*, 668-669; G. WINTER, *Über die Kathedralvesper in den verschiedenen Riten des Ostens und Westens*, ALW, 16(1974), 53-102; H. LECLERCQ, *Lucernaire*, DACL, 9, 2614-2616; H. LECLERCQ, *Vêpres*, DACL, 15, 2939-2949; J. GAGÉ, *Fackel (Kerze)*, RAC, 7, 193-194; A. BLUDAU, *Die Pilgerreise der Aetheria*, Paderborn, 1927, 67.54-58; D. De REYNAL, *Théologie*, 49-50; L. EISENHOFER, *Handbuch*, 537.

1.4.11. - *Prvi čas*

Postanak časoslovnoga časa koji se zvao Prvi povjesno je dobro poznat.[26] Sigurno se Prvi čas kao zasebna molitva pojavio u razdoblju od g. 375. do g. 390. Tome je neprijeporni svjedok Ivan Kasijan. On nas izvješćuje da su Prvi čas započeli moliti betlehemski monasi. Među tim monasima noćno se moljenje dovršavalo oko dva sata prije izlaska sunca. Osim nedjeljom i blagdanima kada se slavila euharistija do Trećega časa nije bilo zajedničke molitve. Kroz to vrijeme monasi su bili dužni razmatrati, čitati, privatno se moliti i osobno nešto raditi. Ali bi neki unatoč tome legli spavati što nije bilo dopušteno. To je imalo za posljedicu nemar, lijenost i mlitavost. Da to izbjegnu, starješine su uvele Prvi čas koji se molio pri izlasku sunca. Već smo kazali da Egerija u *Putopisu* uopće ne spominje Prvi čas.

1.4.12. - *Povečerje*

Molitva koju nazivamo Povečerje[27] u ranoj kršćanskoj literaturi ima naziv *Completa, Completorium* i' Απόδειπνον. Očito je da dva navedena latinska naziva naznačuju da ta molitva nešto dopunjuje i dovršava. Njome se zatvara krug dnevnih molitava. Grčki naziv ističe vrijeme kada se molitva obavlja jer grčka riječ korijenski označuje ono što se zbiva nakon večere. Prema tome, Povečerje se moli poslije večere kada se ide na počinak. Povečerje kao posebnu molitvu dobro pozna Bazilije Veliki. O njoj na Istoku svjedoči i sv. Ivan Zlatousti. Među zapadne redovnike Povečerje prvenstveno uvriježuje sv. Benedikt. Egerija, znamo, Povečerje nije spomenula.

---

[26] Usp. H. LECLERCQ, *Prime*, DACL, 14, 1776-1779; M. RIGHETTI, *Manuale*, 651-655; A.G. MARTIMORT, *Prière*, 107. Kasijanov se tekst čita u PL, 49, 126A-135A.

[27] Usp. E. FEHRENBACH, *Complies*, DACL, 3, 2466-2470; A.G. MARTIMORT, *Prière*, 107.289-290; L. EISENHOFER, *Handbuch*, 545; M. RIGHETTI, *Manuale*, 669-674; V. RAFFA, *Alcuni problemi relativi a compiesto*, EL, 82(1968), 315-334. U PG, 31, 1016B nalazi se riječ Bazilija Velikoga o Povečerju.

Peto poglavlje

1.5. DUŽE BILJEŠKE

U ovo smo poglavlje smjestili razne napomene pomoću kojih razjašnjujemo Egerijino djelo. Zbog dužine ih nismo htjeli stavljati ispod prevedenoga teksta. Tako postupamo s kraćim bilješkama. Nadamo se da će raspored bilježaka biti dosta pregledan pa će se lako moći pronaći što se bude tražilo. Možda se iz bilježaka dalo oblikovati nekoliko zasebnih poglavlja. To nismo učinili bojeći se da bi poglavlja bila prekratka i zato rad usitnjen i razlomljen. Ovdje se ne silimo uspostaviti strogi redoslijed. Ali on nije ni moguć. Ipak ćemo, ako se pruži prilika, sadržajno povezivati razjašnjenja što slijede. Opskrbljujemo ih brojem da se lakše možemo snalaziti.

1.5.1. - *U skladu s Pismima*

Egerijin *Putopis* počinje naznakom da se nešto pokazivalo "prema Pismima".[1] To su riječi nepotpune rečenice jer se izgubilo što prethodi. Pretpostavljamo kako je Egerija napisala da su joj vodiči mjesta pokazivali "po Pismima". Kod pokazivanja su se držali Svetoga pisma. Napomena uključuje da je Egerija smjer putovanja odabirala slijedeći svetopisamske naznake. Egeriji je bilo stalo upoznati mjesta naznačena u Pismima. Ona nije krenula na put samo da znatiželjno i radoznalo obiđe i razgleda tuđe krajeve i nepoznate predjele. Egerija je prije svega kršćanka. Ona hodočasti. Želi izravno doživjeti i proživjeti što piše u Bibliji.

---

[1] Tako: 1,1.

Stoga na putu trajno čita Sveto pismo. Egerijino je hodočašće pobožni čin. Vjerujemo da se njezin *Putopis* koji je uistinu opis hodočašća vjerojatno i sačuvao jer nije puki zapis o viđenome nego je izvještaj o ushitu i radosti što je Egerija mogla svojim očima vidjeti sveta biblijska mjesta. U tome smislu shvaćamo napomenu na početku "prema Pismima". Sama Egerija bilježi što je na raznim mjestima molila i što je iz Pisama čitala. Redovito bi se na posjećenom mjestu najprije rekla molitva. Držimo da je morala biti posve spontana i slobodno oblikovana. Potom se čitao ulomak iz Biblije. Bio je odabran u skladu s mjestom na kojem se Egerija nalazila. Iza toga se govorio jedan psalam koji je također vezan uz dotično mjesto. Opet bi se izmolila molitva. Tako se redovito odvijao Egerijin posjet biblijskim mjestima.

1.5.2. - *Vodiči*

Egerija je kod razgledanja mjesta i predjela na svome putu imala tumače koje naziva *sancti deductores*.[2] Po sebi riječ *deductor* naznačuje nekoga tko drugoga "prati" i sa "sobom vodi". Može čak označavati "oružanu pratnju". *Deductor* je općenito "vođa", "vodič" i "pratilac". Kod kršćanskih pisaca *deductor* također znači "učitelj". Svega pomalo od toga ima u riječi koju je odabrala Egerija. Budući da je ona uz *deductores* dodala *sancti* - "sveti" - mislimo da su joj vodiči bili crkveni ljudi. Mogli su to biti klerici ili priprosti monasi kojih je u vrijeme kada je Egerija putovala i u krajevima kuda je prolazila zaista već bilo mnogo. Egerija nerijetko spominje da je ulogu vodiča obavljao biskup dotičnoga kraja. I to pokazuje da ona nije mogla biti neka bezimena hodočasnica i putnica.

[2] Tako: 1,2.

1.5.3. - *Milja*

U Egerijinu *Putopisu* riječ *milia*[3] kao množina od *mille* obično naznačuje rimsku milju. To je mjera za dužinu. Rimskoga je podrijetla. Milja je razdaljina koja je duga tisuću dvostrukih koraka. Računa se pak da rimska milja iznosi 1427 metara i 50 centimetara. Uzimalo se da je dvostruki korak dug metar i pol. Takvih je koraka u milji tisuća.[4]

1.5.4. - *Miljokaz*

Egerija katkada rabi riječ *milliarium*.[5] Tu smo riječ preveli miljokaz. To je ono što pokazuje milje. *Milliarium* je uspravljeni kamen ili stup na kojemu je označen broj rimske milje na dotičnome putu. To se nalazilo po rimskim cestama i to nadasve kuda su prolazile vojske. Tako se utvrđivalo koliko je puta prevaljeno i što ostaje da se prevali. Korisnost miljokaza za putnika nije potrebno isticati. Bez miljokaza se zapravo ni ne da putovati.[6]

1.5.5. - *Korak*

Egerija često posiže za riječju *passus*.[7] Riječ, razumije se, znači "korak", "koračanje" i "stupanje". Ali *passus* služi kao mjera za dužinu i razdaljinu. Tada se pod *passus* podrazumijeva dvostruki korak koji iznosi metar i pedeset centimetara. Tako se redovito uzimalo među Rimljanima. Jasno je da i Egerija u tome smislu kada treba u *Putopisu* bilježi riječ *passus*.[8]

[3] Tako: 1,2.
[4] Usp. E. BEURLIER, *Mille*, DB, 4, 1089-1090; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 115; P. MARAVAL, *Égérie*, 124 bilj. 1.
[5] Vidi: 10,8.
[6] Usp. E. BEURLIER, *Mille*, DB, 4, 1089.
[7] Vidi: 2,1.
[8] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 115.

1.5.6. - *Postaja*

Egerija se redovito služi riječju *mansio*.[9] Riječ se doima kao utvrđeni naziv. Označuje postaju na putu. *Mansio* je stanica na proputovanju. Tu se moglo dobiti jelo i prenoćiti. Svakako bi se putnik tu odmorio. Čak bismo mogli kazati da je *mansio* ono što danas nazivamo gostionica. Nije rijetkost da Egerija riječ *mansio* uzima za naznaku dužine puta. To je razumljivo. Ljudi su znali ako su putnici koliko postaja ima na dotičnome putu i kolika je razdaljina od stanice do stanice.[10]

1.5.7. - *Sat*

U Egerijinu tekstu zaista često susrećemo riječ *hora*.[11] Ta latinska riječ zacijelo dolazi od grčke riječi ὥρα. Tu je, očito, izvor i našoj riječi ura i urar. Grčka riječ ὥρα ima mnogo značenja. Ovdje napominjemo da u osnovi naznačuje i izražava svaku vremensku diobu i potom omeđeno vremensko razdoblje. U svijesti drevnih ljudi ὥρα doziva u pamet prije svega gotovo neosjetno prevladavanje sjene nad svjetlom. To se trajno događa. Tu nema nikakva kidanja ni prekida u tijeku.

Posve je izvjesno da Egerija latinskim načinom poima smisao riječi *hora*. Stoga ističemo kako se vrijeme dijelilo kod drevnih Rimljana.[12] Rimljani su s početka dan dijelili u četiri dijela. Prvi je dio jutro. To je vrijeme od sunčeva izlaska do devet sati. Zatim dolazi prijepodne: od devet sati do podne. Popodne se proteže od podne do tri sata. Potom nastupa večer do zapada sunca. Kasnije su Rimljani dan i noć podijelili na dvanaest sati

[9] Vidi: 7,2.
[10] Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 34.
[11] Vidi: 3,2.
[12] Usp. E. BEURLIER, *Heure*, DB, 3, 685-686; H. LECLERCQ, *Horloge*, DACL, 6, 2770-2771; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 77; H. LECLERCQ, *Heure*, DACL, 6, 2368-2371; P. MARAVAL, *Égérie*, 131 bilj. 3.

dana i noći. Satovi nisu trajali najstrože jednako dugo. S izlaskom sunca počinjao je prvi danji sat. To je otprilike sedam sati u jutro po našemu računanju. Prvi je noćni sat počinjao sa zalaskom sunca. Može se kazati da je to devetnaest sati uvečer kako mi kažemo. Premda je to što rekosmo dovoljno da se razumije Egerijina naznaka vezana uz satove, ipak radi potpune jasnoće i pune preglednosti izravno naznačujemo kako shvaćamo Egerijine napomene o satovima u *Putopisu*.

Naznaka za danje sate kod Egerije i danas:

kod Egerije	*danas*
prvi sat	sedam sati
drugi sat	osam sati
treći sat	devet sati
četvrti sat	deset sati
peti sat	jedanaest sati
šesti sat	dvanaest sati
sedmi sat	trinaest sati
osmi sat	četrnaest sati
deveti sat	petnaest sati
deseti sat	šesnaest sati
jedanaesti sat	sedamnaest sati
dvanaesti sat	osamnaest sati.

Naznaka za noćne sate kod Egerije i danas:

kod Egerije	*danas*
prvi sat	devetnaest sati
drugi sat	dvadeset sati
treći sat	dvadeset i jedan sat
četvrti sat	dvadeset i dva sata
peti sat	dvadeset i tri sata
šesti sat	dvadeset i četiri sata
sedmi sat	sat poslije ponoći
osmi sat	dva sata poslije ponoći
deveti sat	tri sata poslije ponoći
deseti sat	četri sata poslije ponoći
jedanaesti sat	pet sati poslije ponoći
dvanaesti sat	šest sati poslije ponoći.

1.5.8. - *Pijetlov kukurjek*

Egerija za pijetla rabi riječ *pullus*.[13] Inače je kudikamo uobičajenija riječ *gallus*. Tako piše i u latinskome biblijskome tekstu. Sami pak izričaj "pijetlov kukurijek" kod Rimljana naznačuje vremensko razdoblje od ponoći do tri sata u jutro. Razumije se da se to vrijeme pomiče prema vremenu izlaska sunca i svitanju. Ovu bilješku treba imati pred očima da znamo kada se obavljalo bogoslužje koje Egerija povezuje s izričajem "pijetlov kukurijek". Ona ga ne pojašnjuje jer pretpostavlja poznatim.[14]

1.5.9. - *Knjiga*

Egerija se u *Putopisu* služila riječju *codex*.[15] Mislimo da je jasno što za nju znači *codex*. Ta latinska riječ može značiti knjiga. Ali, postižući za rječju *codex*, Egerija ima zapravo pred očima knjigu koju kršćani pišu velikim početnim slovom. To je Biblija. Ona je za kršćane Knjiga. Kada se pak u novije doba čuje riječ *codex* nerijetko se pomišlja na biblijske rukopise. U tome slučaju uz riječ *codex* obično dolazi kakav dodatak kojim se označuje o kojem se biblijskome kodeksu govori. Inače izvorno riječ *codex* i *caudex* naznačuje stablo biljke. Isto tako riječ se rabila za oznaku drvenih pločica s gipsom ili voskom da se na njima pisaljkom može pisati. Otuda i zato *codex* općenito znači knjiga.[16]

[13] Vidi: 24,1.
[14] Usp. H. LESÊTRE, *Coq*, DB, 2, 951-954.
[15] Tako: 10,7.
[16] Usp. *Codex*, DB, 2, 819; L. KOEP, *Buch*, RAC, 2, 669.683; R. WARLAND, *Codex*, LThK, 2(1994), 1240-1241; M. ROJNIĆ, *Codex*, *Hrvatska Enciklopedija*, 4(1942), 9-10; S. FÜSSEL, *Buch*, LThK, 2(1994), 739-740.

1.5.10. - *Brat*

Egerija u *Putopisu*[17] bilježi riječ *frater* što, jasno, znači "brat". Ne bismo pak sa svom sigurnošću smjeli kazati na koga se riječ "brat" tu zapravo odnosi. U skladu s općenitim Egerijinim načinom izražavanja "brat" bi bio naziv za monaha. Tako su se u to vrijeme monasi nazivali. Ali je moguće da se riječ "brat" naprosto odnosi na kršćanina koji nije monah. Kršćani su se već u Novome zavjetu nazivali "braćom". To je bio redovit i uobičajen način govora. Ipak se polako stao napuštati. U trećem se stoljeću susreće dosta rijetko.[18]

1.5.11. - *Ispovijedalac*

Kratko svraćamo pozornost na riječ *confessor* jer je čitamo u *Putopisu*.[19] Riječ *confessor* znači "ispovijedalac" ili "priznavalac". Dolazi od *confiteor*. Taj pak glagol znači "javno priznavati". U kršćanskim spisima riječ *confessor* nalazimo već kod Tertulijana. On je primjenjuje na vjernike koji su za vrijeme progonstva kao mučenici preminuli za vjeru i tako je javno priznali i ispovjedili. Tertulijan i onda za kršćanina kaže da je *cofessor* ako je vjeru posvjedočio patnjama, makar za nju nije mučenički umro. Riječ *confessor* dobiva novo značenje kada Crkva stječe slobodu. Tada se riječ *confessor* sve to više počinje primjenjivati na kršćane koji svojim istaknutim životom u velikim krepostima i dobrim djelima svjedoče za evanđelje i Krista. Razumije se da su se vjernici i kada je Crkva postala slobodna često našli u položaju da trpe za pravu vjeru. Na to su ih ne baš posve rijetko silili krivovjernici. Biskupi kao vrsni branitelji vjere životom i riječju često dobivaju naziv "ispovijedalac" ili

[17] Tako: 2,7.
[18] Usp. K.H. SCHELKLE, *Bruder*, RAC, 2, 640; H. LECLERCQ, *Frères*, DACL, 5, 2579-2580.
[19] Vidi: 19,1.

"priznavalac". I monah se zbog istaknutijega i življega kršćanskoga načina života oslovljavao kao "ispovjedalac".[20]

1.5.12. - *Asket*

Egerija je u svome djelu s putovanja posegnula za riječi *ascitis*.[21] Riječ pak oblikom *ascitis* u svoje vrijeme upotrebljava samo Egerija u *Putopisu*. Vjerojatno je prije putovanja nije ni poznavala. Riječ se u profanome latinskom uopće ne pojavljuje. Među kršćanima nekoć ju je malo drukčije rabio Tertulijan i u Egerijino doba sv. Jeronim. Oni su riječ pisali načinom iz kojega će se ustaliti pisanje *ascetae* u množini. To upućuje na pretpostavku da Egerija nije poznavala Tertulijanova i Jeronimova djela gdje se nalazila riječ asket. Ona je na svome putovanju čula da se govori *ascitis* i tako zabilježila. Nema sumnje da je u kraju gdje je Egerija prvi put čula riječ *ascitis* riječ bila istoznačnica za monah. Stoga za Egeriju *ascitis* sigurno znači isto što i monah.

Riječ *ascitis*[22] zapravo je grčka. Grci kažu ἀσκητής kada označuju nekoga tko se "trudi" nešto učiniti i "vježba se" da nešto

[20] Usp. E. DAY, *Confessor*, NCE, 4, 141-142; W. DÜRING, *Bekenner*, LThK, 2, 142; T. BAUMEISTER, *Bekenner*, LThK, 2(1994), 173; H. LECLERCQ, *Confessor*, DACL, 3, 2508-2515; B. KÖTTING, *Die Stellung des Konfessors in der Alten Kirche*, JAC, 19(1976), 2-23.

[21] Vidi: 3,4.

[22] Usp. U. BIANCHI, *Askese*, LThK, 1(1993), 1075-1076; P. DESELAERS, *Askese*, LThK, 1(1993), 1077-1078; K.S. FRANK, *Askese*, LThK, 1(1993), 1079-1080; K.S. FRANK, *Asketen*, LThK, 1(1993), 1083; R. MOHR, *Askese*, LThK, 1, 928-930; H. BACHT, *Asketen*, LThK, 1, 939; H. WINDISCH, ἀσκέω, ThW, 1, 492-494; T.R. O'CONNOR, *Ascetism*, NCE, 1, 936-937; J. LACHOWSKI, *Ascetism*, NCE, 1, 937-938; R. ARBESMANN, *Ascetism*, NCE, 1, 938-941; J. De GUIBERT, *Ascèse*, DB, 1, 936-937; H. OLPHE-GALLIARD, *Ascèse*, DS, 1, 938-960; M. VILLER - M. OLPHE-GALLIARD, *Ascèse*, DS, 1, 960-971; J. BERGMAN, *Askese*, TRE, 4, 195-198; J. GUIBERT, *Askese*, TRE, 4, 204-225; H. STRATHMANN, *Askese*, RAC, 1, 749-758; H. STRATHMANN - P. KESELING, *Askese*, RAC, 1, 758-795.

postigne. Ista riječ označuje športskoga "atletu" kojemu je športsko nadmetanje životni poziv i glavno zanimanje. Kasnije će pak prevagnuti i udomaćiti se značenje asket. Ovdje spominjemo i srodnu riječ ἄσκησισ. Riječ znači "vježbanje". Otuda dolazi pojam askeza. Obje navedene riječi izvodimo iz glagola ἀσκέω. Glagol korijenski znači "obraditi" što je "neobrađeno", "vješto oblikovati", "opremiti", "izgladiti". Otuda ἀσκέω dobiva smisao "ukrasiti", "snabdjeti", "učiniti gipkim". Napokon, ἀσκέω može značiti "vježbati" i "vježbati se". To je nužni preduvjet da se neobrađeno obradi, hrapavo izgladi, kruto učini gipkim. Jednako se na taj način postiže ukras i nakit. Mogućnost da se u djelo provede radnja glagola ἀσκέω postiže se ustrajnom i mukotrpnom vježbom. To je ἄσκησις. Tko se pak vježbom vježba naziva se ἀσκητής. Tako smo nanovo došli do riječi *ascitis* iz Egerijina dnevnika.

Od tri navedene grčke riječi u Svetome pismu čitamo samo ἀσκέω. I ona je iznimno rijetko upotrijebljena. Glede Staroga zavjeta ἀσκέω se nalazi jedino u 2 Mak 15,4. Jednako se u Novome zavjetu navodi isključivo u Dj 24,16. Tu Pavao kaže: "Zato se i ja trudim (ἀσκῶ) uvijek imati savjest besprijekornu pred Bogom i pred ljudima." Ne iznenađuje što se upravo Pavao poslužio riječju ἀσκέω jer je to i športski izraz, a znamo da se on drage volje služio takvim pojmovima.[23]

Grčke riječi s kojima se ovdje kraće bavimo rado je rabio svestrani Filon Aleksandrijski. Čini se da su ih pod njegovim utjecajem počeli upotrebljavati Klement Aleksandrijski i Origen. Na taj se način u kršćanskim spisima uvriježilo govoriti o asketima i askezi. U tim ranim vremenima asketima su se nazivali ljudi što su se istaknutije vježbali u kršćanskoj duhovnosti. Upornom su vježbom nastojali postići kršćansku savršenost. Tada su asketi još uvijek živjeli u vlastitome obiteljskome krugu.

[23] Usp. M. MANDAC, *Športske riječi u Novome zavjetu*, SB, 36(1996), 191-204.

Redovito su se pridržavali celibata koji je bio u najvećoj cijeni mežu kršćanima od novozavjetnih vremena. Potom su se asketi počeli odvajati od obiteljske sredine i donekle udruživati s istomišljenicima. U Egerijino vrijeme pojam asket prvenstveno označuje monaha. To se dobro vidi iz njezinoga djela.

Askeza je široko poznata u brojnim drevnim sredinama prije kršćanstva. Tako je askeza kao vježba bila uvjet za dobroga vojnika. Bez vježbe vojnik nema vrijednosti. Tek se pomoću tjelesne uvježbanosti osposobljuje za izvršenje svoje teške i naporne dužnosti. Isto vrijedi i za športaša. Za nj je tjelesna askeza nezaobilazna. Uspjeh mu neposredno zavisi o stupnju uvježbanosti. Već znamo da se športaš od zanata grčki nazivao ἀσκητής. Ali pojam askeze kao vježbe nipošto ne staje kod tijela. Askeza dotiče duh i dušu. Filozofi su tvrdili da se mislilac bez stroge askeze ne može vinuti do prave spoznaje. Ni ćudoređa nema bez asketske vježbe. Samo se askezom koja otklanja nedostatke i unaprjeđuje dobre sklonosti postiže vrlina i čovjek može ustrajati u kreposti. Ni pobožnost se ne da postići bez askeze.

Zbog kazanoga uopće nas ne čudi što su grčki umnici rado kod poučavanja isticali slijedeće troje: φύσις, μάθησις i ἄσκησις. Jasno je da je svemu temelj i osnov φύσις. To je narav i urođeni dar. Otuda sve potječe i na tome sve počiva. Bez toga temelja nema čvrste i valjane izgradnje. Ali φύσις treba obraditi, oplemeniti i usavršiti. U tu svrhu postoji μάθησις. To je škola, pouka i učenje. Što se tako stekne mora se dalje vježbanjem čuvati. Bez toga se naučeno zaboravi i izgubi. Da znanje koje se dobije učenjem ostane trajno, nužna je neprekidna vježba. To je ἄσκησις. Po ἄσκησις naučeno pruža duboko korijenje koje se više ne može lako iščupati. Sve što rekosmo vrijedi na svim područjima ljudskoga djelovanja. To su dobro znali i oni kršćani koje nazivamo asketima. Trajno su se vježbali u lijepome, dobrome i istinitome. To je znala i Egerija. Zato je spominjala i nadasve cijenila askete.

1.5.13.- *Apotaktiti*

Kada Egerija u *Putopisu* spominje apotaktite[24] sigurno ima pred očima monahe koji su se odrekli vlastitoga imanja i braka. U njezinu djelu apotaktiti su isto što i monasi pa i asketi. Inače se često apotaktitima naziva takve isposnike i pustinjake koji su poput najstrožih enkratita posve kod svakoga zabacivali i osuđivali brak te u cijelosti otklonili blagovanje mesa i pića vina. Ti su apotaktiti otpali od Crkve. Osim samoga imena nemaju ništa zajedničko s apotaktitima iz Egerijina djela.[25]

1.5.14. - *Đakonisa*

Egerija u *Putopisu* s velikim veseljem i iskrenim ushitom govori o svojoj prijateljici Martani koju naziva "đakonisom".[26] To nas je ponukalo da se nekoliko trenutaka zaustavimo kod riječi "đakonisa". Sv. Pavao u Rim 16,1 spominje Febu za koju kaže da je διάκονος kršćanske zajednice u Kenhreji. Tako je Feba prva poznata đakonisa. Teško je kazati da li je bila predstavnica žena koje su tada vršile službu đakonisa i koja bi bila Febina prava uloga u zajednici. Ništa se od toga ne može izravno zaključiti iz Rim 16,1. Bez naročitih pak tumačenja u raspravu o đakonisama ne mogu se uplitati Apostolove tvrdnje iz 1 Tim 3, 11 i 1 Tim 5, 9-11.

Poslije apostola Pavla treba spomenuti rimskoga pisca Plinija Mlađega. On je u svome znamenitome i poznatome pismu caru Trajanu među ostalim kršćanima spomenuo žene koje su se

---

[24] Tako: 23,3.

[25] Usp. G. BAREILLE, *Apotactiques*, DTC, 1, 1646; C. SCHOLTEN, *Apotaktiten*, LThK, 1(1993), 882; A. KREUZ, *Apotaktiten*, LThK, 1, 766; A. LAMBERT, *Apotactites et Apotaxamènes*, DACL, 1, 2604-2626; R. ALBRECHT, *Das Leben der heiligen Makrina auf dem Hintergrund der Thekla-Traditionen*, Göttingen, 1986, 290-293; J. DUHR, *La confrérie dans la vie de l'Église*, RHE, 35(1939), 448.

[26] Vidi: 23,3.

nazivale *ministrae*. Očito je kod toga riječ o đakonisama. S početka se đakonisa nazivala διάκονος, γύνη διάκονος i latinski *diacona*. U četvrtome se stoljeću javljaju riječi διακόνισσα i *diaconissa*.

U Crkvi je do šestoga stoljeća postojala zasebna i službena ženska skupina koju su sačinjavale đakonise. Žene su postajale đakonisama polaganjem biskupovih ruku. Tim su polaganjem ruku preuzimale službenu crkvenu dužnost. Već prema krajevima i vremenskim razdobljima uloga je đakonisa bila različita. Ipak su poglavite uloge đakonisa dobro poznate. Đakonise su se brinule za bolesne i siromašne. Bile su od velike koristi kod krštavanja ženskih. Znamo da se u ranim stoljećima redovito krštavalo odrasle i to uranjanjem. To pokazuje gotovo nužnu ulogu đakonisa. Ipak smo dužni naglasiti i dobro istaknuti da nemamo nikakva dokaza da su đakonise bile božanske ustanove. Đakonise biskupovim rukopolaganjem nisu primale nikakav sakrament. Zato nisu imale nikakvu duhovnu vlast. Ali su na svome radnome poslu bile službene crkvene osobe.[27]

1.5.15.- *Samostan*

U svome se kratkome *Putopisu* veoma različita sadržaja Egerija često poslužila riječju *monasterium*.[28] U tu svrhu neki navode broj dvadeset i četiri. Riječ *monasterium* dolazi, očito, od μοναστήριον. Naši rječnici ne navode ni jedan ni drugi oblik. Doslovno *monasterium* naznačava prebivalište čovjeka koji sam živi i stanuje. Stoga se i kaže samostan. Pustinjakovo je boravište *monasterium*. U Egerijino je vrijeme na sinajskome poluotoku bilo mnogo pustinjaka koji su živjeli u vlastitim osamljenim

[27] Usp. K. ALGERMISSEN, *Diakonissen*, LThK, 3, 328; J. FORGET, *Diaconesses*, DTC, 4, 685-703; H. LECLERCQ, *Diaconesse*, DACL, 4, 725-733; H.W. BEYER, διάκονος , ThW, 2, 93; J. GRIBOMONT, *Diaconesse*, DIP, 3, 469-470.

[28] Vidi: 3,1.

prebivalištima. To su obično bile špilje, pećine, gudure i različite udubine. To je za te pojedince koji žive sami i stanuju u osami bio njihov *monasterium*. Isto se tako može nazvati i njihovom sobom i stanom. Inače su pustinjaci redovito sebi birali nastambe u blizini koje crkve gdje bi se skupljali na službu Božju. Od četvrtoga su stoljeća monasi svoja obitavališta počeli zaštićivati podignutom ogradom i utvrđenim zidom. Ipak će redovnici uvijek živjeti u stanovitome vlastitome izdvojenome prostoru. To je njihova soba unutar zgrade koja može biti i velika. Ta je soba prebivalište pojedinca. Zato se i ona može zvati *monasterium*. Nešto se od toga sačuvalo u riječi samostan iako se život u njemu drukčije uredio i riječ samostan s vremenom dobila novi smisao. Samostan kao riječ po sebi upućuje na osamljen život. Unatoč tome, u samostanu se živi zajednički.[29]

1.5.16. - *Monasteria*

Upravo smo se osvrnuli na riječ *monasterium*. Ipak joj se moramo nanovo vratiti jer se Egerija u *Putopisu* na jednome mjestu[30] njome služi na posve neobičan i čudan način. Smisao koji joj po svemu sudeći tu daje nigdje se drugdje ne susreće. Najprije upozoravamo da u rukopisu Egerijina djela piše *manasteria*. Izdavači se slažu da je to prepisivačev previd i pogreška. Izravno je moralo pisati *monasteria*. Ali u tom Egerijinu ulomku *monasterim* označuje vojničku postaju. Taj smisao riječ *monasterium* nema nigdje osim kod Egerije. Razumije se da svakoga čudi to nenadano značenje. Egerijini su se poznavatelji pitali kako je Egerija došla do toga nepoznatoga značenja riječi *monasterium*. Pravoga odgovora koji bi zadovoljio

[29] Usp. G.F.M. VERMEER, *Observations sur le vocabulaire du pèlerinage chez Égérie et chez Antoine de Plaisance*, LCP, 19, Nijmegen-Utrecht, 1965, 127-131; P. SCHMITZ, *Monasterium*, LThK, 7, 536-537; B.A. SAUSE, *Monastery*, NCE, 9, 1024-1023.

[30] Vidi: 7,2.

zapravo ni nema. Postoje samo mogući odgovori. Nama se čini da je nekoć morala biti nastambla za monahe ono što Egerija naziva *monasteria*. Potom bi monasi otuda odselili, a obitavalište preuzeli vojnici. Sami je naziv *monasteria* i nadalje mogao ostati i sada označivati nešto nalik na vojarnu. Osim toga uz *monasteria* mogla je biti i vojnička postaja te naziv označivati jedno i drugo. Svatko vidi da je izneseno tek nekakva pretpostavka. Sa stanovitom neznatnom razlikom prethodno su i drugi iznosili kao moguće tumačenje. Dodajemo da je naziv *monasteria* za vojničko obitavalište mogao nastati i radi sličnosti monaškoga i vojničkoga načina života. Monah stegom, duhovnom i tjelesnom vježbom te izvršavanjem propisanih i naređenih dužnosti sliči vojniku kao što i vojnik nalikuje monahu. Obojica u biti žive samotno. Stanovi su im okruženi zidom i utvrdama što štite i od ostaloga svijeta odvajaju obitavalište. Opet ističemo da su to samo pretpostavke. Moramo priznati da za sada nemamo konačno tumačenje za naznaku *monasteria* na tome posebnome mjestu Egerijina spisa.[31]

1.5.17. - *Gostoljublje*

Ovdje smo za naslov stavili gostoljublje. U Egerijinu djelu piše *humanitas*.[32] Redovito ta riječ znači "čovječnost", ali kod kršćanskih pisaca Egerijina vremena i u njezinu *Putopisu* sigurno znači "gostoprimstvo". To tvrde Egerijini poznavaoci. Što pak kažemo o riječi *humanitas* kod Egerije vrijedi, razumije se, i za riječi *humanus* i *humane*. Po Egeriji, čovjek koji je *humanus* zapravo je "gostoljubivi" čovjek. Stoga postupa *humane*, tj.

[31] Usp. P. MARAVAL, *Égérie*, 154 bilj.1; N. NATALUCCI, *Egeria*, 253; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 149 bilj.46; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 150 bilj. 150.

[32] Tako: 3,1.

"gostoljubivo". Egerijin česti govor o gostoljubivosti stavljamo u nešto prošireni okvir.[33]

Gostoprimstvo je poznato od pradavnih vremena. Možda se negda stranac, putnik i prolaznik držao za opasna i neprijateljskoga čovjeka koji donosi zlo, remeti mir i sije svađu. Ali se uskoro temeljito promijenio stav prema tuđincu. On više nije bio neprijatelj. Postao je gost. To je bio početak novoga doba u ljudskome društvu. Stranac je prestao biti *hostis*, tj. neprijatelj. Sada je *hospes*. To znači gost. Otada se gostoprimstvo među ljudima drži osnovnom i temeljnom vrlinom. Tko je prekrši strogo se kažnjava u ovome i zagrobnome životu. Primanjem stranca zbližavali su se narodi s njihovim uredbama i vjerskim nazorima. Trebalo je svakome strancu bez razlike otvoriti grad kao zajedničku kuću svih građana. Tuđincu se pružao krov nad glavom, potrebito jelo i nužno odjelo. Vladalo je uvjerenje da je stranac Božji gost. Zato ga Bog posebice štiti i čuva. Radi toga je hram rano postao pribježište za stranca, progonjenoga i napadnuta čovjeka. Ljudi su strancu pomagali držeći da je svatko dužan priskočiti u pomoć onome komu nešto treba. Osim toga svijet pripada svakome čovjeku. Svaki je čovjek svuda tuđinac i posvuda se nalazi kod kuće. To je nekako opće ljudsko razmišljanje o gostoprimstvu i gostoljubivosti. Zajedničko je svakome čovjeku. Ljudi Staroga zavjeta imali su dodatni razlog da od srca i rado primaju strance i iskazuju im pažnju i pomoć. Sami su negda bili stranci i tuđinci u Egiptu. Bog ih je izbavio i u vlasništvo im poklonio novu zemlju. Iz zahvalnosti prema Bogu moraju sada i sami prihvaćati putnike i tuđince. Tako će se Bogu

[33] Usp. C. AUFFARTH, *Gastfreundschaft*, LThK, 4(1995), 299; G. VIRT, *Gastfreudschaft*, 4(1995), 300-301; E. NEUHÄUSLER, *Gastfreundschaft*, LThK, 4, 526-527; A. AUER, *Gastfreundschaft*, LThK, 4, 537-538; J. Van PAASSEN, *Hospitality*, NCE, 7, 154-155; H. LESÊTRE, *Hospitalité*, DB, 3, 760-764; W. EWING, *Hospitality*, DoB, 2, 427-429; H. LECLERCQ, *Hospitaux*, DACL, 6, 2748-2770; G. STÄHLIN, ξένος , ThW, 5, 16-25; P. MIQUEL, *Hospitalité*, DS, 7, 808-819.

zahvaliti što više nisu tuđinci. Gostoprimstvo ima veliko značenje i u Novome zavjetu. Evanđelje se širilo jer je bilo gostoljubivih ljudi koji su primali vjerovjesnike i pružali im svaku pomoć u njihovu radu. U Novome se zavjetu gostoljublje naređuje svakome prema svim ljudima. Gostoljublje je očiti i nepogrešivi znak bratske ljubavi prema bližnjemu. Svoje najveće značenje gostoljublje postiže na konačnome sudu. Krist će spašenima kazati: "Bijah stranac i primili ste me" (Mt 25,35). I osuđeni će čuti: "Bijah stranac i ne primiste me" (Mt 25,43).

Možemo dodati da su posebice monasi gajili krepost gostoljublja. To se čak odnosi i na ljude koji su osamljeno živjeli u pustinjskim predjelima. Oni su strogo postili i uporno tražili šutnju i tišinu. Ipak bi sve to prekidali kada bi došao gost. Gostoljublje će ostati trajna oznaka među monasima i redovnicima. To će se odraziti i na njihovim pravilima kada se počnu sastavljati. Egerija je sigurno duboko doživjela gostoljubivost kada je trajno ističe u svojim zapisima s puta.

1.5.18. - *Sv. Helpidije*

Svetoga Helpidija izravno poznamo samo po onome što nam o njemu i njegovu čašćenju kazuje Egerija u jednome svome odlomku.[34] Helpidije je život završio kao mučenik. Mučeništvo je vjerojatno doživio u vrijeme perzijskoga progonstva oko g. 342. Helpidije se slavio 23. ili 24. travnja. Glavno središte proslave bio je grad Haran u Mezopotamiji. Toga bi se dana u to mjesto skupilo mnogo svijeta i monaha. Helpidijevo se štovanje uglavnom zadržalo u onim krajevima.[35]

[34] Vidi: 20,5.
[35] Usp. J.M. SAUGET, *Elpidio*, BSS, 4, 1148.

1.5.19. - *Sv. Eufemija*

Eugemiju spominjemo jer je spominje i Egerija.[36] Eufemija je potjecala iz čestite i poštene obitelji.[37] Doživjela je okrutno Dioklecijanovo progonstvo. Tada je hrabro odbila iskazati čast poganskome kumiru. Stoga je bila osuđena. Eufemiju su bacili pred divlje zvijeri. Tako je preminula kao mučenica. Uzima se da je to bilo 16. rujna 303. Razumije se da taj nadnevak nije posve povijesno pouzdan. Sami su roditelji Eufemijino tijelo sahranili u blizini Kalcedona. Kršćani su mučenicu uskoro počeli štovati. Čašćenje se brzo širilo cijelim kršćanstvom. Nad Eufemijinim grobom pod kraj četvrtoga stoljeća sagrađena je veličanstvena bazilika u kojoj se slavio znameniti crkveni sabor održan u Kalcedonu g. 451.

1.5.20. - *Arhiđakon*

Egerija u svojoj knjizi spominje arhiđakona i njegovu službu.[38] Naziv "arhiđakon" susrećemo po prvi put kod Optata Milevitanskoga oko g. 370. Svakako taj se pojam ne pojavljuje u dostupnim vrelima prije četvrtoga stoljeća. Vjerojatno je na početku arhiđakon bio najstariji među đakonima. Potom arhiđakona bez obzira na dob bira sam biskup. Arhiđakonova je uloga bila ograničena i opoziva. Arhiđakon je pomagao biskupu kod upravljanja biskupijom. Također se brinuo za siromahe i

[36] Vidi: 23,7.
[37] Usp. R. JANIN, *Euphémie*, DHGE, 15, 1409-1410; H. LECLERCQ, *Euphémie*, DACL, 5, 745-746; A.P. FRUTAZ, *Euphemia*. LThK, 3, 1184; S. MADRO, *Euphemia*, LThK, 2(1995), 991-992; L. VEREECKE, *Euphemia*, NCE, 5, 632; G. LUCCHESI, *Eufemia*, BSS, 5, 154-160.
[38] Vidi: 29,3.

nadzirao niži kler. Arhiđakon je zapravo u djelo provodio biskupove namjere i želje.[39]

1.5.21. - *Prinos*

Egerija rijetko u svome djelu spominje euharistijsku službu Božju. Uopće je pobliže ne opisuje jer ne vidi veću razliku kako se to otajstvo vrši u krajevima kuda putuje od načina uvriježenoga na kršćanskome Zapadu. Egerija euharistiju obično naznačuje riječju *oblatio*.[40] Ta pak riječ po sebi[41] izražava čin kojim se nešto prinosi i prikazuje. Prema tome, *oblatio* znači "prinos", "prikazanje", "dar", "žrtva". Čini se, dakle, da Egerija u euharistiji prije svega vidi otajstvo novozavjetne Kristove žrtve.

1.5.22.- *Gospodine, smiluj se*

Egerija pripada među prve svjedoke da se u bogoslužju upotrebljava zaziv *Kyrie, eleison*.[42] Sama kaže da to u prijevodu znači "Gospodine, smiluj se". Budući da ona taj izričaj izravno prevodi, zaključujemo da osobe kojima piše ne znaju što zaziv znači jer se kod njih ne upotrebljava. Kada se zaziv upotrebljavao u zapadnome bogoslužju, redovito je zadržavao grčki oblik. Zaziv *Kyrie eleison* najprije zamijećujemo u bogoslužju antiohijskoga crkvenoga kruga. To je već zajamčeno u sredini četvrtoga stoljeća. Razumije se da je izricanje uzvika *Kyrie eleison* zbog blizine rano iz Antiohije moglo prijeći u susjedni Jeruzalem gdje ga je Egerija čula i zabilježila. S Istoka *Kyrie eleison* prelazi na Zapad tek u šestome stoljeću. Jedan ga biskupski skup održan g.

[39] Usp. H. LECLERCQ, *Archidacre*, DACL, 1, 2733-2736; M. GROTEN, *Archidiakon*, LThK, 1 (1993), 947-948; A. FRANZEN, *Archidiakon*, LThK, 1, 824-825.
[40] Tako: 4,3.
[41] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 564.
[42] Tako: 24,5.

529. u gradu Viaisonu u drevnoj Galiji izrijekom propisuje kao molitvu za nekoliko prigoda.

Istina je da je drevni poganski svijet poznavao zaziv o kojemu je ovdje govor. Upotrebljavao ga je kod štovanja sunca, raznih božanstava kao i kod zazivanja vladara ili svećenika. Zaziv su često govorili mladi ljudi i triput ponavljali. Unatoč tome, držimo da je zaziv *Kyrie eleison* u kršćansko bogoslužje došao iz Svetoga pisma gdje se češće spominje. U tu svrhu navodimo ovih nekoliko mjesta: Ps 6,3;9,14;122,3; Iz 33,2 i Mt 17,15. Redovito je zbor ili narod uzvikom *Kyrie eleison* odgovarao na đakonove ili svećenikove prošnje.[43]

1.5.23.- *Propovijed*

Egerija zaista izvrsno sažima smisao bogoslužne propovijedi koju već ona naziva *praedicatio*.[44] Egerija kaže da svećenici propovijedaju kako bi narod poučili o "Svetome pismu" i "Božjoj ljubavi". Riječ je o ljubavi kojom Bog ljubi čovjeka i čovjek Boga. Propovijed je od samoga početka kršćanstva sastavni dio bogoslužja. Prije ustanove strože oblikovanoga katekumenata propovijed je, uz ostalo, imala zadaću vjerničkoga poučavanja o vjerskim istinama. Tu je ulogu u načelu kasnije preuzeo katekumenat sa svojim katehezama. Otada se propovijed više posvećuje ćudorednome poticanju i upućivanju u kreposni život. Ali kada se katekumenat ugasio ili posve izblijedio, propovijed se opet vraća svome početnome smislu. U najstarije kršćansko doba propovijed je bila biskupova čast, dužnost i zaslužni čin. Biskup je propovijedao sa svoga sjedišta ili od oltara. S trećim stoljećem počinju propovijedati i svećenici. O tome tko u bogoslužju propovijeda u Jeruzalemu Egerija donosi

[43] Usp. F. CABROL, *Kyrie eleison*, DACL, 8, 908-916; H.C. SCHMIDT-LAUBER, *Formeln*, TRE, 11, 269; L. KUNZ, *Kyrie eleison*, LThK, 6, 705-706.
[44] Tako: 25,1.

nekoliko podataka. Čitalac ih zaista može i sam pročitati. Razumjet će ih lako.

S par se napomena također obaziremo i na pojam homilija. To je zapravo grčka riječ ὁμιλία. Ona svoje temeljno značenje dobiva od glagola ὁμιλέω. Glagol općenito na grčkome znači "biti s nekim u odnosu", "skupiti se", "općiti", "govoriti". Imenica ὁμιλία u načelu znači "sjedinjenje", "skupljanje", "društvo", "prisni razgovor", "općenje", "poučavanje", "sastanak".

Glagol ὁμιλέω čitamo u Dj 20,11. Tu je zapisan način kako je Pavao govorio svojim slušateljima. Taj je način kazan glagolom ὁμιλέω. Isti se glagol nalazi u Lk 24,14. Na tome mjestu izražava razgovor dvojice učenika koji putuju u Emaus. Oba istaknuta navoda pokazuju da je osnovni smisao glagola ὁμολιέω prisno, srdačno, neposredno i sporazumno razgovaranje među ljudima koji se duboko poštuju i uzajamno vole i cijene. Takva je u biti i propovijed kada je ὁμιλία. Ona je povjerljivi i izravni nagovor pa i razgovor kada treba.

Homilija je doživjela svoj procvat u četvrtome i petome stoljeću. Mnoge su se otačke homilije na svu sreću sačuvale. Redovito se u homiliji i propovijedi razglabao neki biblijski ulomak. S početka je biskup sam odabirao ulomak za svoju propovijed odnosno homiliju. Od sredine petoga stoljeća ustalili su se biblijski odlomci što su se kod bogoslužja čitali i tumačili.[45]

1.5.24. - *Eulogij*

Egerija se u svome spisu više puta poslužila riječju *eulogia*.[46] Nije naročito teško uočiti što ona kod nje znači. Riječ je o daru koji je dobila na poklon da se sjeća mjesta koji je

[45] Usp. H.M. M¤LLER, *Homiletik*, TRE, 15,526; J.B. SCHNEYR, *Predigt*, LThK, 8, 706-708; H. DRESSLER, *Preaching*, NCE, 11, 684-689; W.J. O'SHEA, *Homily*, NCE, 7, 113-115; H. BAR, *Homéliaires*, DS, 7, 597-598.

[46] Tako: 3,6.

posjetila. Razumje se da je primljeni dar izraz naklonosti, poštivanja i ljubavi. Možda je bio i blagoslovljen. Ali je mogao biti obični dar bilo koje naravi.

Inače riječ *eulogia* grčka je riječ εὐλογία. Korijenski znači "dobar govor", "lijep izraz". Riječ također može značiti "blagoslov", "pohvala". Čitamo je u 1 Kor 10,16. Tu Pavao euharistijsku čašu naziva "čašom blagoslova". Pod tim utjecajem u ranome kršćanstvu riječ εὐλογία općenito označuje euharistiju. Unatoč tome u riječi će kasnije prevagnuti novo značenje. Riječ će označivati prikazani kruh, ali koji nije posvećen ni pretvoren. Taj se kruh dijelio vjernicima. Riječ isto tako može označivati darove koje vjernici u raznim prigodama međusobno dijele. U doba hodočašća svetim mjestima eulogij postaje dar kao sjećanje na pohođeno sveto mjesto. Čak ponekada označuje relikvije i milostinju udijeljenu siromašnima. Prethodno pokazuje da riječ eulogij ima puno značenja. Zato u svakome pojedinome slučaju treba pomno utvrditi njezin smisao na dotičnome mjestu.[47]

1.5.25. - *Mnogobrojna dječica*

Egerija u svome djelu kod opisa Večernje ističe ulogu nekih koje naziva *pisinni plurimi*.[48] Riječi *pisinnus* nismo zamijetili u našim rječnicima. Ona znači "posve mali", "sitno dijete". Prema tome, *pisinni plurmi* jesu "brojna dječica". I takvi imaju svoju ulogu kod Večernje. Egerija svojim izričajem vjerojatno naznačuje ono što bismo nazvali dječjim zborom koji pjevanjem i raznovrsnim klicanjem sudjeluje u bogoslužju. Egerija je jasno navela što su govorila djeca koju je ona gledala i slušala kada je prisustvovala Večernji u Crkvi uskrsnuća u Jeruzalemu. Sami možemo dodati da je od novozavjetnoga

[47] Usp. M. KUNZLER, *Eulogie*, LThK, 3(1995), 987-989; P. JEANNOU, *Eulogie*, LThK, 3. 1180-1181; H. LECLERCQ, *Eulogie*, DACL, 5, 733-734; A. STUIBER, *Eulogia*, RAC, 6, 900-928.

[48] Vidi: 24,5.

vremena pjevanje pratilo kršćansko bogoslužje. Isto tako znamo da su voditelji bogoslužja veoma davno u bogoslužje uveli brojnu dječicu.[49]

1.5.26. - *Pristup ruci*

Pošto biskup kod Jutarnje "blagoslovi vjernike" općim blagoslovom, opet "mu svi pristupaju ruci" i on ih "jednoga po jednoga blagosliva".[50] Taj nam obred nije skroz jasan. Nije nam jasan odnos između dvaju napomenutih blagoslova. Osim toga nije nam jasno da li vjernici pristupaju biskupu da mu iz poštovanja poljube ruku kako je u ono doba bio običaj ili biskup na njih pojedinačno polaže ruku da svakoga vjernika blagoslovi posebnim blagoslovom. Egerija zaista često u *Putopisu* spominje da vjernici prilaze biskupovoj ruci. Očito je to onda bio veoma poznati obred.[51]

1.5.27. - *Kadionica*

Egerija se u *Putopisu* poslužila riječju *thiamateria.*[52] Jasno je da ta riječ dolazi od riječi θυμιατήριον . Nju pak u Novome zavjetu čitamo u Heb 9,4. Riječ označuje sud u kojemu se na žeravi spaljuje tamjan. To je, dakako, kadionica. Inače se o tamjanu govori u Mt 2,11 i Otk 18,13. Tamjan se u Starome zavjetu upotrebljavao u bogoslužju. U kršćansko bogoslužje najprije ulazi na Istoku tijekom četvrtoga stoljeća da otuda prijeđe i na Zapad. Kršćani su tek po svršetku progonstava tamjan zaveli u svoje bogoslužje. Tome je razlog ovo: pogani su paljenjem tamjana iskazivali čast svojim božanstvima i vladarima koji su se

[49] Ups. H. LECLERCQ, *Chantres,* DACL, 3, 344-365; H. LECLERCQ, *Choriste,* DACL, 3, 1452-1459.
[50] Tako: 24,2.
[51] Usp. E. FEHRENBACH, *Bénir,* DACL, 2, 746-747.
[52] Vidi: 24,10.

proglasili božanstvima. Kršćane su silili paliti tamjan svojim bogovima i vladarima. Kršćani su to odbijali i zato suđeni na smrt. Kada su minula progonstva i sami su kršćani počeli u bogoslužje uvoditi tamjan.[53]

1.5.28. - *Svijeća*

Egerija upotrebljava tri različite riječi koje možemo prevesti općom riječi "svijeća" i "svjetiljka". To su riječi: *candela, cereus* i *lucerna.*[54] Ipak te tri latinske riječi imaju određenije i točnije značenje. Po sebi *candela* je lojanica, ali također može biti i voštanica. Svijeća koja se naziva *cereus* zapravo je voštanica. To se vidi po riječi *cera* što znači "vosak" i *cereus* što znači "od voska", "voštan". *Lucerna* je svijeća uljanica. Usput spominjemo da se svijeće kod kršćanskoga bogoslužja počinju upotrebljavati početkom trećega stoljeća. Kršćani su se u bogoslužju redovito služili uljanicama i voštanicama.[55]

1.5.29. - *Missa*

Ovdje smo posve namjerno u naslovu ostavili latinsku riječ *missa.* Ona se zaista veoma često čita u Egerijinu djelu.[56] To čitalac lako može i sam ustanoviti. Kod Egerije *missa* najredovitije znači "otpust" nakon bilo kojega bogoslužnoga čina

[53] Usp. F. Hỳ, *Encens,* DB, 2, 1768-1769; E. LEVESQUE, *Encens,* DB, 2, 1769-1775; E. LEVESQE, *Encensoir,* DB, 2, 1775-1779; J.A. SELBIE, *Incense,* DoB, 2, 467-468; G.E. POST, *Frankincense,* DoB, 2, 65; E. PAX, *Weihrauch,* LThK, 10, 990-992; W. MICHAELIS, λίβανος , ThW, 4, 268-269; J.J. MC GARRAGH, *Incense,* NCE, 7, 417-418; E. FEHRENBACH, *Encens,* DACL, 5, 20-21; H. LECLERCQ, *Encensoir,* DACL, 5, 21-33; A. WECKWERTH, *Rauchfass,* LThK, 8, 1012-1013.
[54] Vidi: 24,4.
[55] Usp. F. CABROL, *Cierges,* DACL, 3, 1613-1622; B. FISCHER, *Kerzen,* LThK, 6, 127; E. PAX, *Licht,* LThK, 6, 1026-1027; J.B. O'CONNELL, *Candles,* NCE, 3, 23-24; H. LESÊTRE, *Lampe,* DB, 4, 54-61; J. GAG, *Fackel (Kerze),* RAC, 7, 154-217.
[56] Vidi: 24,2.

uključujući i euharistiju. Rječe kod Egerije *missa* označuje neki bogoslužni čin. Jasno je da se to odnosi i na samu euharistiju. Samo se iz pojedinoga ulomka gdje se nalazi riječ *missa* dade s velikom vjerojatnošću utvrditi što na tome mjestu znači. Inače se ovdje ne upuštamo u pitanje kako je, zašto i kada riječ *missa* počela označivati kršćansko euharistijsko otajstvo i kod toga se zaustavila.[57]

1.5.30. - *Himan*

Egerija u *Putopisu* kod opisa bogoslužnih čina redovito rabi riječ *hymnus*.[58] Naši latinski rječnici tu riječ uopće nisu naveli. Riječ je po sebi grčka: ὕμνος. Korijensko značenje riječi još uvijek nije razjašnjeno. Inače se riječ upotrebljavala od davnine. Po sebi označuje stanoviti sastavak. Stoga može značiti sastavljanje pjesme i onda samu pjesmu. Grci su himne sastavljali u čast svojih bogova i znamenitih junaka. Iz grčke tragedije i Aristotelovih spisa doznajemo kakvoga su oblika i sadržaja bili drevni grčki himni. Dodajemo da riječ ὕμνος također koji put naprosto znači pjevanje.

Septuagintini su se prevodioci u nekoliko navrata poslužili rječju ὕμνος. U Novome se zavjetu čita u Ef 5,19 i Kol 3,16. Ta dva mjesta bjelodano pokazuju da su himni sastavni dio bogoslužja u apostolsko doba. To je nekako od sebe razumljivo. U himnu vjernik daje oduška svome osjećaju, ljubavi i zanosu.

[57] Usp. A.G. MARTIMORT, *Handbuch der Liturgiewissenschaft*, 1, Herder, 1963, 274-277; C. MOHRMANN, *Études sur le lation des chrétiens*, 3, Roma, 1965, 364-366; A. COPPO, *Una nuova ipotesi sull'origine di "missa"*, EL, 71(1957), 225-267; G.E. GINGRAS, *"Et fit missa ad tertia". A Textual Problem in the "Intinerarium Egeriae" XLVI, 4, Kyriakon*, FS, *J. Quasten*, 2, 596-603; K. SAMBER, *Missa*, EL, 74(1960), 48-52; K. GAMBER, *Nochmals zur Bedeutung "missa" als Opfer*, EL, 81(1967), 70-73; C. MOHRMANN, *Missa*, VC, 12(1958), 67-92.

[58] Tako: 24,1.

Osim toga himni svojim sadržajem poučavaju one koji se s njima služe.

Poznato je da je latinski pisac Plinije Mlađi u svome pismu koje potječe iz g. 112. zabilježio kako kršćani kod svojih sastanaka naizmjenice pjevaju Kristu himan. Vjerojatno je Plinije naprosto želio kazati da na svojim skupovima kršćani pjevaju. Ali je svakako njegovo svjedočanstvo vrijedno. Inače znamo da su himni u većemu opsegu i veoma istaknuto nazočni u kršćanskome bogoslužju u četvrtome stoljeću. To je dijelom prouzročio i nametnuo arijevski pokret. Arijevci su svojim himnima nastojali privući i za svoj način vjerovanja pridobiti što više kršćana. Crkva im je tako odgovorila što je u bogoslužje uvela brojne himne u kojima je pravovjerno kroz pjevanje poučavala svoje vjernike. I Egeriju uzimamo za pouzdano svjedočanstvo da su himni bili sastavni dio bogoslužja. Himni su se cijenili kao naročita molitva.[59]

1.5.31. - *Psalam*

Od sebe se razumije da Egerija pozna riječ psalam.[60] Ta je riječ u kršćanskome rječniku uobičajena. Tu se iznimno često upotrebljava. Došla je iz Septuaginte preko Vulgate. Septuagintini su prevodioci rječju ψαλμός preveli hebrejsku riječ koja označuje pjesmu koju prati glazbalo načinjeno od struna ili žica. Hebrejska riječ praktično naznačuje pjesmu i pjevanje u religiozne svrhe. Grčka pak riječ ψαλμός dolazi od ψάλλω. Taj glagol znači u svojoj osnovi "dirati", "vlat po vlat čupati", "vaditi dlaku po dlaku". Također može značiti "ubrzati", "nategnuti" i što

[59] Usp. H. LECLERCQ, *Hymnes*, DACL, 6, 2836-2928; F. VIGOUROUX, *Hymne*, DB, 792-793; W. LOCK, *Hymn*, DoB, 2, 440-441; R. SCHLATTERER, *Hymnodie*, LThK, 5, 565-567; J. SZÖVERFFY, *Hymnology*, NCE, 7, 287-295; P.G. WALSH, *Hymnen*, TRE, 15, 756-757; C. HANNICK, *Hymnen*, TRE, 15, 762-770; M. JENNY, *Hymnologie*, TRE, 15, 770-778; G. DELLING, ὕμνος, ThW, 8, 492-506.

[60] Vidi: 24,1.

je bilo napeto "opustiti". Nadalje ψάλλω znači "zatitrati" tetivu luka ili žicu odnosno strunu kod nekoga glazbala. Napokon, znači "svirati" na nekome glazbalu. Sva su ta značenja sadržana i u imenici ψαλμός. Takvo je "napinjanje" luka i "treperenja" struna i žica kod glazbala. Isto tako ψαλμός znači "sviranje" na glazbalu. Sve te opće napomene o ψάλλω i ψαλμός razjašnjuju zašto su se Septuagintini prevodioci poslužili riječju ψαλμός i Vulgata riječju *psalmus*. Tom se riječju u biti označuje pjesma što se pjeva uz pratnju glazbala sa strunom ili žicom.[61]

1.5.32. - *Antifona*

Riječ antifona[62] bez dvojbe dolazi od pridjeva ἀντίφωνος. Taj pridjev označuje nekoga tko nekome odvraća i odgovara: glas odvraća glasom glasu. Isti pridjev može izražavati da netko s nekim odzvanja u skladu, nekome odgovara ili nekoga prati. Antifone su uvedene u bogoslužje radi puka. Pomoću njih se narod uključivao u kazivanje psalma ili hvalospjeva kada je to obavljao pojedinac.

Antifone su pomagale da se psalam moli žarče, zdušnije i življe. Isto tako one su naznačivale u kojemu se smislu određeni psalam primijenjuje na dotični bogoslužni čin. Antifona je u neku ruku odgovor puka čitaču kao pojedincu. Šteta je što Egerija nije ničim naznačila kako sama poima antifone. Sigurno je pretpostavila da je to dobro poznato.[63]

---

[61] Usp. P. SYNAVE, *Psaumes*, DTC, 13, 1096; J. PARISOT, *Psaltérion*, DB, 5, 803-84; E. PANNIER, *Psaumes*, DB, 5, 808; W.T. DAVISON, *Psalmns;* DoB, 4, 145; J. TRULLET, *Psaumes*, DS 12, 2504; G. DELLING, ψαλμός, ThW, 8, 494; R.G. WEAKLAND, *Psalm*, NCE, 11, 935.

[62] Usp. L. PETIT, *Antiphone dans la liturgie grecque*, DACL, 1, 2461-2488; H. RENNINGS, *Antiphon*, LThK, 1(1993), 774-775; H. HUCKE, *Antiphon*, LThK, 1, 657; R.G. WEAKLAND, *Antiphon*, NCE, 1, 631.

[63] Vidi: 24,1.

1.5.33. - *Četrdeseti dan iza Bogojavljenja*

To je zapravo 14. veljače. Egerija u *Putopisu*[64] potanko naznačuje kako se taj dan bogoslužno slavio u Jeruzalemu. Njezin je opis prvi zabilježeni dokaz postojanja dotičnoga slavlja. Egerija kaže da se toga dana u središtu bogoslužja nalazi evanđeoski izvještaj koji čitamo kod Lk 2,22-38. Iz Egerijinih napomena ipak ne doznajemo kako se to slavlje naziva u Jeruzalemu. Ono će se otuda proširiti u druge kršćanske krajeve. Danas to slavlje slavimo 2. veljače. Naziv je slavlja kroz povijest različit. Na kršćanskome Istoku čest je naziv Ἱπαπαντή. Tu riječ nismo našli u nijednome rječniku. Očito je pak da dolazi od riječi ὑπαντάω što znači "izaći u susret". Istok je slavlje tako nazvao zbog susreta Isusa i Šimuna u Hramu. Na kršćanskome Zapadu isto se slavlje naziva Prikazanje i Očišćenje: Prikazanje jer se slavi Isusovo prikazanje u Hramu, a Očišćenje radi napomene o "čišćenju" u Lk 2,22. Nama se čini da bi naziv Prikazanje bolje pristajao Egerijinu ulomku.[65]

1.5.34. - *Korizma*

Ovdje se potanje ne upuštamo u povijest[66] posta kojim su se kršćani od svojih početaka pripremali na proslavu Vazma. Samo ističemo neke posve jasne i razgovijetne Egerijine napomene koje vrijede za vjernike u Jeruzalemu kada tamo boravi Egerija. U Jeruzalemu korizmeno vrijeme traje osam

---

[64] Tako: 26.

[65] Usp. H. LECLERCQ, *Présentation de Jésus au Temple*, DACL, 14, 1722-1729; T. MAAS-EWERD, *Darstellung des Herrn*, LThK, 3(1995), 27-28.

[66] Usp. R. PIERRET, *Carême*, DS, 2, 137-139; S.G. HALL-J.H. CREHAN, *Fasten*, TRE, 11, 50-52; F. CABROL, *Caput jejunii*, DACL, 2, 2134-2137; R. ARBESMANN, *Fasttage*, RAC, 7, 500-524; E. VACANARD, *Carême*, DACL, 2, 2139-2158; B. FISCHER, *Quadragesima*, LThK, 8, 910-91; E. VACANARD, *Carême*, DTC, 2, 1724-1750; C. RENOUX, *La Quarantaine pré-pascale au 3e siècle à Jérusalem, Maison-Dieu*, 196, 1993/4, 111-129.

tjedana. Ali u Jeruzalemu se ne posti nijedne subote kroz godinu osim na Veliku subotu. Nedjeljom se ne posti nikada. Ako se ova bilješka izrazi brojem dobiva se da među jeruzalemskim vjernicima korizemni post obuhvaća četrdeset i jedan dan. Egerija to naziva Četrdesetodnevljem što prethodi Vazmu. Ono je vjernička priprava na Vazmeno svetkovanje.[67]

1.5.35. - *Lazarova subota*

Slavljenje "Lazarove subote"[68] kao dijela bogoslužja počinje među jeruzalemskim kršćanima. Kasnije će se to proširiti i ući u bogoslužje nekih drugih kršćanskih zajednica.[69] Smisao slavljenja prvotno je Gospodnji dolazak u Betaniju. Na drugo mjesto dolazi uspomena na čudesni čin Lazarova uskrsnuća. Pozadina je, razumije se, izvještaj što se nalazi u Iv 12,1-3 i Iv 11,1-44.

1.5.36. - *Četrdeseti pouskrsni dan*

Svetkovanje četrdesetoga dana poslije Uskrsa u Betlehemu prava je poteškoća za povjesničare liturgije. Iz Egerijina se izvještaja[70] ne može ništa zaključiti glede otajstva koje se toga dana svečano i blagdanski slavilo. Neki su mislili da je riječ o proslavi Gospodnjega uzašašća. Ipak je prevagnulo mišljenje[71] da je u pitanju sjećanje na Nevinu djecu o kojoj čitamo u Mt 2,16-17.

---

[67] Vidi kod Egerije 27,1.
[68] Vidi kod Egerije 29,5-6.
[69] Usp. P. MARAVAL, *Egérie*, 270 bilj. 1.
[70] Vidi: 42.
[71] Usp. P. DEVOS, *Égérie à Betlehéem. Le 40e jour après Pâques à Jérusalem, en 383*, AB, 86(1968), 87-108; J.G. DAVIES, *The Peregrinatio Egeriae and the Ascension*, VC, 8(1954), 93-100; B. FISCHER, *Unschuldige Kinder*, LThK, 10, 521; A. BASTIAENSEN, *Itinerarium Egeriae*, AB, 108(1990), 271-277.

1.5.37.- *Osmina*

Osmina se najprije pojavljuje na kršćanskome Istoku. U početku se Vazam slavio osminom, tj. kroz osam dana. Egerija isto svjedoči za Bogojavljenje.[72] Međutim treba se prisjetiti da se u Jeruzalemu u Egerijino vrijeme na Bogojavljenje ujedno slavilo Kristovo rođenje ili Božić. Osmina može naći uporište u nekim starozavjetnim izrekama kao što su napomene u Lev 23,36 i 1 Kr 8,65. Ali se osmi dan zbog broja osam općenito smatrao potpunim i savršenim. Njime se stječe cjelina. Sada ništa ne nedostaje.[73]

1.5.38. - *Crkva Uskrsnuća*

Egerija u svome *Putopisu* iznimno često[74] spominje zdanje što se u Jeruzalemu naziva ' Ανάστασις. To je crkva[75] podignuta nad grobom u koji je bio položen Isus Krist i iz kojega je u slavi i veličanstvu uskrsnuo. Stoga se ta crkva naziva ' Ανάστασις. Grčka riječ ἀνάστασις znači "uskrsnuće". Zato bilježimo Crkva uskrsnuća. U Egerijino je doba Crkva uskrsnuća bila središnja crkva u cijeloj Svetoj zemlji. Hodočasnici su zbog nje velikim dijelom hrlili u Jeruzalem. Ta je crkva u neku ruku hram svekolikoga kršćanstva. U njoj se za Egerijina boravka u Jeruzalemu obavljao veliki dio jeruzalemskoga bogoslužja. O vremenu nastanka te crkve stručnjaci nisu složni u sudu. Crkvu uskrsnuća Egerija koji put naziva bazilikom.

---

[72] Vidi: 25,11.
[73] Usp. B. LÖWENBERG, *Oktav*, LThK, 7, 1127; H. LECLERCQ, *Octave*, DACL, 12, 1886.
[74] Vidi: 24,1.
[75] Usp. G. RÖWEKAMP.-D. THÖNNES, *Egeria*, 46-47.50-59.61-63: E. GIANNARELLI, *Egeria*, 95; N. NATALUCCI, *Egeria*, 281.

1.5.39. - *Velika crkva*

Ta je jeruzalemska crkva[76] bila najveća kao crkveno zdanje u Jeruzalemu: mogla je primiti veliki broj vjernika. Crkvu je sagradio car Konstantin Veliki. Svečano je bila posvećena 13. rujna g. 335. Ta se crkva nalazila na Golgoti. U Egerijinu se *Putopisu* naziva *Ecclesia major* i *Martirium.*[77] Riječ *martyrium* kao i μαρτύριον. znači "svjedočanstvo". Ta crkva svjedoči za Gospodnju muku i njegovo uskrsnuće. U toj su se crkvi obavljali brojni i svečani bogoslužni čini jeruzalemskih kršćana. Naše se napomene, jasno, odnose na Egerijino doba. Uostalom, Egerija tu značajnu crkvu veoma često spominje. Mi je redovito nazivamo Velika crkva i crkva *Martyrium.*

1.5.40. - *Eleona*

Eleona je naziv crkve na Maslinskome brdu. Tako je u svome djelu naziva Egerija.[78] Crkva je dobila ime Eleona po načinu kako se grčki kaže Maslinsko brdo. Eleonu je sagradio car Konstantin Veliki.[79] Crkva je podignuta gdje se nalazila špilja u kojoj je Isus poučavao svoje učenike. Inače samu špilju nigdje izrekom ne spominje Novi zavjet. To znači da je pozna samo određena predaja.

1.5.41. - *Crkva na Sionu*

Sion je brdo u Jeruzalemu. Na njemu je postojala mala crkva. Bila je sazidana između g. 340. i 350. Tu crkvu na Sionu

[76] Usp. H. LECLERCQ, *Jérusalem,* DACL, 7, 2374-2392; P. MARAVAL, *Egérie,* 65-69; N. NATULICCI, *Egeria,* 289-290; E. GIANNARELLI, *Egeria,* 97-98.
[77] Vidi: 25,1-6,27,3.
[78] Vidi: 25,11.
[79] Usp. G. RÖWEKAMP.-D. THÖNNES, *Egeria,* 63-64; P. MARAVAL, *Égérie,* 69; N. NATALUCCI, *Egeria,* 289-290; E. GIANNARELLI, *Egeria,* 97-98.

prva spominje upravo Egerija.[80] U toj se crkvi obavljalo bogoslužje kada je Egerija boravila u Jeruzalemu.[81] Sigurno je sionska crkva bila značajna za bogoslužje kada je Egeriju napominje u *Putopisu.* Inače znamo da Egerija rado govori o crkvama koje bi na svome putovanju posjetila. Čak se stječe dojam da je jedan od važnijih razloga njezinu putu posjećivanje raznih crkava.

1.5.42. - *Imbomon*

U Egerijinoj knjizi više puta nailazimo na govor o Imbomonu.[82] Imbomon je zapravo naziv za određeni prostor. To je sami vrh Maslinskoga brda.[83] Naziv je nastao po načinu kako se grčkim jezikom rekne "na brdu". Dok je Egerija boravila u Jeruzalemu, na Maslinskome brdu još nije bilo nikakve crkve. Tu je na samome vrhu crkva sazidana nešto poslije g. 392. Ipak je u Egerijino doba već postojao utvrđeni prostor gdje se vršilo bogoslužje koje i sama opisuje u svome spisu.

1.5.43. - *Lazarevo*

Uz ime Lazara[84] o kome čitamo u Iv 11,1-43 i Iv 12,1 u rano kršćansko doba vezano je više pojedinosti. Kršćani po tome

[80] Vidi: 25,6.
[81] Usp. N. NATALUCCI, *Egeria,* 289; E. GIANNELLI, *Egeria,* 96-97; H. LECLERCQ, *Cénacle,* DACL, 2, 3032-3037; P. MARAVAL, *Égérie,* 67-69; G. RÖWEKAMP.-D. THÖNNES, *Egeria,* 59-62.
[82] Tako: 31,1.
[83] Usp. G. RÖWEKAMP.-D. THÖNNES, *Egeria,* 64-66; P. MARAVAL, *Égérie,* 69-70; E. GIANNARELLI, *Egeria,* 98; N. NATALUCCI, *Egeria,* 296; P. DAVOS, *Égérie n'a pas connu d'Église de l'Ascension,* AB, 87(1969), 208-212.
[84] Usp. F. CABROL, *Lazare,* DACL, 8, 2086-2088; H. LECLERCQ, *Jérusalem,* DACL, 7, 2374-2392; E. MAY, *Lazarus,* NCE, 8, 584; J. MICHL, *Lazarus,* LThK, 6, 847-846; L. HEIDET, *Béthanie,* DB, 1, 1655-1661; C. KOPP, *Bethanien,* LThK, 2, 305-360; G. RÖWEKAMP.-D. THÖNNES, *Egeria,*

Lazaru tijekom četvrtoga stoljeća počinju Betaniju nazivati *Lazarium*. Stoga u naslovu stoji Lazarevo. Nad mjestom gdje je bio Lazarov grob podignuta je crkva koju izrijekom spominje već sv. Jeronim g. 390. Međutim ta crkva za vrijeme Egerijina boravka u Svetoj zemlji jamačno još nije postojala. Ipak nije isključeno da je u samoj Betaniji već bila makar neznatna kapelica. Osim toga, postojao je bogoslužni spomendan Lazareva uskrsnuća. Slavio se u subotu pred Cvjetnicu, na samu Cvjetnicu ili čak koji drugi dan. Mi smo već rekli riječ o Lazarovoj suboti.

1.5.44. - *Oltar*

Egerija u *Putopisu* bilježi riječ *altarium*.[85] Usput spominjemo da su latinski klasični pisci redovito rabili množinu *altaria*. *Altare* kao jednina javlja se tek s prvim stoljećem poslije Krista. Navedene su latinske riječi potekle od glagola *adoleo* što znači "spaliti" i "prinijeti" žrtvu.Prema tome, *altare* je ognjište gdje se spaljuje i gdje izgara žrtva koja se prinosi. To znači da su drevni Rimljani svoje bogove častili žrtvama koje su spaljivali. Kršćani će za razliku od *altaria* u poganskome kultu u svome bogoslužju redovito upotrebljavati riječ *altare*.

Rimljani su imali također riječ *ara*. I *ara* znači "žrtvenik". Međutim, Rimljani su riječ *ara* obično upotrebljavali kada su štovali svoje pokojnike. Kršćani su se rijetko kada služili riječju *ara* govoreći i pišući o svome oltaru.[86]

28.69-70; P. MARAVAL, *...gérie*, 72-73; J.E. TAYLOR, *The Cave at Bethany*, RB, 94(1987), 120-122; N. NATALUCCI, *Egeria*, 290; E. GIANNARELLI, *Egeria*, 99.

[85] Tako: 16,6.

[86] Usp. T. KLAUSER, *Altar*, LThK, 1, 369; H. WISSMANN, *Altar*, 1(1993), 434-435; H. LECLERCQ, *Autel*, DACL, 1, 3155-3156; L. ZIEHAN, *Altar*, RAC, 1, 310-329; A. STUIBER, *Altar*, TRE, 2, 309.

1.5.45. - *Ambon*

Egerija koja dolazi sa Zapada upotrebljava riječ *pulpitus*[87] premda na pameti ima ono što se redovito u crkvi naziva ambon. U latinskome se jeziku riječ ambon osjećala kao tuđica koja se pripušta. Razumije se da riječ *ambon* dolazi od grčkoga glagola koji znači "penjati se". Na ambon se kao povišeno mjesto uspinjalo i uzlazilo. Otuda su se obično kod bogoslužja čitala sveta čitanja. Prirodno je da zajednica vidi čitaoca. S višega se bolje čuje što se čita. Ali su s ambona ponekada propovijedali propovjednici da se bolje razumije što govore. Također su se s ambona kazivale obavijesti i opomene.[88]

1.5.46. - *Kor*

U Egerijinu djelu nailazimo na riječ *chorus*.[89] Ta riječ, očito, dolazi od grčke riječi χορός. Grčka pak riječ ima više značenja. Općenito znači "igralište" i "igra". Potom znači "ples", "kolo", "zbor", "mnoštvo". Ljudi se skupljaju da zajednički pjevaju, plešu, igraju. Septuagintini biblijski prevodioci rabe riječ χορός kao i Vulgata *chorus*. To redovito čine ondje gdje Biblija na hebrejskome govori o plesu. Dodajemo da grčka riječ χορός također ponekad može značiti "krug". U kršćanskim knjigama *chorus* naznačuje skup pjevača koji pjesmom prate bogoslužje, ali i određeni prostor u crkvi.[90] U Egerijinu spisu na spomenutome mjestu *chorus* označuje ples, zbor ljudi što plesom u kolu igraju i pjevaju.

---

[87] Tako: 12,1.

[88] Usp. H. LECLERCQ, *Ambon*, DACL, 1, 1330-1347; A. DAMBLON, *Ambo(n)*, LThK, 1(1993), 490-491, J.A. JUNGMANN, *Ambo(n)*, LThK, 1, 432-424; A.M. SCHNEIDER, *Ambon*, RAC, 1, 363-365.

[89] Tako: 5,4.

[90] Usp. H. LESÊTRE, *Choeur*, DB, 2, 714-715; H. LECLERCQ, *Choeur*, DACL, 3, 1406-1407; H. LESÊTRE, *Danse*, DB, 2, 1285-1289.

1.5.47. - *Lik*

Ovdje smo za naslov stavili riječ "lik" i njome preveli Egerijinu neobičnu riječ *architepa.*[91] Nije teško zapaziti da je riječ *archiotepa* grčkoga podrijetla i sastavljena od ἀρχαῖος što znači "star" i τύπος što znači "lik". Nije inače lako pogoditi o čemu je točno govor kod Egerije: o kipu, poprsju, slici ili možda o nečemu drugome. Egerija zabilježenu riječ nije ničim razjasnila. To uključuje da je smatra poznatom. Riječ je upotrebljavao i sv. Ambrozije.[92]

1.5.48. - *Kanon*

Tu je Egerija napisala riječ *canon.*[93] To je zapravo latinizirana grčka riječ κανών. Ta pak riječ početno naznačuje stabljiku trstike i štap. Riječ zatim označuje svaku dugu, ravnu i drvenu motku. Grci su κανών nazivali ravnalo kojim su se služili zidari i tesari. Otuda je riječ stekla značenje pravilo i propis. U kršćanskim spisima *canon* označuje popis nadahnutih knjiga koje su ravnalo i propis za vjeru. Radi toga je iznimno bilo važno utvrditi biblijski *canon* i braniti ga pred svakim napadom.[94]

1.5.49. - *Božja slava*

Ovdje govorimo o "Božjoj slavi" zbog srodnoga Egerijina izričaja.[95] Motrimo li cijelu Bibliju obaju zavjeta veoma često nailazimo na spominjanje "Božje slave". Stječe se neprijeporan dojam da izričaj "Božja slava" biblijskim piscima uistinu znači

[91] Tako: 19,6.
[92] Usp. N. NATALUCCI, *Egeria,* 272.
[93] Vidi: 20,10.
[94] Usp. E. MANGENOT, *Canon des livres saints,* DTC, 2, 1550; F. VIGOUROUX, *Canon des Écritures,* DB, 2, 134; J. SCHILDENBERGER, *Kanon,* LThK, 5, 1277-1280; J. MICHL, *Kanon,* LThK, 5, 1280-1283.
[95] Vidi: 2,5.

mnogo. Jedan je od temeljnih i ključnih izraza kada je riječ o Bogu. U Starome zavjetu na hebrejskome upotrijebljena je riječ koja u svojemu korijenu naznačuje nešto što je teško, bremenito i zato opterećuje čovjeka. Takva je za ljudsko biće u stanovitome smislu i sama "Božja slava". Čovjek je odveć slab i krhak da bi je mogao podnositi i nositi. Ali zato što je Božja slava bremenita, čovjek osjeća koliko je važna i nezaobilazna. Semit po težini vrednuje što procjenjuje. Osim toga Bog se bitno od čovjeka razlikuje jer u sebi ima svoju "slavu" koju čovjek ne posjeduje. Svaki je starozavjetni vjernik znao i vjerovao da je Bog u sebi nevidljiv. Čovjek ne može vidjeti Boga. Ipak je starozavjetni čovjek svuda osjećao Božju nazočnost i prisutnost. Primjećivao je Boga po bljesku, sjaju i veličanstvu što se zrcali u njegovim stvorenim djelima, tijeku svijeta i u svetoj povijesti. Svrha je Božjega djelovanja da se kroza nj očituje makar u sebi ostaje nezamjetljiv i nevidljiv. Upravo to Božje očitovanje Pismo naziva "Božjom slavom". Po veličanstvu i blještavilu te slave čovjek upoznaje Boga.

U Novome zavjetu za izricanje Božje slave redovito čitamo riječ δόξα. Tu riječ pozna klasični grčki jezik. Ona tu prvotno znači misao, mnijenje, mišljenje. Isto tako može značiti i mišljenje koje imamo o nekome. Razumije se po sebi da to mišljenje može biti dobro ili loše. Ako je dobro, onda je ono na čast i slavu. Tako se dijelom približujemo teološkome značenju koje δόξα ima u Novome zavjetu. Unatoč tome ta riječ sa svojim bitnim smislom u Novi zavjet ulazi iz Septuaginte. Septuagintini su pak prevodioci s δόξα preveli što je u hebrejskome tekstu pisalo za riječ "slava" u izričaju "Božja slava". Novozavjetni su pisci iz Septuaginte preuzeli riječ δόξα i s njome u Novi zavjet u bitnome prenijeli starozavjetno poimanje "Božje slave". U Novome zavjetu riječ δόξα najšire znači bljesak, sjaj, svjetlo, uzvišenost, veličanstvo. Takvim se Novome zavjetu ukazuje Bog u svekolikome i sveobuhvatnome svome djelu u svijetu i povijesti. Svako Božje djelo obilježuje δόξα, tj. neizrecivi sjaj. To je tako jer je Bog u samome sebi δόξα što znači sjajnost. Jasno je

da u tome smislu klasični grčki ne može pojmiti riječ δόξα. Nijedan jezik nije dorastao Božjoj zbilji jer je Bog posve neiskaziv i neizreciv. Bog ne pozna nikakvo omeđenje ni ograničenje. Povrh je svakoga određenja i imenovanja.

Pojam δόξα u stanovitome smislu stoji u središtu kršćanske teologije i bogoslužja. Čovjek je sazdan da upozna Boga te mu srcem i usnama iskazuje slavu. To je δόξα. Bog djeluje da objavi kako je u sebi δόξα. Čovjek spoznaje Boga da ispovijedi i prizna kako je Bog δόξα. Stoga ovozemnim hramom odjekuje "slava" koja će se oriti i na nebesima. Čovjek je pozvan da svuda upozna "Božju slavu" i da trajno kliče "slava Bogu".[96]

1.5.50. - *Kupinjak*

Egerija u *Putopisu*[97] navodi kako je s ostalima došla do onoga što sama naziva *ad Rubum*. Nema dvojbe da je tu *Rubus* naziv za stanovito mjesto. Ali je isto tako sigurno da u pozadini stoji izvještaj iz Izl 3,2-6 gdje se spominje *rubus* što izgara. Riječ *rubus* znači grm i plod kupine. Kako je u Izl 3,2 riječ o grmu kupine za naslov smo stavili kupinjak, makar se u nas za naslov odlomka u Izl 3,2-6 redovito stavlja "gorući grm". Vulgata je tvar što je gorjela nazvala *rubus*. Rekosmo da *rubus* naznačuje kupinin grm i plod. U Septuaginti je odabrana riječ βάτος. Ona znači "kupina" i "trn". Znamo pak da postoji poteškoća s biljkom koja je po izvještaju iz Izl 3,2-6 gorjela. Hebrejska riječ na tome mjestu naznačuje stanovitu biljku. Mnogi su sa Septuagintinim

[96] Usp. H. LESÊTRE, *Gloire de Dieu,* DB, 2, 251-252; G.B. GRAY, Glory, DoB, 2, 183-186; E. PAX, *Herrlichkeit,* HThGB, 1, 680-685; M. CARREZ, *Gloire,* VB, 113-115; R. MARTIN-ACHARD, *Gloire,* VB, 112-113; G. von RAD, δόξα, ThW, 2, 240-245; R. SCHNACKENBURG, *Doxa,* LThK, 3, 532-534; G. KITTEL, δόξα, ThW, 2, 236-240.245-256; J.T. BURTCHAELT, *Glory,* NCE, 6, 513-514; D.J. EHR, *Glory od God,* NCE, 6, 514-515; P. DESEILLE, *Gloire de Dieu,* DS, 6, 421-468; C. TOUSSAINT, *Gloire,* DTC, 6, 1386-1432; A.J. VERMEULEN, *Gloria,* RAC, 11, 196-225.

[97] Tako: 4,7.

prevodiocima i s Vulgatom smatrali da je u Izl 3,2-6 zbilja riječ o kupini. Ali se tome shvaćanju predbacuje da kupina ne raste na Sinaju i da druga riječ na hebrejskome točnije izražava ono što se naziva kupina. Radi toga se umjesto kupine neki put predlaže bagrem ili glog. Tako smo naveli uobičajene mogućnosti za rješenje poteškoće. U novije se doba ističu i druge. Ne vidimo potrebe da se s njima ovdje pobliže bavimo.[98]

1.5.51. - *Svetkovina*

Egerija je za riječ koju smo uz oklijevanje odabrali za naslov upotrijebila riječ *eortae*.[99] Rječnik kod riječi *eortae* za latinsku uporabu navodi jedino Egeriju. Očito je da je ona riječ *eortae,* vezanu uz korizmu, čula u Jeruzalemu. Inače je riječ zapravo grčka. Na tome jeziku znači "svetkovina", "svečanost" i "svetkovanje". Korizma se može nazvati svečanošću jer se na njezinu kraju slavi Uskrs. Osim toga svaki je bogoslužni čin pravo svetkovanje.[100]

1.5.52. - *Zlatno tele*

Izvještaj o zlatnome teletu čitamo u Izl 32,1-35. Događaj je svakome poznat. Zato ga podrobno ne prepričavamo. Samo napominjemo da je kod Mojsijeve otsutnosti Aron s narodom načinio tele od zlata. Potom je Izrael tome liku iskazivao božanske časti i štovanje. Biblijski se tumači od davnina pitaju zašto su Izraelci načinili upravo tele, a ne kakav drugi lik. Odgovor glasi: oni su znali da se u Egiptu bik štovao kao božansko biće. Dodajemo da se bik božanski častio također u Maloj Aziji i u zemljama uz Sredozemno more. Bik je svojom

[98] Usp. A. HERMANN, *Dornbusch,* RAC, 4, 190-191; E. LEVESQUE, *Buisson ardent,* DB, 1, 1969-1970; F. HY, *Ronce,* DB, 5, 1197-1198.

[99] Tako: 27,1.

[100] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 310.

snagom, životnom silinom i gotovo neukrotivom naravi na se privukao pozornost. Stoga su ljudi drevnih vremena u biku štovali božanstvo oluje, nevremena i plodnosti u svekolikoj prirodi. Tako bi i Izraelci u pustinji po uzoru na Egipćane i ostale narode sebi načinili zlatno tele i štovali na svoj način. Neki su ipak kušali s Izraela skinuti grešnu krivnju dok se klanja zlatnome teletu i prikazuje mu žrtve. Držali su da su Izraelci i na taj način iskazivali čast Bogu u kojega vjeruju. Ipak redovito bibličari u štovanju zlatnoga teleta vide teški grijeh i prijestup. Tako su u skladu s Mojsijevom prosudbom kada kaza narodu: "Težak ste grijeh počinili" (Izl 32,30). Nas je na iznesenu opasku o zlatnome teletu[101] navela Egerijina primjedba.[102]

1.5.53.- *Prepelica*

U starozavjetnoj se Bibliji o prepelici češće govori. U Izl 16,13 piše: "Navečer se pojave prepelice i prekriju tabor." Došle su po Božjem nalogu da budu meso koje će blagovati Izraelci na proputovanju pustinjom do obećane zemlje. O istome događaju čitamo u psalmu: "Zamoliše i dovede prepelice" (Ps 105,40). Prepelice se spominju i u Br 11,31-34. Židovi koji su pohlepno žudili za mesom strogo su bili kažnjeni. Isto se navodi u Ps 78,25-31. Istraživači su se inače pitali da li hebrejska riječ koju ovdje naznačujemo riječju prepelica doista označuje tu pticu ili neku drugu. U to se pitanje ne upuštamo. Prevodioci redovito rabe riječ prepelica. Tako su činili u davnini i u novo doba.[103] I ovaj smo put popratili Egerijino mjesto.[104]

[101] Usp. A. CODY, *Aaron,* TRE, 1, 1-2; F.M.T. De LIAGRE BÖHL, *Stierkult,* LThL, 9, 1071-1072; H. LESÊTRE, *Veau d'or,* DB, 5, 2385-2388; E. PALIS, *Aaron,* DB, 1, 5.
[102] Tako: 2,2.
[103] Usp. H. LESÊTRE, *Caille,* DB, 2, 33-37; G.E. POST, *Quail,* DoB, 4, 179.
[104] Vidi: 5,8.

1.5.54. - *Grobovi pohlepe*

Izričaj "grobovi pohlepe" samo je naoko čudan i nejasan. Doslovni je prijevod Septuagintina izraza iz Br 11,34. Isti je izraz drukčije naznačen u Vulgati. Egerija je napisala *memoriae concupiscentiae.*[105] U Vulgati pak umjesto *memoriae* piše *sepulcra.* Obje pak riječi znače "grobovi". Naša napomena o *memoria* i *sepulcrum* svjedoči da se Egerija još ne služi Vulgatom. Čak je vjerojatno da su Egerijini vodiči pokazivane grobove nazivali *memoriae concupiscentiae* jer su i sami Bibliju čitali iz Septuaginte. Izričaj "grobovi pohlepe" dolazi iz izvještaja u Br 11,1-34. U tome je ulomku govor o bijesu, razočaranju i mrmljanju naroda koji je izveden iz egipatskoga ropstva. Oslobođeni narod koji putuje u obećanu zemlju sada prosvjeduje što uz manu za jelo nema i meso. Zato se s tugom sjeća boravka u Egiptu. Bog je napokon zapovijedio vjetru da "puhne". I vjetar je "nanio prepelice" (Br 11,31). Narod ih je pomamno i ogromnom pohlepom uz neumornu ustrajnost "skupljao" (Br 11,32). Ta je pohlepa rasrdila Boga. Narod je proždrljivo nasrnuo na prepelice. Piše: "Meso još bijaše među njihovim zubima - još ga nisu prožvakali - kad li planu Jahvin gnjev protiv tabora. Jahve udari narod strašnim pomorom." Na istome su mjestu sahranili "one koji se bijahu polakomili" (Br 11,34). Radi toga se ono mjesto zove "grobovi pohlepe" (Br 11,34).

1.5.55. - *Sikomora*

Egerija se služila riječju *sicomorus.*[106] Latini su tu biljku nazivali egipatskom smokvom. Dobro je u Egiptu uspijevala. Ta je biljka plodom slična smokvi, a listom dudu ili murvi. Sikomora se u Egiptu držala svetim stablom. Bila je posvećena određenoj božici. Sikomorinu su se soku u drevna vremena pripisivali

[105] Vidi: 1,1.
[106] Vidi: 8,3.

zdravstveni učinci. Ljudi su onda mislili da se pomoću sikomorina soka dade izliječiti zmijski ujed. Jednako bi se tako mogla odstraniti srdobolja, glavobolja i druge razne bolesti. Sok bi od sikomore pomagao da zacijele rane. Ta se sikomorina ljekovita uloga rado isticala i priznavala kroz dugi niz stoljeća.[107]

1.5.56. - *Grobni spomenik*

Egerija se katkada znala poslužiti riječju *memoria*.[108] Riječ ima cijelu pregršt različitih značenja.[109] Ovdje ističemo da označuje spomenik podignut u čast preminulome. Egerija upotrebljava tu riječ kada umrli nije bio kršćanski mučenik. Inače u kršćanskim spisima i riječ *memoria* može označivati grob mučenika pa čak i svetište gdje se čuvaju mučenički tjelesni ostaci. Nije rjetkost da se s *memoria* označi i oltar posvećen svecu. Ali to su sve značenja što se ne nalaze u Egerijinu djelu.

1.5.57. - *Mučenički grob*

Egerija se rado i često služi rječju *martyrium*.[110] Smjesta se vidi da je to zapravo latinizirana grčka riječ. Kod Egerije *martyrium* sigurno označava mučenički grob i zdanje podignuto nad tim grobom. Čini se da u tome smislu riječ *martyrium* još nije bila posve udomaćena u crkvenome latinskom jeziku. Egerija posiže za riječju *martyrium* kada piše o kršćanskim mučenicima. Ona je na svome putovanju neumorno posjećivala grobove kršćanskih mučenika. To je donekle bio razlog što je krenula na dugi put. Gdje bi god naišla na *martyrium* ona bi to neizostavno zabilježila. I to pokazuje da su se mučenici iskreno i duboko

[107] Usp. F. HY, *Sycomore*, DB, 5, 1892-1897; E. LEVESQUE, *Sycomore*, DB, 5, 1893-1897.
[108] Tako: 12,1.
[109] Usp. W.N. SCHUMACHER, *Memoria*, LThK, 7, 264.
[110] Vidi: 7,7.

štovali u Egerijino doba. Znamo pak da su se mučenici na početku kršćanstva pokapali kao i svi drugi vjernici. Ali kada je Crkva stekla slobodu počeli su se pojavljivati posebni spomenici nad mučeničkim grobovima. Tu su se štovali dotični mučenici. Kasnije će riječ *martyrium* označivati crkvu sazidanu u čast mučeniku, ali isto tako crkvu gdje se čuvaju mučenički ostaci.[111]

1.5.58. - *Sinaj*

Egerija brdo Sinaj naziva "sveto Božje brdo".[112] U tome ima potpuno pravo. Zaista je u Bibliji Sinaj sveto i nadasve glasovito brdo. Tu se Bog objavio Mojsiju, dao mu ploče sa zapovijedima i s Izraelom sklopio savez. Zapovijedi i savez osnovni su temelj u životu drevnoga Božjega naroda. On je po tome narod koji isključivo i na poseban način pripada Bogu. Zapovijedi i savez ravnaju svekolikim izraelskim životom. Iz biblijskih napomena o Sinaju teško se dade točno utvrditi o kojemu je prostoru riječ. Redovito se biblijski Sinaj smješta na jug Sinajskoga poluotoka. Sinaj se spominje na ovim novozavjetnim mjestima: Dj 7,30; 7,38; Gal 4,24 i Gal 4,25. Učenjaci su uspjeli utvrditi koju je planinu Egerija posjetila.[113]

1.5.59. - *Horeb*

Neki biblijski ulomci Sinaj gdje se Bog objavio Mojsiju nazivaju Horeb. Stoga se može smatrati da Sinaj i Horeb znače jedno te isto. Tako je već mislio i sv. Jeronim. Ipak nije isključeno da na samome početku Sinaj i Horeb ne znače baš

[111] Usp. H. LECLERCQ, *Martyrium*, DACL, 10, 2512-2523; H. LECLERCQ, *Martyr*, DACL, 10, 2432-2435; F.X. MURPHY, *Martyrium*, NCE, 9, 315-317.
[112] Vidi: 1,1.
[113] Usp. H. HAAG, *Sinai*, LThK, 9, 782-783; E. LOHSE, Σινᾶ, ThW, 7, 281-286; C. MC GOUGH, *Sinai*, NCE, 13, 249; J.R. HARRIS, *Sinai*, DoB, 4, 536-538; A. LEGENDRE, *Sinai*, DB, 5, 1751-1783.

jedno te isto. Moguće je da je Horeb bio naziv za cijeli planinski lanac dok bi naziv Sinaj označivao jedan od planinskih visova Horeba. U svakome slučaju pitanje naziva Sinaj i Horeb dugo se objašnjavalo među bibličarima.[114] Egerija u *Putopisu* spominje Horeb.[115]

[114] Usp. *Horeb*, DB, 3, 753; C.MC GOUGH, *Horeb*, NCE, 7, 147; H. SCHNEIDER, *Horeb*, LThK, 5, 482.
[115] Vidi: 4,1.

2. PRIJEVOD

Prvi dio

2.1. EGERIJINA PUTOVANJA
(1,1-23,10)

1.

2.1.1.1 *Sinaj*

... pokazivani[1] su prema Pismima.[2] Međutim, putujući dođosmo do stanovitoga mjesta gdje su se ona brda među kojima smo išli ipak razdvajala i tvorila ogromnu prodolinu. Bila je velika, skroz ravna i veoma lijepa. S druge se pak strane doline ukazivalo sveto Božje brdo, Sinaj.[3] Ipak je taj predio gdje se planine otvarahu povezan s onim mjestom gdje se nalaze "grobovi pohlepe".[4]

2.1.1.2. *Molitva na očigled Božjega brda*

Došavši, dakle, na to mjesto - tako nas barem upozoriše oni sveti vodiči[5] koji su bili s nama jer rekoše kako je običaj da svi koji tu dođu obave molitvu kada se s toga mjesta prvi put ugleda Božje brdo - jednako i sami postupismo. Možda su od toga mjesta preko one ravni koju nazvah golemom do Božjega brda bile ukupno četiri milje.[6]

---

1 Sve smo naslove u prijevodu sami postavili. Opet spominjemo da je rukopis Egerijina djela nepotpun i da mu, uz ostalo, nedostaje sami početak. Otuda točkice na početku prijevoda. Čitalac može i sam provjeriti da li je štogod iz teksta protumačeno u uvodnim poglavljima. Nama to može promaknuti.

2 Usp. u našem 5. poglavju br. 1.

3 Usp. u našem 5. poglavlju br. 58.

4 Usp. u našem 5. poglavlju br. 54.

5 Usp. na našem 5. poglavlju br. 2.

6 Usp. u našem 5. poglavlju br. 3.

2.

2.1.2.1. *Dolina pred Sinajem*

Sama je pak dolina veoma prostrana. Proteže se pod padinom Božjega brda. Koliko smo mogli pogledom procjeniti - ili oni sami[1] kazaše - ravnica po dužini možda iznosi šesnaest[2] tisuća koraka[3] , a po širini naznačiše da je četiri tisuće koraka. Trebalo je, dakle, prijeći tu poljanu kako bismo zakoraknuli u planinu.

2.1.2.2. *Značenje doline pred Sinajem*

To je pak velika i iznimno ravna poljana. U njoj su boravili Izraelovi sinovi[4] onih dana kada je sveti Mojsije[5] uzišao na brdo Gospodnje "i tu bio četrdeset dana i četrdeset noći" (Izl 24,18). To je poljana u kojoj je načinjeno tele.[6] To se mjesto do danas pokazuje jer je tu na samome mjestu pričvršćen ogromni kamen. To je, dakle, ona poljana na čijem je kraju mjesto gdje je svetome Mojsiju dok je "pasao ovce svoga tasta" (Izl 3,1) Bog ponovljeno govorio "iz kupine" (Izl 3,15) u plamenu.[7]

2.1.2.3. *Nacrt puta*

Naš je put bio ovakav: da se najprije popnemo na Božje brdo jer je sa strane odakle smo dolazili uspinjanje bilo lakše. Otuda ćemo se opet spustiti na isti kraj doline, tj. gdje je "kupina" (Izl 3,15). S te je, naime, strane bio lakši silazak s

1 Odnosi se, jasno, na same vodiče.

2 Čini se da bi tu trebalo pisati šest umjesto šesnaest: usp. G. RÖWEKAMP.-D. THÖNNES, *Egeria*, 121 bilj. 4; P. MARAVAL, *Égérie*, 124 bilje. 1.

3 Usp. u našem 5. poglavlju br. 5.

4 Usp. Izl 19,2.

5 Usp. u našem 3. poglavlju br. 20.

6 Usp. u našem 5. poglavlju br. 52.

7 Usp. u našem 5. poglavlju br. 50.

Božje planine. Radi toga, dakle, bi ovo zaključeno: kada vidimo sve što smo željeli, spustit ćemo se s Božjega brda i doći gdje je bila "kupina" (Izl 3,15). Otuda bismo se skroz sredinom same poljane u svoj položenoj dužini vratili na put s Božjim ljudima.[8] Oni bi nam u samoj dolini pokazali pojedina mjesta koja su zapisana.[9] Tako je i bilo.

2.1.2.4. *Pristup Sinaju*

Krenusmo, dakle, s onoga mjesta gdje smo se pomolili kada dođosmo iz Farana.[10] Put je bio ovaj: završetak same uvale prijeđosmo po sredini i tako smo prišli[11] Božjoj planini.

2.1.2.5. *Pravo Božje brdo*

Sama se planina pričinja uokrug kao jedna, ali kada unutra zađeš, ima ih više. Iako se cjelina naziva Božjom gorom, ipak je to u pravome smislu ono brdo na čijemu je vrhu ono mjesto gdje je - kako piše - "sišlo Božje[12] veličanstvo" (Izl 24,16). Brdo se nalazi usred svih onih planina.

2.1.2.6. *Visina planina*

Sva su ova brda koja su uokolo silno velika. Mislim da takva nisam nikada vidjela. Ipak je ono srednje na koje se

8 To se vjerojatno odnosi na monahe koji pokazuju što tu treba vidjeti.

9 To se jamačno odnosi na Sveto pismo. Egeriju prvotno zanimaju mjesta koja su zabilježena u Bibliji. Razumije se da ona posjećuje i druga mjesta koja su u načelu značajnija za crkvenu povijest.

10 Naziv Faran može se odnositi na nekoliko zbilja. Faran je pustinjski predio kuda su putovali Izraelci. To se spominje u Br 10,12. U istoj je pustinji prebivao Izmael. Tako piše u Post 21,21. Faran je također naziv za gorje. U Egerijinu je djelu Faran naziv grada. O Faranu usp. A. MOLINI, *Pharan*, DB, 5, 187-190; L. GROLLENBERG, *Paran*, LThK, 8, 80; A.T. CHAPMAN, *Paran*, DoB, 3, 672-673; F.F. BERGEWISCH, *Pharan*, NCE, 11, 251-252.

11 Tu je Egerija upotrijebila glagol *pleco*. Riječ je iznimno rijetka: usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 629.

12 Vidi u našem poglavlju 5. br. 49.

"spustilo Božje veličanstvo" (Izl 24,16) toliko više od svih drugih da su, kada smo se popeli na središnje, tako bili pod nama kao da su sasvim sićušni brežuljčići.

2.1.2.7. *Položaj Božjega brda*

I slijedeće je jamačno veoma čudesno. Čak držim da ne može biti bez Božje milosti. Srednje je brdo od svih veće. Ono se u pravome smislu naziva Sinaj i na nj je "sišlo Božje veličanstvo" (Izl 24,16). Uza sve to, ne može se vidjeti ne dođeš li do njegova podnožja, ali ipak prije nego se na nj popneš. Međutim, pošto odande siđeš, ispunivši želju, brdo i iz daleka vidiš. To ne možeš postići prije nego se popneš. To sam i prije nego dođosmo do Božjega brda već doznala od braće[13] koja su to rekla. Ali kada dođoh tamo jasno sam vidjela da je tako.

[13] Vidi u našem 5. poglavlju br. 10.

3.

2.1.3.1. *Okomiti uspon*

U subotu na večer, dakle, stupismo u planinu i kada dođosmo do nekih osamljenih nastamba[1] tu su nas veoma gostoljubivo[2] primili monasi[3] koji su ondje prebivali. Iskazali su nam svako gostoprimstvo. Čak je tu i crkva sa svećenikom. Te, dakle, noći tu prenoćismo. I otuda se, u nedjelju, rano sa svećenikom počesmo penjati na pojedina brda. Na ta se brda čovjek penje uz beskrajan napor jer na njih ne uzlaziš malo po malo po zavoju - kružnim stepeništem[4] kako kažemo - nego se uspinješ skroz okomito kao po zidu. Nužno je također ravno silaziti s istih pojedinih brda dok ne stigneš do samoga podnožja onoga srednjega brda što je zapravo Sinaj.

2.1.3.2. *Na vrhu Sinaja*

Na ovaj, dakle, način po nadahnuću našega Boga Krista,[5] pomognuta molitvama svetih pratilaca i uz ogroman trud jer sam se morala uspinjati pješke ukoliko se uopće nije dalo penjati na sedlu - sami se pak napor nije osjećao, a stoga se trud nije osjećao što sam vidjela da se nalogom Božjim ispunja čežnja koju sam gajila - u četiri sata[6] dođosmo na sami vrh Sinaja, svetoga Božjega brda gdje je na njemu dat zakon. Riječ

[1] Vidi u našem 5. poglavlju br. 15.

[2] Vidi u našem 5. poglavlju br. 17.

[3] Egerija se poslužila riječju *monachus*. To je zapravo grčka riječ μοναχός. Znači "sam", "jedini". Prema tome, *monachus* je čovjek koji je sam i živi sam. To je pustinjak i samotnjak. Boravi odvojeno od ostalih ljudi.

[4] Egerija se tu poslužila rječju *coclea*. Ta riječ dolazi od grčke riječi καχλίας. Grčka riječ znači "školjka" vretenastoga oblika. *Coclea* je također "puž" jer ima vretenastu kućicu. Isto tako *coclea* može značiti "kružne stube", "zavoj", "zavojite stube", "stepenište na zavoj".

[5] Usp. u našem 1. poglavlju napomenu s naslovom *Egerijina naobrazba.*

[6] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

je o mjestu gdje je onoga dana[7] kada se brdo dimilo "sišlo Božje veličanstvo" (Izl 24,16).

2.1.3.3. *Crkva na Sinaju*

Sada je upravo na tome mjestu crkva. Nije velika jer ni samo mjesto, tj. planinski vrh, nije naročito velik. Ipak je ta crkva po sebi velike ljepote.

2.1.3.4. *Susret s duhovnicima*

Kada smo se, dakle, po Božjoj volji popeli[8] na sami vis i pristupili vratima dotične crkve, dođe nam, eto, ususret i svećenik. Došao je iz svoga osamljeničkoga prebivališta. Njemu je crkva bila na brizi. Bio je krepak starac i monah od rane dobi i asket[9] kako se ovdje kaže i takav - čemu duljiti - kakav se dostoji da bude na tome mjestu. Došli su i ostali svećenici kao i svi monasi što su ondje živjeli na onome brdu. Razumije se: koje nije spriječila dob ili slabost.

2.1.3.5. *Nenastanjeni vrh*

Nitko zapravo ne stanuje na samome vrhu onoga središnjega brda. Tu nema ničega drugoga osim same crkve i špilje gdje je bio sveti Mojsije.[10]

2.1.3.6. *Bogoslužje i primljeni darovi*

Pročitao se, dakle, sav onaj ulomak iz Mojsijeve knjige[11] i po svome redu obavio prinos[12] i tako smo se tu pričestili. I

[7] Usp. Izl 19,18.
[8] Egerija se poslužila riječju dosta neobičnom. To je *presubeo*. Vidimo da se sastoji od *per, sub* i *eo*.
[9] Vidi u našem 5. poglavlju br. 12.
[10] Usp. Izl 33,22.
[11] To se odnosi na Izl 24,12-18.
[12] Vidi u našem 5. poglavlju br. 21.

kada smo već izlazili iz crkve dali su nam svećenici toga kraja darove.[13] Bile su to jabuke što rastu na samome brdu. Samo je sveto brdo Sinaj, doduše, tako kamenito da ne posjeduje ni grma. Ipak u dnu uz podnožje samih palina - hoću reći oko onoga srednjega brda kao i drugih što su uokolo - ima nešto zemljice. Sveti monasi u svojoj marljivosti odmah sade stabalca i stvaraju male voćnjake ili obradivo tlo. Jednako je i pokraj njihovih osamljeničkih koliba. Reklo bi se da plodove dobivaju iz zemlje samoga brda, a ipak su ih stekli svojim rukama.

2.1.3.7. *Mojsijeva sinajska špilja*

Pošto smo se, prema tome, tako tu pričestili i kada nam oni sveti dadoše darove i kada smo bili ispred crkvenih vrata, tada ih stadoh moliti da nam pokažu pojedina mjesta. Tada su se oni sveti ljudi odmah udostojili pokazivati pojedinačno. Pokazaše nam, naime, špilju[14] gdje je bio sveti Mojsije kada se nanovo popeo na Božje brdo da opet uzme ploče pošto je one ranije razbio jer je narod sagriješio.[15] Također su se udostojili da nam pokažu ostala mjesta koja smo željeli i koja su oni bolje poznavali.

2.1.3.8. *Pogled sa sinajskoga visa*

Časne gospođe[16] sestre! Evo što želim da znate: s onoga mjesta gdje stajasmo - to je uokrug crkvenih zidova, tj. s vrha onoga središnjega brda - ona se brda na koja smo se prethodno jedva popeli u odnosu na ovo srednje gdje smo stajali tako pričinjahu ispod nas kao da su kakvi brežuljčići. Ipak su tako visoka te mislim da nikada ne vidjeh većih osim što ih ovo srednje brdo uvelike nadvisuje. Odonud tako pod

[13] Vidi u našem 5. poglavlju br. 24.
[14] Usp. Izl 34,1.
[15] Usp. Izl 32,19.
[16] Usp. u našem 1. poglavlju podnaslov *Nejasni društveni položaj.*

sobom gledasmo Egipat i Palestinu i Crveno more i ono Djevičino more[17] što mimoilazi Aleksandriju[18] kao i beskrajne saracenske[19] prostore da se jedva može povjerovati. Sve su nam to zasebno pokazivali oni sveti ljudi.

[17] Tako se u drevna vremena nazivao dio Sredozemnoga mora od Cipra do Egipta.

[18] Usp. E. Le CAMUS, *Alexandrie,* DB, 1, 352-353; W. SCHUBERT, *Alexandria,* RAC, 1, 271-283; C.D.G. MÜLLER, *Alexandrien,* TRE, 2, 248.

[19] U Egerijino vrijeme Saraceni su stanovnici predjela koje su Rimljani nazivali *Arabia Felix* i *Arabia Petrea.* Kasnije će pojam dobiti nešto drukčije značenje. Od šestoga stoljeća Saracenima se nazivaju svi narodi koji govore arapski. U Srednjemu vijeku Arapi su Saraceni. Čak se Saracenima nazivaju ljudi koji su prigrlili islam.

4.

2.1.4.1. *Silazak sa Sinaja*

Tako, dakle, u cjelini ispunismo čežnju što nas je ponukala da se popnemo. Sada se počesmo sa samoga visa Božjega brda na koji smo uzašli spuštati prema drugoj planini što je s onim povezana. To se mjesto naziva "na Horebu".[1] Tu se nalazi crkva.

2.1.4.2. *Horeb*

To je, naime, ono mjesto Horeb gdje je boravio sveti prorok Ilija[2] kada je pobjegao od lica kralja Ahaba.[3] Tu mu govoraše Bog. Reče: "Ilija, što tu radiš" (1 Kr 19,9)? To piše u *Kraljevskim knjigama.*[4] Čak se ondje do danas pred vratima crkve koja je ondje i špilja pokazuje gdje se krio sveti Ilija. Tu se pokazuje i kameni oltar[5] koji je postavio sam sveti Ilija da žrtvuje Bogu.[6] Oni su se sveti udostojili da nam sve to odvojeno pokažu.

2.1.4.3. *Bogoslužje na Horebu*

I tu smo, dakle, prikazali žrtvu i najžarče se pomolili i pročitali odnosni ulomak iz *Knjiga o kraljevima.*[7] Evo što sam osobno nadasve za nas trajno željela: da se uvijek gdje god bismo došli pročita iz Knjige dotično mjesto.[8]

[1] Vidi u našem 5. poglavlju br. 59.

[2] Vidi u našem 3. poglavlju br. 14.

[3] Vidi u našem 3. poglavlju br. 11.

[4] Vidi u našem 3. poglavlju br. 7.

[5] Vidi u našem 5. poglavlju br. 44.

[6] Egerijina je napomena čudna jer u 1 Kr 19,1-21 nema spomena da bi Ilija Bogu prinio žrtvu.

[7] Usp. 1 Kr 19,9-13.

[8] Riječ je o Bibliji. Egerija i suputnici redovito na posjećenome mjestu iz Biblije čitaju ulomak koji se odnosi na to mjesto.

2.1.4.4. *Sedamdesetorica starješina iz Izl 24,9*

Tu smo također najprije prikazali žrtvu. Potom pristupismo jednome drugome mjestu koje nije otuda daleko. Pokazaše ga svećenici i monasi. Riječ je o onome mjestu gdje je stajao sveti Aron[9] sa sedamdesetoricom starješina dok je sveti Mojsije primao od Gospodina zakon za Izraelove sinove.[10] Na tome, dakle, mjestu nema krova, ali postoji velika okrugla stijena i na njoj ravna ploha. Kaže se da su tu stajali oni sveti.[11] I tu, u sredini, postoji nešto kao oltar. I tu smo, prema tome, pročitali ulomak iz Mojsijeve knjige[12] i rekli psalam[13] u skladu s mjestom. Pošto se tako pomolismo, otuda smo se spustili.

2.1.4.5. *Povratak na polazište*

Međutim, možda je već počinjao osmi sat,[14] a još su nam ostale tri milje[15] da prijeđemo ona brda u koja smo zašli jučer uvečer. Ali nismo trebali izaći s iste strane s koje smo ušli. To već rekoh. Trebaše nam, naime, obići sva sveta mjesta i pogledati samotišta koja god su se ondje nalazila i tako izaći uvrh one uvale koju sam ranije spomenula. Riječ je o onoj dolini što je ispod Božjega brda.

2.1.4.6. *Kupina iz Izl 3,2*

Bilo je nužno da izađemo pri vrhu one prodoline jer su se ondje nalazila mnoga samotna boravišta svetih ljudi. I crkva

[9] Vidi u našem 3. poglavlju br. 12.
[10] Usp. Izl 24,9-14.
[11] To su starješine s Aronom: Izl 24,9.
[12] Jamačno se odnosi na Izl 24,9-14.
[13] Vidi u našem 5. poglavlju br. 31.
[14] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[15] Vidi u našem 5. poglavlju br. 3.

je na onome mjestu gdje je "kupina" (Izl 3,2). Ta je kupina živa i baca mladice.[16]

2.1.4.7. *Okružje kupine iz Izl 3,2*

Sišavši tako s Božjega brda došli smo oko desetoga sata[17] do kupine. Iz nje je Gospodin Mojsiju govorio u ognju. Kupinov je grm na onome mjestu gdje je najviše samotnih obitavališta i crkva na kraju same prodoline. Pred samom je pak crkvom veoma lijep vrt s obilatom prekrasnom vodom. U tom je vrtu sami kupinov grm.

2.1.4.8. *Mjesto spomenuto u Izl 3,5*

Ondje se u blizini pokazuje mjesto gdje stajaše sveti Mojsije kada mu je Bog rekao: "Razriješi remenje svoje obuće" (Izl 3,5), i ostalo. Kada smo došli na to mjesto, već je bio deseti sat. I zato jer je već bila večer nismo mogli obaviti prinos. Samo se obavila molitva u crkvi i vrtu kod kupinova grma. Također se po običaju pročitao ulomak iz Mojsijeve knjige.[18] Jednako, kako je vila večer, blagovali smo na mjestu: u vrtu kod kupinova grma sa samim svetima. Tako smo tu i prenoćili. Drugi smo se dan rano probudili. Zamolili smo svećenike da se i tu obavi prinos. Tako je i bilo.

[16] Vidi u našem 5. poglavlju br. 50.
[17] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[18] Usp. Izl 3,1-14.

5.

2.1.5.1. *Dolina izraelskoga boravka*

Naš je put bio takav da smo išli sredinom one doline koliko se prostire po dužini. Riječ je o dolini koju sam već spomenula. Tu su se zadržali Izraelovi sinovi dok se Mojsije uspinjao na Božju goru i s nje silazio. Tako su nam, kako smo išli ovom cijelom prodolinom, stalno oni sveti pokazivali svako pojedino mjesto.

2.1.5.2. *Kupina i mjesto iz Izl 3,4-5*

Na samome kraju te ravni gdje smo prenoćili i vidjeli onaj grm od kupine iz kojega je u ognju Bog govorio svetome Mojsiju[1] vidjesmo i ono mjesto na kojemu stajaše sveti Mojsije kada mu Bog kaza: "Razriješi remenje svoje obuće[2] jer je mjesto na kojemu stojiš sveta zemlja" (Izl 3,5).

2.1.5.3. *Tabor iz Izl 19,2 i tele iz Izl 32,4*

Potom su nam, kada smo krenuli od kupine, trajno pokazivali druga mjesta. Tako nam pokazaše predio gdje je bio tabor Izraelovih sinova onih dana dok je Mojsije bio na brdu.[3] Pokazahu i mjesto gdje je načinjeno ono tele jer je na tome mjestu sve do danas pričvršćen veliki kamen.

2.1.5.4. *Ples oko zlatnoga teleta*

Kako smo pak išli gledali smo iz daleka vrh planine što se nadnijela nad cijelu onu prodolinu. S onoga je mjesta sveti

---

[1] Usp. Izl 3,4. - Razumije se da vodiči Egeriji pokazuju predjel.

[2] U Bibliji nije opisana obuća koju je redovito nosio izraelski puk. Sigurno su to bile sandale. Riječ je zapravo o potplatu koji je uz nogu pričvršćivalo remenje. Sandale su zimi noge štitile od vlage, a ljeti od užarenoga tla. Usp. E. BEURLIER, *Chaussure*, DB, 2, 631-641.

[3] Usp. Izl 19,2.

Mojsije vidio Izraelove sinove u kolu[4] onih dana kada su načinili tele. Pokazali su i golemu stijenu na koju je sišao sveti Mojsije s Jošuom,[5] Nunovim sinom. O tu je stijenu "rasrđen razbio ploče" (Izl 32,19) koje je donio.

2.1.5.5. *Vrata iz Izl 32,27*

Isto tako pokazali su kakvo je, po samoj dolini, svaki od spomenutih posjedovao obitavalište. Od tih se prebivališta sve do danas vide temelji. Bili su od okrugloga kamena. Pokazali su i ono mjesto gdje je sveti Mojsije, sišavši s brda, zapovjedio Izraelovim sinovima da trče "od vrata do vrata" (Izl 32,27).

2.1.5.6. *Voda iz Izl 32,20*

Također su nam pokazali mjesto gdje je po naredbi svetoga Mojsija[6] spaljeno tele koje im je načinio Aron.[7] Jednako nam pokazaše onaj potok iz kojega je sveti Mojsije - kako piše u *Izlasku*[8] - "napio sinove Izraelove" (Izl 32,20).

2.1.5.7. *Sedamdesetorica iz Br 11,25, pohlepa iz Br 11,4 i oganj iz Br 11,1-3*

Podjednako su nam pokazali mjesto gdje je sedamdeset muževa primilo od Mojsijeva duha.[9] Također pokazaše mjesto gdje je Izraelove sinove spopala pohlepa za jelom.[10] Čak su nam pokazali i ono mjesto koje se naziva "požar" jer se zapalio određeni dio tabora kada je na molitvu svetoga Mojsija "prestala vatra" (Br 11,1-3).

---

[4] Vidi u našem 5. poglavlju br. 46.

[5] Vidi u našem 3. poglavlju br. 18.

[6] Usp. Izl 32,20.

[7] Usp. Izl 32,4.

[8] Vidi u našem 3. poglavlju br. 3.

[9] Usp. Br 11,25.

[10] Usp. Br 11,4.

2.1.5.8. *Màna i prepelice*

I ono mjesto pokazaše gdje je onima daždila màna[11] i prepelice.[12] Tako nam je bilo pokazano svako za se sve što je napisano u svetim Mojsijevim knjigama,[13] a zbilo se na onome prostoru, tj. u onoj dolini za koju rekoh da je u podnožju Božjega brda, svetoga Sinaja. Sve to podrobno opisati bilo bi puno jer se sve to nije moglo ni zapamtiti. Međutim, kada vaša ljubav čita svete Mojsijeve spise sve točnije uočava što se ondje dogodilo.

2.1.5.9. *Pasha iz Br 9,1-5 i šator iz Izl 40,1*

To je, prema tome, dolina gdje se slavila Pasha kada se napunila godina od izlaska Izraelovih sinova iz egipatske zemlje.[14] U toj su, naime, prodolini prebivali neko vrijeme Izraelovi sinovi, tj. dok se sveti Mojsije penjao na Božje brdo i silazio prvi i drugi put. Također su tu još obitavali kada je načinio šator[15] i sve što je očitovano na Božjoj planini. Pokazano nam je, naime, i ono mjesto na kojemu je Mojsije najprije pričvrstio šator i sve bilo načinjeno što je Bog na gori zapovjedio Mojsiju da se načini.[16]

2.1.5.10. *Gostoljubivi monasi*

Također smo na samome kraju iste prodoline već vidjeli "grobove pohlepe" (Br 11,34). To je pak na onome mjestu na koje smo se iznova vratili na svoj put, tj. gdje smo, izlazeći iz one velike doline, opet sišli na put kojim smo došli između

[11] Usp. Izl 16,1-36.
[12] Vidi u našem 5. poglavlju br. 53.
[13] Vidi u našem 3. poglavlju br. 1.
[14] Usp. Br 9,1-5.
[15] Usp. H. LESÊTRE, *Tabernacle,* DB, 5, 1951-1961; A. MACALISTER, *Tabernacl,* DoB, 4, 653-670; J. SCHARBERT, *Stiftshütte,* LThK, 9, 1075-1077.
[16] Usp. Izl 40,1.

onih planina o kojima sam već govorila. Istoga smo dana također posjetili i druge veoma svete monahe. Oni pak zbog dobi ili nemoći nisu mogli uzaći na Božje brdo prikazati žrtvu. Ali kada smo došli u svojim su nas se samostanima udostojili primiti veoma gostoljubivo.

2.1.5.11. *Mjesta i ljudi*

Tako, dakle, vidjesmo sva sveta mjesta kako smo željeli kao i sva mjesta kuda su sinovi Izraelovi prošli kada su išli Božjemu brdu ili se vraćali. Također smo posjetili i svete ljude koji su ondje boravili. Potom se, u Božje ime, vratismo u Faran.

2.1.5.12. *Zahvalnost*

Uvijek, dakako, moram Bogu zahvaliti za sve. Ne govorim o ovome što je tako mnogobrojno i takvo u sebi: udostojao se da meni nedostojnoj i koja nisam zaslužila udijeli te prođem sva mjesta koja nisam zavrijedila proći. Čak nisam sposobna zahvaliti ni svim onim svetim ljudima koji su se udostojali s veselom dušom u svoja samotna obitavališta primiti moju malenkost ili pak voditi kroz sva mjesta koja sam uvijek tražila u skladu sa Svetim pismima. Mnogi od onih svetih koji žive na Božjemu brdu ili oko samoga brda udostojali su se da nas dovedu u Faran. Bili su to, jasno, oni koji su tijelom snažniji.

6.

2.1.6.1. *Faran*

Pošto, dakle, tako dođosmo u Faran[1] što je od Božjega brda trideset i pet milja bilo je nužno da se ondje radi odmora zadržimo dva dana. Uranivši otuda smo opet doprli do postaje koja je u pustinji Faran. Tu smo se na prolazu zaustavili kako i prethodno rekoh. Odatle opet, drugi dan, opskrbivši se vodom i idući još malo između planina, dođosmo do postaje koja je već bila na moru, tj. na onome mjestu gdje se već iziđe između brda i iznova počne ići uz samo more. To je pak tako uz more da val odjednom životinjama zapljusne noge, ali se također odjednom putuje stotinu pa i dvjesto koraka ili katkada čak više od petsto koraka od mora pustinjom. Ondje uopće ne postoji put nego je sve pješćana pustara.

2.1.6.2. *Stanovnici Farana*

Faranićani koji se navikoše onuda prolaziti sa svojim devama[2] za se od mjesta do mjesta stave znakove. Ravnaju se po tim znakovima i tako putuju danju. Noću na znakove paze deve. Ali čemu duljiti? Faranićani onim prostorom po navici idu točnije i sigurnije noću nego ponetko od ljudi može hodati onim krajevima gdje je staza očita.

2.1.6.3. *Crveno more*

Između gora, dakle, u povratku iziđosmo na onome mjestu na kojem smo mjestu i u prolasku zašli u planine. Tako smo se, prema tome, opet približili moru. I Izraelovi su se sinovi, vraćajući se od Božjega brda Sinaja, vratili putem kojim su išli do onoga mjesta, tj. do onoga mjesta gdje između brda iziđosmo i ponovno se spojismo s Crvenim morem. Otuda se

[1] U svezi s Faranom vidi bilješku br. 10 u tekstu pod brojem 2.
[2] Usp. H. LESÊTRE, *Chameau*, DB, 2, 519-527.

pak vratismo svojim putem kojim smo već bili došli. I Izraelovi su sinovi s istoga mjesta krenuli svojim putem. Tako piše u knjigama svetoga Mojsija.[3]

2.1.6.4. *Klisma*

Mi smo se pak vratili u Klismu[4] istim putem i po istim postajama[5] koje prođosmo. Ali kada smo došli u Klismu bilo je opet nužno da se još jednom odmorimo jer smo prevalili veoma pješčanu pustinjsku stazu.

[3] Usp. Br 10,12; 33,16-49.
[4] Usp. R. JANIN, *Clysma*, DHGE, 13, 179; P. MARAVAL, *Égérie*, 106-109.
[5] Vidi u našem 5. poglavlju br. 6.

7.

2.1.7.1. *Gošen*

Ja sam, doista, već poznavala Gošen.[1] Hoću reći: tuda sam prvi put bila u Egiptu. Ipak da pregledam sva mjesta koja su Izraelovi sinovi, napuštajući[2] Ramses,[3] u prolazu dodirnuli dok ne dođoše do Crvenoga mora - to se mjesto sada naziva Klisma po utvrdi koja se ondje nalazila - obuzela me želja da iz Klisme otputujemo prema zemlji Gošen. To je prema gradu što se naziva Arabija.[4] Taj je grad u zemlji Gošen jer se po njemu tako naziva sami predio, tj. zemlja Arabije, zemlja Gošen.[5] Ipak je ta zemlja egipatski kraj, ali je puno bolja nego cijeli Egipat.

2.1.7.2. *Od Klisme do Arabije*

Ima, dakle, od Klisme, tj. od Crvenoga mora do grada Arabije četiri postaje kroz pustinju, ali tako kroz pustinju da su uz postaje osame[6] s vojnicima i zapovjednicima. Oni su nas stalno vodili od utvrde do utvrde. Tim su nam, dakle, putem sveti što su bili s nama - to su klerici ili monasi - pokazivali

---

1 U Vulgatinu izdanju Biblije nailazimo na izričaj *terra Gessen*. To se odnosi na Izl 9,26 i Post 45,10. U Bibliji je riječ o dijelu egipatske zemlje gdje su prebivali Židovi otkada je tamo došao Jakov pa do odlaska iz Egipta. Ustanovljeno je gdje se taj kraj nalazio. Samo nije lako kazati da li se to posve poistovjećuje s onim što Egerija naziva *terra Gesse*. Inače ona ima na pameti navedena biblijska mjesta. Usp. H. LESÊTRE, *Gessen*, DB, 3, 218-221; F.L. GRIFFITH, *Goshen*, DoB, 2, 232-233.

2 Usp. Izl 12,37.

3 U Svetome pismu Ramses može biti ime za farona, jedan brad i za stanovito područje. Sa svom se sigurnošću ne može kazati što kod Egerije znači *Ramesses*. Inače Egerija poistovjećuje "Ramsesov kraj" koji se spominje u Post 47,11 s Gošenskim krajem. Grad Ramses pozna Izl 1,11 i 12,37. Usp. C. LAGIER, *Ramessès*, DB, 5, 954-959; A.H. SAYCE, *Raamses*, DoB, 4, 188-189.

4 Grad Arabiju sada nije više moguće sa svom sigurnošću smjestiti na zemljovid. Osim toga Arabijom se naziva kraj na sjeveru Egipta. Ne zna se da li od grada koji se zvao Arabija dolazi ime predjelu ili je obrnuto. Grad Arabija bio je upravno i biskupsko središte. Usp. S. PÉTRIDÈS, *Arabia*, DHGE, 3, 1157.

5 Usp. Post 45,10;46,39.

6 Vidi u našem 5. poglavlju br. 16.

pojedina mjesta. Ja sam ih uvijek tražila u skladu s Pismima jer su neka bila lijevo, a druga desno od našega puta: neka dalje od puta, neka bliže.

2.1.7.3. *Put Izraelaca*

Želim pak da mi vaša ljubav povjeruje: koliko sam uspjela pogledati Izraelovi su sinovi tako putovali da su se onoliko vraćali lijevo koliko su išli desno; koliko su išli naprijed, toliko su se opet vraćali nazad. Sve su tako putovali dok nisu došli do Crvenoga mora.

2.1.7.4. *Epaulej, Magdal i Belsefon*

Pokazan nam je i Epaulej,[7] ali iz daleka. Bijasmo i u Magdalu.[8] Tu je sada utvrda[9] koja ima zapovjednika s vojskom. On tu sada zapovijeda u ime rimske vlasti. I nas su, po običaju, otuda doveli do druge utvrde. Pokazano nam je mjesto Belsefon.[10] Čak smo na tome mjestu i bili. To je, naime, visoravan nad Crvenim morem uz padinu brda koje sam ranije spomenula. Tu su Izraelovi sinovi uzvikivali kada su vidjeli da iza njih dolaze Egipćani.[11]

---

7 Usp. Izl 14,2. - Mjesto Epaulej ne može se točno smjestiti na zemljovid. Vjerojatno se nalazilo blizu predjela kuda su Izraelci prešli Crveno more. Egerija mjesto imenuje po Septuagintinu načinu. U Bibliji na hebrejskom naziva se Pi-Hahirot. U Vulgati piše Phiharhiroth. Vjerojatno je u korijenu tih naziva opća imenica "tabor", "obitavalište". U Bibliji se mjesto spominje u Izl 14,2 i Br 33,7-8. O mjestu se malo što pouzdano zna. Usp. C. LAGIER, *Phihahirot*, DB, 5, 253-258; J.A. SELBIE, *Pi-Hahiroth* DoB, 3, 875.

8 Usp. Izl 14,2. - Magdal se spominje i u Br 33,7. Riječ je o egipatskoj utvrdi kuda su prošli Izraelci na proputovanju. Teško je danas kazati gdje se mjesto točno nalazilo. Usp. *Magdal*, DB, 4, 538; F.L. GRIFFITH, Migdol, DB, 3, 367.

9 Egerija je napisala riječ *castrum*. Riječ ima mnogo značenja. U Egerijinu djelu *castrum* naznačuje postaju koju su na Istoku štitili rimski vojnici. Usp. E. BEURLIER, *Camps*, DB, 2, 94-102.

10 Usp Izl 14,2. - Mjesto se također spominje u Br 33,7. Usp. H. MARUCCHI, *Béelséphon*, DB, 1, 1545-1546.

11 Usp. Izl 14,9-10.

2.1.7.5. *Oton i Sokot*

Pokazan nam je i Oton.[12] On je uz pustinjske predjele. Tako piše.[13] I Sokot nam je pokazan.[14] Sokot je pak mala uzvišica usred doline. Kod toga su brdašca Izraelovi sinovi utvrdili tabor jer je tu mjesto gdje je primljen zakon o Pashi.[15]

2.1.7.6. *Pitom*

Čak nam je na istome putu i to na onome mjestu gdje već uđosmo na egipatsko područje i već ostavismo saracenske predjele pokazan i Pitom[16] koji su sagradili Izraelovi sinovi. Sada je i sami Pitom utvrda.

2.1.7.7. *Heroum*

Heroum[17] je bio grad u ono vrijem, tj. kada je Josip[18] pošao - kako piše u knjizi *Postanka*[19] - ususret svome ocu Jakovu[20] koji je dolazio. Sada je selo, ali važno. Mi to nazivamo mjestence.[21] Samo, naime, mjestance posjeduje crkvu i

[12] Egerija ime Oton bilježi po svojoj Bibliji gdje je naziv toga mjesta kako glasi u Septuaginti. U Vulgati se to mjesto bilježi kao Etham. Tako čitamo u Izl 13,20 i Br 33,6. U tome su se mjestu zadržali Izraelci putujući prema Crvenome moru. Usp. A. LEGENDRE, *Étham*, DB, 2, 2002-2003.

[13] Usp. Izl 13,20.

[14] Sokot se spominje u Izl 12,37;13,20 i Br 33,5-6.

[15] Usp. Izl 12,43.

[16] To se mjesto spominje u Izl 1,11. Usp. A.H. SAYCE, *Pithom*, DoB, 3, 886-887.

[17] Naziv toga grada latinski je prijevod naznake u Septuagintinu tekstu za Post 46,28. Taj se grad nalazio na kanalu Nila. U njemu su stanovali vojnici koji su održavali postaje, ali i stranci. Tu se zaustavila i Egerija. Mjesto se spominje u svezi s dolaskom u Egipat patrijarha Jakova i s Josipovim izlaskom pred njega.

[18] Vidi u našem 3. poglavlju br. 17.

[19] Usp. Post 46,29. - O knjizi *Postanka* vidi u našem 3. poglavlju br. 2.

[20] Vidi u našem 3. poglavlju br. 16.

[21] Egerija je napisala riječ *come*. To je samo prijepis grčke riječi koja znači selo i dio grada kao i gradska četvrt.

mučeničke grobove[22] i mnoga samotišta svetih monaha. Da sve to zasebno razgledamo bilo je nužno da se tu po utvrđenome običaju zaustavimo.

2.1.7.8. *Hero*

Samo se pak mjestance sada naziva Hero. Taj je Hero udaljen od gošenske zemlje šesnaest milja jer je već na egipatskome području. Samo je mjesto dosta lijepo jer tu teče i jedan rukavac rijeke Nila.

2.1.7.9. *Arabija*

Kada smo, dakle, tako izašli iz Hera, došli smo do grada što se naziva Arabija. Taj se grad nalazi u gošenskoj zemlji. Zato piše kako je faraon rekao Josipu: "Svoga oca i braću nastani u boljoj egipatskoj zemlji, u zemlji Gošena, u zemlji Arabije" (Post 47,6).

[22] Vidi u našem 5. poglavlju br. 57.

8.

2.1.8.1. *Ramses*

Od grada Arabije do Ramsesa ima četiri tisuće koraka.[1] Mi pak prođosmo posred Ramsesa da dođemo do postaje Arabija. Taj je grad Ramses sada ravan tako te ne postoji ni jedno jedino obitavalište. Ipak se vidi da je naokolo bio prostran i imao mnoge građevine. Njegove su razvaline, premda su se urušile, do danas beskrajne.

2.1.8.2. *Kipovi u Ramsesu*

Sada pak tu nema ničega osim samo jedan ogromni tebski kamen. U njemu su isklesana dva velika kipa. Kaže se da predstavljaju svete ljude, tj. Mojsija i Arona. Tvrdi se da su ih ondje u njihovu čast postavili Izraelovi sinovi.

2.1.8.3. *Sikomora u Ramsesu*

Ondje se osim toga nalazi sikomorino stablo.[2] Veli se da su ga zasadili patrijarsi jer je već posve staro i zato veoma maleno. Ali, unatoč tome, još uvijek plodi. Tko god oboli, ide tamo i odnosi grančice i to mu koristi.

2.1.8.4. *Arabijski biskup*

To smo doznali jer je ispričao sveti arabijski biskup. On nam je, naime, priopćio naziv samoga stabla: kako ga nazivaju grčki, a to je *dendros alethiae*. Mi to reknemo "stablo istine". Taj se pak sveti biskup udostojio doći pred nas u Ramses. Već je, naime, star čovjek, zaista veoma pobožan, bivši monah, prijazan. Putnike je dočikao iznimno dobro. Također je jako upućen i u Božja pisma.

[1] Vidi u našem 5. poglavlju br. 5.
[2] Vidi u našem 5. poglavlju br. 55.

2.1.8.5. *Biskup je pokazao Ramses*

Budući, dakle, da se osobno udostojio pomučiti i ondje nam doći u susret, ondje je pojedino pokazao. Ispripovjedio je o onim kipovima koje sam spomenula kao i o onome sikomorinome stablu. Čak nam je sam biskup i ovo ispričao: kada je faraon ustanovio da su ga napustili Izraelovi sinovi tada je, prije nego će krenuti za njima, ušao u Ramses sa svom svojom vojskom i čitava ga spalio, a bio je veoma velik. Otuda je krenuo za Izraelovim sinovima.

9.

2.1.9.1. *Arabija*

Slučajno nam se dogodilo ono najugodnije: onaj dan kada smo došli do postaje Arabija bio je dan što je uoči najsvetijega dana Bogojavljenja. Toga se dana držalo Bdjenje[1] u crkvi. Tako nas je, dakle, još dva dana ondje zadržao sveti biskup, sveti i pravi Božji čovjek. Već mi je bio dosta poznat iz onoga vremena kada sam bila u Tebaidi.[2]

2.1.9.2. *Biskupov lik*

Taj je pak sveti biskup negdašnji monah. Od rane je dobi odgojen u samostanu i zato je učen u Pismima i besprijekoran u svemu svome životu. To sam i ranije kazala.

2.1.9.3. *Otpušteni vojnici*

Mi smo pak već odatle otpustili vojnike koji su nam kao rimska vlast priskrbili oružanu pratnju dok smo se kretali sumnjivim mjestima. Sada jer je put kroz Egipat bio javni - put što je prolazio gradom Arabija, tj. što vodi od Tebaide do Peluza[3] - zato više nije potrebno mučiti vojnike.

2.1.9.4. *Gošen*

Krenuvši, dakle, otuda stalno smo i uvijek išli zemljom Gošen između vinograda što daju vino i čokota koji daju balzam[4] te između povrtnjaka i sjajno obrađenih njiva i

1 Vidi u našem 4. poglavlju br. 5.

2 Tebaida je dio drevnoga Egipta. Glavni je grad te pokrajine bio Teba. U tim je predjelima u ranim stoljećima monaški pokret bio neobično živ i snažan. Usp. B. KÖTTING, *Thebais*, LThK, 10, 13-14.

3 Taj je grad imao naročito značenje. Tu su boravili vojnici. U gradu se razvila trgovina: usp. C. LAGIER, *Péluse*, DB, 5, 28-31.

4 Egerija je napisala *balsamum* što označava biljku i sok koji ona daje. Balzam se primjenjivao u zdravstvene, kozmetičke i religiozne svrhe. Ima i u kršćanstvu

prvorazrednih vrtova. Put nam je bio skroz nad obalom rijeke Nila sred nadasve plodne zemlje što je negda bila dobro Izraelovih sinova. Ali čemu duljiti? Mislim da nisam nikada vidjela ljepšega predjela od Gošenske zemlje.

2.1.9.5. *Tatnis*

Putujući, prema tome, od grada Arabije dva dana uvijek gošenskom zemljom došli smo do Tatnisa,[5] onoga grada gdje se rodio sveti Mojsije. To je onaj grad Tatnis što je nekada bio glavni faraonov grad.

2.1.9.6. *Peluzij*

Već ranije rekoh da sam, doduše, nekoć poznavala ona mjesta kada - hoću reći - bijah u Aleksandriji i Tebaidi. Ali jer sam u punini htjela upoznati mjesta koja su proputovali Izraelovi sinovi putujući od Ramsesa[6] do svetoga Božjega brda Sinaja bilo je nužno da se opet vratim u gošenski kraj i odatle u Tatnis. Krenuli smo, dakle, iz Tatnisa. Idući već poznatim putem dođoh u Peluzij.

2.1.9.7. *Jeruzalem*

Krenuh i otuda. Ponovno sam prošla pojedine egipatske postaje preko kojih nas je vodio put. Dođoh do palestinske granice. Odatle sam se, i opet prevalivši u ime našega Boga

primjenu. Usp. P. SIFFRIN, *Balsam*, LThK, 1, 1212; M. GANDOGER, *Baumier*, DB, 1, 1519-1571; E. LEVESQUE, *Baumier*, DB, 1, 1521; L. KRESTAN, *Balsam*, RAC, 1, 1153-1157.

5 Spominjući mjesto Tatnis Egerija je mislila da je riječ o gradu koji se spominje u Pismu. Ali to nije točno. Ona je zapravo posjetila grad koji se zvao Dafne ili Tafne. Sličnost je naziva lako mogla prevariti Egeriju. Faraoni su imali sjedište u gradu Dafne. Zato Egerija bilježi da se tu rodio Mojsije. Usp. *Tanis*, DB, 5, 1986-1990; A.T. CHAPMAN, *Zoan*, DoB, 5, 985.

6 Usp. Izl 12,37.

Krista nekoliko postaja kroz Palestinu, vratila u Eliju.[7] To je pak Jeruzalem.

[7] Jeruzalem se nekoć zvao *Aelia*. Tako su ga čak znali nazivati Euzebije Cezarejski i sv. Jeronim. Jeruzalem je prozvan *Aelia* po caru Hadrijanu koji se nazivao Aelius i koji je razoreni Jeruzalem obnovio kao poganski grad. Usp. A. LEGENDRE, *Jérusalem*, DB, 3, 1320.

10.

2.1.10.1. *Nebo*

Ipak se, kada prođe malo vremena i po Božjoj naredbi, opet porodi čežnja da krenem u Arabiju,[1] tj. do brda Nebo[2] : na ono mjesto gdje je Bog zapovijedio Mojsiju da se popne jer mu reče: "Uspni se na brdo Arabot,[3] brdo Nebo što je u mopaskoj[4] zemlji nasuprot Jerihonu[5] i pogledaj kanaansku zemlju.[6] Ja je dajem u posjed Izraelovim sinovima. I umri na samome brdu na koje ćeš se popeti" (Pnz 32,49-50).

2.1.10.2. *Obistinjena želja*

Tako se, dakle, Isus naš Bog koji ne napušta one što se u nj uzdaju udostojao i u tome udijeliti ostvarenje moje želje.

2.1.10.3. *Mjesta uz Jordan*

Krenuh, dakle, iz Jeruzalema. Putovala sam sa svetima: sa svećenikom i đakonima iz Jeruzalema i s nekoliko braće, tj. monaha. Tako stigosmo do onoga mjesta Jordana gdje su prešli Izraelovi sinovi kada ih je preko Jordana preveo sveti

[1] Egerija se vratila s puta u Jeruzalem. Vjerojatno se neko vrijeme odmarala. Potom je opet putovala. Sada je krenula u rimsku pokrajinu koja se zvala Arabija. Ta je pokrajina obuhvaćala također predjele istočno od Jordana. Egerija sada obilazi te prostore. Pokrajinu Arabiju uspostavio je car Trajan g. 106. poslije Krista.

[2] Egerija je napisala Nabau. Tako piše u Septuaginti. Vulgata ima ime Nebo. Usp. A. LEGENDRE, *Nébo*, DB, 4, 1544-1546; A.T. CHAPMAN, *Nebo*, DoB, 3, 502-503; M. PICIRILLO, *Il pellegrinaggio di Egeria al Monte Nebo in Arabia, Atti*, 193-214.

[3] Egerija tu navodi Pnz 32,48 uz određenu pogrešku jer na biblijskome mjestu nije riječ o brdu Arabotu nego o brdu Abarimu. Usp. A. LEGENDRE, *Abarim*, DB, 1, 16-17.

[4] Jedan se Lotov sin nazivao Moab. Tako se prozvala i zemlja gdje su prebivali njegovi potomci. Ta se zemlja prostirala istočno od Mrtvoga mora. Usp. L. HEIDET, *Moab*, DB, 4, 1148; W.H. BENNETT, *Moab*, DoB, 3, 402-413.

[5] Usp. L. HEIDET, *Jéricho*, DB, 3, 1282-1298; F.J. BLISS, *Jericho*, DoB, 2, 579-582.

[6] Usp. J. Van KASTEREN, *Chanaan*, DB, 2, 533-538.

Jošua, Nunov sin.[7] Tako piše[8] u Knjizi Nunova Jošue.[9] Čak nam je pokazano i mjesto malo više gdje Rubenovi[10] i Gadovi[11] sinovi i polovica Manaseova[12] plemena podiže žrtvenik[13] na onome dijelu obale gdje je Jerihon.

2.1.10.4. *Libijada*

Prešavši, prema tome, rijeku dođosmo do grada što se zove Libijada.[14] Nalazi se u ravnici u kojoj su onda Izraelovi sinovi utvrdili tabor. Do danas se, naime, na onome mjestu vide i temelji tabora Izraelovih sinova i njihovih nastambla gdje su prebivali. Sama je ravan pod brdima Arabije uzduž Jordana beskrajna. To je, naime, mjesto o kojemu piše: "I oplakivahu Izraelovi sinovi četrdeset dana Mojsija u moapskome i jordanskome Arabotu naspram Jerihonu" (Pnz 34,8).

2.1.10.5. *Mjesto iz Pnz 34,9*

Tu je također mjesto gdje se poslije Mojsijeve smrti odmah "Jošua, Nunov sin, napunio duhom znanja jer je Mojsije na nj položio svoje ruke" (Pnz 34,9) kako piše.

---

7 U Sir 46,1 čita se Nave. Tako to ime bilježi Septuaginta i Vulgata. Inače na hebrejskome ime glasi Nave. To je ime Jošuina oca. Usp. *Navé,* DB, 4, 1493; *Nun,* DB, 4, 1716; *Nave,* DoB, 3, 496.

8 Usp. Jš 3 i 4.

9 Vidi u našem 3. poglavlju br. 5.

10 Ruben je prvorođenac patrijarha Jakova. Majka mu se zvala Lea. Usp. A. LEGENDRE, *Ruben,* DB, 5, 1257-1262; W.H. BENNETT, *Reuben,* DoB, 4, 237-239; H. JUNKER, *Ruben,* LThK, 9, 79; R. BARRETT, *Ruben,* NCE, 12,695.

11 Vidi u našem 3. poglavlju br. 13.

12 Manase je ime jednoga izraelskoga plemena kao i većega broja biblijskih osoba. Usp. A. LEGENDRE, *Manassé,* DB, 4, 641; A. LEGENDRE, *Manassé,* DB, 4, 644-65 1; S.R. DRIVER, *Manasseh,* DoB, 3, 230-232; B. HESSLER, *Manasse,* LThK, 6, 1341.

13 Usp. Jš 22,9-10.

14 Taj se grad prethodno zvao Bet Haran. Tako piše u Br 32,36. U novozavjetno doba bio je pod upravom Heroda Antipe. On je grad preuredio i utvrdio. Nazvao ga je Libijada iz počasti prema ženi cara Augusta koja se zvala Livija. Grad je bio važno središte. Usp. L. HEIDET, *Bétharan,* DB, 1, 1664-1665.

2.1.10.6. *Mojsijeva mjesta*

To je, naime, ono mjesto gdje je Mojsije napisao *Knjigu ponovljenoga zakona.*[15] Tu je također mjesto gdje je Mojsije "za uši cijele izraelske zajednice izrekao do kraja riječi hvalospjeva" (Pnz 31,30) što je zapisan u *Knjizi ponovljenoga zakona.*[16] Tu je ono mjesto gdje je zasebno, po redu, prije svoje smrti sveti "Mojsije, Božji čovjek, blagoslovio Izraelove sinove" (Pnz 33,1).

2.1.10.7. *Molitva na posjećenom mjestu*

Kada smo, dakle, došli u tu dolinu, produžili smo do toga mjesta. Tu smo se pomolili, na tome mjestu pročitali dotični dio *Ponovljenoga zakona*: ne samo njegov hvalospjev već i blagoslove što ih je izrekao nad Izraelovim sinovima.[17] Poslije čitanja opet smo se pomolili i, zahvaljujući Bogu, otuda otišli. Ovo nam je bio trajan običaj: gdje god bismo došli do mjesta koja smo željno željeli, tu bismo najprije obavili molitvu. Potom bi se pročitalo samo čitanje iz Pisma. Rekao bi se i jedan psalam koji se odnosi na zgodu. Tu bi se opet obavila molitva. Po Božjoj smo volji, dakle, održavali tu naviku uvijek: gdje god smo mogli doprijeti do mjesta koja smo željeli.

2.1.10.8. *Na putu do Neba*

Da se, dakle, započeti posao dovrši stadosmo se žuriti kako bismo došli do brda Neba. Dok smo išli, upućivao nas je svećenik samoga mjesta, tj. iz Libijade. Upravo smo njega, na zamolbu, poveli sa sobom s postaje jer je bolje poznavao razna mjesta. Tako nam taj svećenik reče: "Ako čeznete vidjeti vodu što je tekla iz stijene, tj. onu što je Mojsije dade ožednjelim

---

15 Vidi u našem 3. poglavlju br. 4.

16 Usp. Pnz 32,1-43.

17 Usp. Pnz 32,1-43.

Izraelovim sinovima[18] možete vidjeti uz uvjet da pristanite na se postaviti napor te možda na šestome miljokazu[19] skrenemo s puta."

2.1.10.9. *Crkva blizu Neba*

Pošto je to rekao, zaželjeli smo s pravom čežnjom poći. I smjesta, ostavivši put, slijedili smo svećenika, koji nas je vodio. Na onome se, dakle, mjestu nalazi mala crkva pod brdom, ali ne Nebom već drugim što je nutarnjije. Međutim, ni to nije daleko od Neba. Ondje prebivaju brojni, veoma sveti monasi. Tu ih zovu asketima.[20]

[18] Usp. Br 21,16-18.
[19] Vidi u našem 5. poglavlju br. 4.
[20] Vidi u našem 5. poglavlju br. 12.

11.

2.1.11.1. *Gostoljubivi monasi*

Ti se, dakle, sveti monasi udostojiše da nas prime veoma gostoljubivo. Dopustiše nam, naime, unići da ih pozdravimo. Pošto pak uđosmo kod njih i pomolivši se s njima, udostojali su se da nam dadu darove kako obično poklanjaju onima koje gostoljubivo prime.

2.1.11.2. *Voda iz Izl 17,6*

Ondje, prema tome, između crkve i osamljeničkih nastamba, po sredini, iz kamena teče voda: obilata, veoma lijepa i bistra, najboljega okusa. Tada nam rekoše: "To je voda koju Mojsije[1] dade u ovoj pustinji Izraelovim sinovima."

2.1.11.3. *Put do Neba*

Po običaju, dakle, ondje rekosmo molitvu. Čitano je i čitanje iz Mojsijevih knjiga. Također je kazan jedan psalam. Potom zajedno s onim svetim klericima i monasima koji su doputovali s nama krenusmo prema brdu. Ali se i mnogi od samih svetih monaha koji žive ondje uz samu vodu te su mogli na se staviti trud udostojiše s nama popeti na brdo Nebo.[2]

2.1.11.4. *Na Nebu*

Krenuvši, dakle, s toga mjesta došli smo do podnožja brda Neba. Ono doista bijaše veoma visoko. Ipak se na najpretežitiji njegov dio može uspeti sjedeći na magaretu. Neznatno bijaše strmiji. Na to se mora uspeti pješice s naporom. Tako se i postupilo.

[1] Usp. Izl 17,6; Br 20,8.
[2] Vidi u našem tumačenju prevedenoga teksta bilješku br. 2 za jedinicu ispod br. 10.

12.

2.1.12.1. *Crkva na Nebu*

Stigli smo, dakle, na vrh onoga brda. Sada je tu na samome visu brda Neba crkva, ali nije velika. U toj sam crkvi na onome mjestu gdje je ambon[1] vidjela kao malo povišeno mjesto. Zaprema toliko prostora koliko obično zauzimaju grobovi.

2.1.12.2. *Mojsijev grob*

Tada sam upitala same svete što bi to bilo. Oni odgovoriše: "Tu su anđeli sahranili svetoga Mojsija. Ukoliko, naime, piše da nijedan čovjek ne pozna njegov grob,[2] sigurno je da su ga sahranili anđeli. Danas se ne pokazuje Mojsijev grobni spomenik gdje je položen. Kao što su nama prethodnici koji su ovdje prebivali pokazali mjesto tako i mi vama pokazujemo. Međutim, i oni isti stariji govorahu da su njima prenijeli njihovi pretšasnici."

2.1.12.3. *Pogled s Neba*

Odmah, prema tome, rekosmo molitvu i sve po redu što smo obično činili na pojedinim svetim mjestima. Isto je učinjeno i tu. Potom počesmo izlaziti iz crkve. Ali tada nam poznavaoci mjesta, tj. svećenici i sveti monasi rekoše: "Ako želite vidjeti mjesta o kojima piše u Mojsijevim knjigama dođite vani pred crkvena vrata. Sa samoga vrha, ali ipak s one strane da se otuda mogu zapaziti, motrite i gledajte. Reći ćemo vam pojedinačno koja su mjesta što se vide."

[1] Vidi u našem 5. poglavlju br. 45.

[2] To piše u Pnz 34,6.

2.1.12.4. *Ušće Jordana, Libijada i Jerihon*

To nas je veoma obradovalo te smo smjesta izašli vani. S vrata smo same crkve vidjeli mjesto gdje Jordan utječe u Mrtvo more. To se mjesto - kako smo stajali - vidjelo ispod nas. U daljini vidjesmo ne samo Libijadu koja je s ovu stranu Jordana nego i Jerihon koji je s one jordanske strane: toliko se visoko uzdizalo mjesto gdje stajasmo, a to je pred vratima crkve.

2.1.12.5. *Segor*

Odatle se također vidio najveći dio Palestine koja je zemlja obećanja, ali isto tako i sva jordanska zemlja ukoliko se, jasno, mogla sagledati očima. S desne smo strane vidjeli sve sodomitske zemlje[3] kao i Segor.[4] Taj pak grad postoji do danas: jedini od onih pet gradova.[5]

2.1.12.6. *Stup Lotove žene*

Tu je, naime, i spomenik dok se od onih drugih gradova ništa drugo ne vidi osim uništenja ruševina: kako se pretvoriše u pepeo. Pokazano nam je i mjesto gdje je bio stup Lotove žene.[6] O tome se mjestu čita i u Pismima.[7]

2.1.12.7. *Mjesto stupa*

Ali, časne gospođe, vjerujte mi: sam se stup više ne vidi. Jedino se pokazuje samo mjesto. Kaže se pak da je sami stup prekrilo Mrtvo more. Mjesto smo, dakako, vidjeli, ali nismo vidjeli nikakav stup. Stoga vas ne mogu varati s obzirom na tu

[3] Usp. *Sodome,* DB, 5, 1819-1820.

[4] O tome gradu koji se spominje u Post 19,22 vidi: L. HEIDET, *Ségor,* DB, 5, 1561-1565; S.R. DRIVER, *Zoar,* DoB, 4, 985-987.

[5] Riječ je o pet pradrevnih gradova koji su zbog počinjenih nedjela pretrpjeli najteže kazne: usp. A. LEGENDRE, *Gomorrhe,* DB, 3, 273-275; L. HEIDET, *Pentapole,* DB, 5, 46-50.

[6] Usp. J. BONACCORSI, *La femme de Lot,* DB, 4, 365-367.

[7] Usp. Post 19,26.

zbilju. Biskup samoga mjesta, tj. Segora, kazao nam je da je već dosta godina što se onaj stup ne vidi. Od Segora se otprilike na šestome miljokazu nalazi ono mjesto gdje je stajao onaj stup koji sada posve prekriva voda.

2.1.12.8. *Eksebon, Safdra i Fogor*

Također smo prešli na desnu crkvenu stranu, ali ipak izvana te su nam otuda u daljini pokazana dva grada. To je Esebon[8] koji je pripadao amorejskome[9] kralju Seonu.[10] Sada se naziva Eksebon. Drugi grad pripadaše bašanskome[11] kralju Ogu.[12] Sada se zove Safdra.[13] Također nam je s istoga mjesta u daljini pokazan Fogor[14] što bijaše grad edomskoga[15] kraljevstva.

---

8 U Egerijino vrijeme grad se zvao Egbus. Stoga nije jasno zašto je ona napisala Esebon. Ali je i sama bila nesigurna pa je također dodala Exebon. Taj se grad poistovjećuje s Hešbonom iz Br 21,26. Hešbon je bio glavni grad amorejskoga kraljevstva u doba kralja Sihona. Grad je bio sjeverno od Neba i od njega udaljen nekih devet kilometara. Usp. A.T. CHAPMAN, *Heshbon,* DoB, 2, 362; L. HEIDET, *Hésébon,* DB, 3, 657-663.

9 Amorejci su pradrevno pleme što je obitavalo predjele koje će po dolasku iz Egipta zaposjesti Izraelci. Usp. A. LEGENDRE, *Amorrhéens,* DB, 1, 504-511.

10 U Mojsijevo vrijeme nad Amorejcima kraljevao je Sihon. Prijestolnica mu je bio Hešbon. O tome se može čitati u Br 21,21. Usp. A.T. CHAPMAN, *Sihon,* DoB, 4, 513-514; *Séhon,* DB, 5, 1565.

11 Usp. A. LEGENDRE, *Basan,* DB, 1, 1486-1490.

12 Og je bio kralj. Bio je Amorećanin. Pripadao je među moćne vladare. Njegovo se kraljevstvo prostiralo istočno od Jordana. Živio je u doba kada su Izraelci dovršili put i hod kroz pustinju. Usp. J. MONTAGNE, *Og,* DB, 4, 1759; H.A. REDPATH, *Og,* DoB, 3, 590.

13 Proučavatelji Egerijina spisa nisu načistu koji se grad naznačuje imenom Safdra. Navođena tumačenja nisu bez prigovora. Često se kaže da je tu zapravo riječ o biblijskome gradu Edrei koji se spominje u Br 21,33; Pnz 3,10 i Jš 13,12. Grad se nalazio istočno od Jordana. Usp. A. LEGENDRE, *Édraï,* DB, 2, 1589-1594.

14 Stječe se dojam da je tu nastala zabuna. Poistovjećen je grad Bet Peor o kome je riječ u Pnz 3,29 s gradom Fogo ili Pagu koji se spominje u Post 36,39. Naziv Fogor dolazi iz Septuaginte u Post 36,39. Usp. J.A. SELBIE, *Pai,* DoB, 4, 639; A. LEGENDRE, *Bethphogor,* DB, 1, 1710-1711.

15 Usp. *Édom,* DB, 2, 1559; A. LEGENDRE, *Idumée,* DB, 3, 830-833.

2.1.12.9. *Tabor*

Svi su ti gradovi koje gledasmo bili smješteni po brdima. Ali ispod, malo niže, vidjesmo ravniji prostor. Tada nam bi kazano da su onih dana kada se sveti Mojsije i Izraelovi sinovi boriše protiv onih gradova tu imali podignut tabor. Tu se doista vide taborski znaci.

2.1.12.10. *Brdo iz Br 23,14*

S one nam je pak planinske strane koju nazvah lijevom i bijaše nad Mrtvim morem pokazano veoma strmo brdo. Ranije se zvalo "Stražarom polja".[16] Riječ je o brdu na koje Balak,[17] Beorov sin,[18] stavi vidovnjaka Balaama[19] da prokune[20] Izraelove sinove, ali - kako piše - Bog nije to dopustio.[21]

2.1.12.11. *Povratak u Jeruzalem*

Tako, dakle, vidjesmo sve što smo željeli. Vraćajući se, u ime Božje, preko Jerihona i cijelim putem kojim smo prošli vratili smo se u Jeruzalem.

---

16 Izričaj potječe iz Septuagintina prijevoda za Br 23,14.

17 Balak je bio moabitski kralj. Vladao je kada Izraelci nakon dugogodišnjega putovanja dolaze u obećanu zemlju. Egerija kaže da je Balak Beorov sin. Ipak u Br 22,2 piše da je Seforov sin. Možda se kod Egerije prokrala pogreška. Ali ni to ne mora biti jer se u Post 36,32 o imenu Balakova oca kaže isto što i u Egerijinu djelu. Usp. E. PALIS, *Balac,* DB, 1, 1399-1400;

18 Usp. *Béor,* DB, 1, 1604.

19 Usp. E. PALIS, *Balaam,* DB, 1, 1390-1398; H.P. MÜLLER, *Billam,* LThK, 2(1994), 457; H. SCHNEIDER, *Bileam,* LThK, 2, 474-475; F.L. MORIARTY, *Balaam,* NCE, 2, 23.

20 Usp. Br 22,6.

21 Usp. Br 23,14-24,25.

13.

2.1.13.1. *Jobov grob*

Jednako, poslije malo vremena, htjedoh doprijeti i do ausitidskoga[1] predjela te zbog molitve posjetiti grob svetoga Joba.[2] Vidjela sam, naime, mnoge svete monahe što su odonuda dolazili u Jeruzalem da pohode sveta mjesta radi molitve. Oni su podrobno pripovijedali o tim mjestima. Porodili su veliku želju da na se stavim teret pa krenem i do onih mjesta ako se uopće može govoriti o trudu gdje čovjek vidi da mu se ispunja čežnja.

2.1.13.2. *Jobov grad*

Tako, dakle, krenuh iz Jeruzalema sa svetima koji su se i sami radi molitve udostojali pružiti pratnju mome putovanju. Put što vodi od Jeruzalema do Karneasa[3] broji osam postaja. Sada se Karneasom naziva Jobov grad koji se prije zvaše Denaba "u zemlji Ausitidi, na međama Idumeje[4] i Arabije" (Job 42,17). Idući tim putem vidjela sam, uz obalu rijeke Jordana, veoma lijepu i ubavu dolinu. Obiluje vinogradima i stablima jer je ondje mnogo i to odlične vode.

[1] Naziv *Ausitis* potječe iz Septuaginte gdje se tako naziva Jobova domovina. Inače u hebrejskome i Vulgatinu tekstu piše *Hus*. Taj se kraj nalazio istočno od Jordana između Idumeje i Arabije. Usp. F. VIGOUROUX, *Hus* DB, 3, 782-784; T.G. PINCHES, *Uz*, DoB, 4, 841-842.

[2] Vidi u našem 3. poglavlju br. 9.

[3] Grad koji Egerija naziva *Carneas* redovito se poistovjećuje s biblijskim mjestom Karnion ili Karnajim. Neki istraživači misle da kod Egerije na tome mjestu ima stanovito protuslovlje glede smještaja grada koji Egerija bilježi kao Daneba i poistovjećuje s gradom Karnion. Usp. A. LEGENDRE *Carnion*, DB, 2, 306-307.

[4] Usp. A. LEGENDRE, *Idumée*, DB, 830-833.

2.1.13.3. *Sedima*

U onoj je dolini bilo veliko naselje koje se sada naziva Sedima.[5] U tome, dakle, naselju koje je smještšeno u sredini ravnice po samoj je sredini mjesta brdašce ne naročito veliko, ali je oblikom kakvi su obično grobovi, samo veliki. Tu se, dakle, na vrhu nalazi crkva, a u dnu samoga brežuljka uokrug vide se veliki i drevni temelji. Sada pak u samome selu prebiva određeno stanovništvo.

2.1.13.4. *Melhizedek*

Ja pak, vidjevši tako dražesno mjesto, upitah koje je to tako lijepo mjesto. Tada mi je kazano: "To je grad kralja Melhizedeka.[6] Prije se zvao Salem. Radi toga se sada to naselje iskrivljenom riječju naziva Sedima. Na tome brežuljku - što se nalazi usred sela - građevina koju vidiš na vrhu brežuljka crkva je. Ta se crkva sada grčkim jezikom naziva *O p u Melchisedech*.[7] To je, naime, mjesto gdje je Melhizedek Bogu prinio čiste prinose, tj. kruh i vino. Piše da je on to učinio."[8]

[5] Gdje se doista nalazila Sedima još uvijek nije utvrđeno. Inače Egerija Sedimu poistovjećuje sa Salemom iz Post 14,18 i Salimom iz Iv 3,23.

[6] Vidi u našem 3. poglavlju br. 19.

[7] To znači "gdje Melhizedek".

[8] Vidi Post 14,18.

14.

2.1.14.1. *Crkva u Sedimi*

Čim sam, dakle, to čula siđosmo sa životinja. Ali se, evo, udostojao pred nas izaći sveti svećenik samoga mjesta i klerici. Smjesta su nas primili i poveli gore do crkve. Kada smo tamo došli, odmah smo po običaju izrekli molitvu. Potom se čitalo samo mjesto iz knjige svetoga Mojsija. Bi kazan i jedan psalam koji odgovara tome mjestu. Pošto smo se opet pomolili, sišli smo.

2.1.14.2. *Sedimski svećenik*

Kada se, dakle, spustismo, reče nam onaj već star i u Pisma dobro upućeni sveti svećenik - riječ je o svećeniku što je na čelu toga mjesta, a bio je monah, i tome svećeniku brojni biskupi kako naknadno saznasmo iskazuju veliko životno svjedočanstvo jer su o njemu rekli to da je dostojan biti predstojnik na tome mjestu gdje je sveti Melhizedek,[1] pošto je dolazio sveti Abraham,[2] prvi prikazao Bogu čiste prinose[3] ... Nakon što smo, dakle, sišli - kako gore rekoh - veli nam taj sveti svećenik: "Ti, eto, temelji u krug toga brežuljka što gledate temelji su palače kralja Melhizedeka. Stoga još uvijek, ako netko u blizini želi graditi kuću i zato dođe do temelja, katkada odjednom tu nađe sitne ulomke srebra i mjedi."

[1] Vidi u našem 3. poglavlju br. 19.
[2] Vidi u našem 3. poglavlju br. 10.
[3] Nije teško zapaziti složenost i nedovršenost te rečenice.

2.1.14.3. *Događaj iz Post 14,17-20*

Evo, ovaj put koji motrite kako ide između rijeke Jordana i samoga naselja put je kojim se vraćao sveti Abraham poslije smaknuća Kvodolagomera,[4] kralja naodâ, na povratku u Sodomu. U susret mu je na njemu izišao sveti Melhizedek, salemski kralj."

[4] O tome kralju koji je vladao nad Elamićanima vidi E. PANNIER, *Chodorlahomor*, DB, 2, 711-712.

15.

2.1.15.1. *Enon*

Budući da sam se sjetila kako piše da je sveti Ivan krštavao "u Enonu[1] kraj Salima" (Iv 3,23), tada ga, dakle, zapitah koliko je udaljeno to mjesto. Onaj sveti svećenik onda kaza: "Tu je, eto, na dvjesta koraka. I ako hoćeš smjesta vas, evo, vodim tamo. Ova, naime, voda tako obilata i tako čista što je vidite u ovome selu dolazi iz onoga vrela."

2.1.15.2. *Voda gdje je krštavao Ivan Krstitelj*

Tada mu stadoh zahvaljivati i moliti ga da nas odvede do mjesta. Tako je i bilo. Odmah, dakle, krenusmo s njime na noge sve kroz ugodnu poljanu. Tu nam je on, po sredini, pokazao vrelo nadasve dobre i čiste vode što je odjednom ključala cijelim potokom. Samo je vrelo imalo ispred sebe nešto kao jezero. Tu je, očito, obavljao svoje djelo sveti Ivan Krstitelj.

2.1.15.3. *Vrt Ivana Krstitelja*

Onda nam je rekao sam sveti svećenik: "Ovaj se vrt do danas grčkim jezikom drukčije ne naziva nego *Cepos tu agiu Iohanni* što vi latinski kažete *Vrt svetoga Ivana*. Čak mnoga braća, sveti monasi, pristupaju iz raznih mjesta. Dolaze da se na tome mjestu okupaju."

2.1.15.4. *Molitva na izvoru*

Nanovo je, dakle, i kod samoga izvora kao i na svakom pojedinom mjestu obavljena molitva i pročitano samo čitanje. Kazan je i psalam koji odgovara i drugo što smo činili po navici kad god bismo došli na sveto mjesto. I tu tako učinismo.

[1] Usp. A. LEGENDRE, *Ennon*, DB, 2, 1809-1811; *Salim*, DB, 5, 1373.

2.1.15.5. *Mjesni krsni običaj*

Sveti nam je svećenik kazao i ovo: sve do današnjega dana koji god se uvijek o Pashi krste u tome naselju, tj. u crkvi što se naziva *Opu Melchisedech,* svi se krste u tome vrelu. Rano se, uz svijeće,[2] vraćaju s klericima i monasima govoreći psalme[3] i antifone.[4] Tako se od vrela do crkve svetoga Melhizeddeka dovode rano svi koji su se krstili.

2.1.15.6. *Darovi*

Mi, dakle, od svećenika dobismo darove i to iz vrta svetoga Ivana Krstitelja, ali jednako od svetih monaha koji su ondje, u onome voćnjaku, imali kolibe. Stalno zahvaljujući Bogu nastavili smo svoj put kojim smo krenuli.

[2] Vidi u našem 3. poglavlju br. 28.
[3] Vidi u našem 5. poglavlju br. 31.
[4] Vidi u našem 5. poglavlju br. 32.

16.

2.1.16.1. *Tišbe*

Tako smo, dakle, neko vrijeme išli Jordanskom dolinom po obali same rijeke jer je put donekle tuda vodio. Tada odjednom spazismo grad svetoga proroka Ilije.[1] To je Tišbe.[2] Otuda je Ilija nosio ime Ilija Tišbijac.[3] Tu je, dakle, do danas špilja u kojoj je boravio sami svetac. Također je ondje grob svetoga Jiftaha[4] čije ime čitamo u *Knjigama*[5] *o sucima.*[6]

2.1.16.2. *Monaška koliba*

Po običaju, dakle, ondje zahvalismo Bogu te nastavismo svoj put. Tako idući tim putem ugledasmo dolinu koja nam se otvarala slijeva. Prekrasna je. Ta je dolina bila golema. U Jordan je slala golemi potok. I tu, u samoj dolini, vidjesmo što je sada koliba nekoga brata, tj. monaha.

2.1.16.3. *Kora*

Tada ja, kako sam dosta znatiželjna, počeh pitati koja je to uvala gdje je sada sebi sveti monah načinio obitavalište. Držala sam, naime, da to nije bez razloga. Onda nam rekoše sveti koji su s nama putovali i poznavatelji su mjesta: "To je dolina Kora[7] gdje je prebivao sveti Ilija Tešbit u vrijeme kralja

[1] Vidi u našem 3. poglavlju br. 14.
[2] Usp. *Thisbé,* DB, 5, 2194-2195; C.W. WILSON, *Thisbe,* DoB, 4, 751.
[3] Usp. *Thesbite,* DB, 5, 2177.
[4] Riječ je o izraelskome sucu: E. PALIS, *Jephé,* DB, 3, 1250-1256; G.A. COOKE, *Jephthah,* DoB, 2, 567-568.
[5] Usp. *Suci:* 11-12.
[6] Vidi u našem 3. poglavlju br. 6.
[7] Usp. L. HEIDET, *Carith,* DB, 2, 285-288.

Ahaba[8] kada je vladao glad, a Iliji gavran,[9] po Božjoj zapovijedi, donio hranu. Vodu je pio iz toga potoka.[10] Taj je potok što teče, vidiš, iz ove doline u Jordan Kora."

2.1.16.4.1. *Feničke granice*

Opet zahvalismo Bogu koji se udostojao, iako ne zaslužismo, pokazati sve što smo željeli. Potom proslijedismo svoj put kao svaki dan. Putujući tako nekoliko dana odjednom nam se s lijeve strane odakle u daljini vidjesmo feničke međe[11] ukaza ogromna i beskrajno visoka planina. Ona se protezala u daljinu...

2.1.16.4.2. *Jobovo mjesto*

Na onome mjestu gdje je Job[12] sjedio na svome gnojištu[13] sada je čisto mjesto. Uokolo je zatvoreno željeznim rešetkama. Tu također od večeri do večeri svijetli velika staklena svjetiljka. Izvor pak gdje je gnoj strugao crijepom četiri puta godišnje mijenja boju: najprije ima gnojnu boju, potom krvavu, zatim kao žuč i na kraju je bistar.

2.1.16.5. *Iskapanje*

Taj sveti monah,[14] čovjek asket, nakon toliko godina što je proboravio u pustinji držaše nužnim zaputiti se i sići u grad Karneas da po onome što mu je bilo objavljeno ponuka

[8] Vidi u našem 3. poglavlju br. 11.
[9] Gavran je prva ptica spomenuta u Bibliji: usp. H. LESÊTRE, *Corbeau,* DB, 2, 958-961; G.E. POST, *Raven,* DoB, 4, 201-202.
[10] Usp. 1 kr 17,6.
[11] To je sirijska obala uz Sredozemno more: usp. F. Vigouroux, *Phénicie,* DB, 5, 228-247; G.W. THATCHER, *Phoenicia,* DoB, 3, 855-862.
[12] Vidi u našem 3. poglavlju br. 9.
[13] Usp. Job 2,8.
[14] Odnosi se na monaha iz prethodnoga br. 2.

biskupa i klerike toga vremena neka kopaju na onome mjestu koje je njemu bilo pokazano. Tako se i postupilo.

2.1.16.6. *Jobova crkva*

Dok su oni kopali na mjestu što je bilo pokazano, našli su špilju. Idući njome otprilike stotinu koraka odjednom se njima koji su kopali ukaza stijena. Kada su je otkopali našli su na njezinoj gornjoj strani uklesano *Job*. Tada je na tome mjestu u čast Jobu sagrađena ova crkva koju gledate, ali tako da se kamen s tijelom nije micao na drugo mjesto. Tijelo je položeno ondje gdje se pronašlo. Tijelo leži ispod oltara.[15] Ona crkva koju je gradio meni nepoznati tribun do danas stoji tako nedovršena.

2.1.16.7. *Povratak u Jeruzalem*

Tako smo, prema tome, slijedećega dana ujutro zamolili biskupa da prikaže žrtvu kako se udostojao i učiniti. Pošto nas je biskup blagoslovio, krenuli smo na put. I tu smo se, dakle, pričestili. Trajno zahvaljujući Bogu vratismo se u Jeruzalem. Putovali smo istim postajama kroz koje smo prošli.

[15] Vidi u našem 5. poglavlju br. 44.

17.

2.1.17.1. *Na putu povratka kući*

Tada, u ime Božje, pošto je prošlo malo vremena i kada su već minule tri godine[1] što sam došla u Jeruzalem i vidjela sva sveta mjesta za kojima sam zbog molitve čeznula i pri duši mi je bilo da se vratim u domovinu htjela sam, na Božji poticaj, poći i u Sirijsku[2] Mezopotamiju[3] posjetiti svete monahe. Govorilo se da ih je tu mnogo i kako su tako vrsna života te se jedva može opisati. Razlog je i da se pomolim na grobu svetoga Tome apostola.[4] Tu je, tj. u Edesi,[5] položeno cijelo njegovo tijelo. Da će, pošto uzađe na nebo, njega tamo poslati zasvjedočio je naš Bog Isus pismom koje po tekliču Ananiji posla kralju Abgaru.[6] To se pismo čuva s najvećim poštivanjem u gradu Edesi gdje je i sami grobni spomenik.

2.1.17.2. *Svrha puta u Mezopotamijsku Siriju*

Želim da mi povjeruje Vaša ljubav kako nema nijednoga kršćanina koji radi molitve ne pođe tamo, a došao je do svetih mjesta, tj. u Jeruzalem. Ono je mjesto[7] od Jeruzalema dvadeset i pet postaja.

[1] Nije posve sigurno da napomena "tri godine" doista potječe od Egerije.

[2] Usp. A. LEGENDRE, *Syrie,* DB, 5, 1930-1948.

[3] Usp. E. BEURLIER, *Mesopotamie,* DB, 4, 1022-1028.

[4] Apostol Toma dvostruko je vezan uz Edesu. Po predaji, on je tu navijestio evanđelje s velikim uspjehom. Osim toga Edesa se hvali da je tu Tomin grob. Tjelo bi iz Indije donio neki trgovac. Usp. J.H. BERNARD, *Thomas,* DoB, 4, 753-574; F. VIGOUROUX, *Thomas,* DB, 5, 2197-2199.

[5] Usp. R. JANIN, *Édesse,* DHGE, 14, 1421-1424.

[6] Postojala je legenda da se Isus dopisivao s Abgarom koji je kao kralj stolovao u Edesi gdje se kršćanstvo inače proširilo oko g. 200. Usp. P. DEVOS, *Égérie à Édess, S. Thomas l'Apôtre, le roi Abgar,* AB, 85(1967), 381-400; F. TOURNEBIZE, *Abgar V Oukhama,* DHGE, 1, 113-114.

[7] Ne vidimo koje mjesto Egerija ima pred očima. Možda je riječ o Antiohiji.

2.1.17.3. *Antiohija*

Budući da je od Antiohije[8] Mezopotamija bliže bilo mi je, po Božjoj volji, puno zgodnije da zato što sam se vraćala u Carigrad,[9] a put vodi preko Antiohije, otuda putujem u Mezopotamiju. Tako se, po Božjem nadahnuću, i dogodilo.

[8] Usp. C. KARALEVSKIJ, *Antioche,* DHGE, 3, 563-703.
[9] Usp. R. JANIN, *Constantinople,* DHGE, 13, 626-754.

18.

2.1.18.1. *Hierapolis*

Krenula sam, prema tome, u ime našega Boga Krista prema Mezopotamiji. Put je vodio preko više postaja i gradova Celesirijske pokrajine,[1] tj. antiohijske. Otuda sam ušla na područje Augustofratenske pokrajine.[2] Dođoh u grad Hierapolis[3] koji je glavni grad te pokrajine, tj. Augustofratenske. Kako je pak taj grad veoma lijep, bogat i svime u izobilju, bilo je nužno da se tu zadržim. Otuda, naime, nisu više bile daleko mezopotamijske granice.

2.1.18.2. *Eufrat*

Kada sam potom krenula iz Hieropolisa došla sam, u ime Božje, na petnaestome miljokazu do rijeke Eufrata.[4] O njoj uistinu dobro piše "velika rijeka Eufrat" (Post 15,18). Ogromna je i nekako strašna. Teče s takvom žestinom koju posjeduje rijeka Rona.[5] Samo što je Eufrat još veći.

2.1.18.3. *Sirijska Mezopotamija*

Kako je, dakle, bilo nužno lađama prevesti se preko njega i to jedino većim lađama ondje sam se zadržala možda više od pola dana. Odatle sam, u ime Božje, prešavši rijeku Eufrat stupila na tlo Sirijske Mezopotamije.

[1] Celesirija je zasebna pokrajina s Antiohijom kao glavnim gradom.
[2] Ta je pokrajina nastala odvajanjem od Celesirije g. 341. Naznačili smo vjerojatnu godinu.
[3] Grad Hierapolis bio je veoma značajan jer je tuda vodio put od Antiohije do Eufrata. Grad je bio važan vojnički i trgovački. U njemu se dugo zadržalo poganstvo. Hierapolis je bio i kršćansko središte. Usp. B. KÖTTING, *Hierapolis,* LThK, 5, 321-322.
[4] E. BEURLIER, *Euphrate,* DB, 2, 2046-2050.
[5] Egerija nekako od sebe Eufrat uspoređuje s Ronom. To može značiti da neposredno pozna tu rijeku i da je poznaju "časne sestre" kojima piše. Bez dvojbe to se može uzeti za naznaku o Egerijinu podrijetlu kao i prebivalištu osoba kojima šalje svoj izvještaj s puta.

19.

2.1.19.1. *Batanis*

Kada iznova krenuh na put preko nekoliko postaja dođoh do grada čije ime čitamo napisano u Pismima. To je Batanis.[1] Taj grad postoji i danas. Ima i crkvu s biskupom koji je zaista svet, monah i ispovijedalac,[2] ali i nekoliko mučeničkih grobova. Sam grad obiluje ljudskim mnoštvom. Čak tu stoji i vojska sa svojim tribunom.[3]

2.1.19.2. *Edesa*

Krenuvši ponovno otuda, došli smo, u ime Krista našega Boga, u Edesu. Pošto smo došli, odmah pođosmo do crkve i groba svetoga Tome. Tako, dakle, po običaju obavismo molitve i drugo što na svetim mjestima bijaše navika činiti. Tu smo čak nešto čitali i od samoga svetoga Tome.[4]

2.1.19.3. *Crkva u Edesi*

Crkva što se ondje nalazi ogromna je i veoma lijepa i iznova preuređena. Tako je zaista dostojna da bude Božja kuća. Budući da je bilo mnogo toga što sam željela ondje pogledati, bilo je nužno da se tu zadržim tri dana.

---

1 Čini se da Egerija zabunom kaže da se grad Batanis spominje u Pismu. Na to ju je navela sličnost naziva s gradom Betane što se spominje u grčkome tekstu u Jdt 1,9 ili s gradom Betanim iz Jš 13,26. Inače Batanis je bio biskupsko sjedište i grad poznatoga godišnjega sajma. Usp. R. JANIN, *Batnae,* DHGE, 6, 1334; F. VIGOUROUX, *Bétani,* DB, 1, 1642-1643; A. LEGENDRE, *Bétanim,* DB, 1, 1764-1765.

2 Vidi u našem 5. poglavlju br. 11.

3 Tribun je čin u rimskoj vojsci. Tribun je zapovjedao legijom: usp. H. LESÊTRE, *Tribun,* DB, 5, 2314.

4 Teško je sa sigurnošću kazati na što se napomena odnosi jer je uz ime apostola Tome vezano apokrifno evanđelje i apokrifna djela. Ti su spisi nastali tijekom trećega stoljeća u istočnome dijelu Sirije. Izvorno su pisani sirijski, ali su brzo prevedeni na grčki i latinski. U tim se djelima koja su pisana razvučeno navode dugi Tomini govori i opisuje njegovo indijsko djelovanje. Usp. K.A.D. GMELIK, "*Aliquanta ipsius sancti Thomae*", VC, 28(1974), 290-294.

2.1.19.4. *Pregled Edese*

Tako sam, dakle, u tome gradu vidjela veći broj mučeničkih grobova kao i svete monahe. Jedni prebivaju uz mučeničke grobove. Drugi podalje od grada imaju po skrovitijim mjestima samotišta.

2.1.19.5. *Biskup Edese*

Sveti biskup toga grada, zaista pobožan čovjek i monah i ispovijedalac, primio me srdačno. Rekao mi je: "Kako, kćeri, vidim da si iz pobožnosti na se navalila tako veliki napor te si gotovo s kraja svijeta došla na ove strane zato, ako ti je po volji, pokazat ćemo ti sva mjesta koja kršćani ovdje rado posjete." Tada sam najprije zahvalila Bogu. I njega sam jako molila da se udostoji učiniti što je kazao.

2.1.19.6. *Abgarova palača*

On me, dakle, najprije poveo do palače kralja Abgara i tu mi pokazao njegov ogromni lik.[5] Sami kazaše: nadasve sličan. Od mramora je, tako sjajan kao da je od bisera.[6] Na Abgarovu se licu iz daleka vidjelo da je taj čovjek bio veoma mudar i čašćen. Tada reče sveti biskup: "To je kralj Abgar. Prije nego je vidio Gospodina o njemu je povjerovao da je zaista Božji Sin." Bio je tu neposredno lik također načinjen od istoga mramora. Za nj reče da je njegova sina Magnusa.[7] I on imaše na licu nešto od ljupkosti.

---

5 Vidi u našem 5. poglavlju br. 47.

6 Egerija je napisala *margarita* što znači biser. To je tvar koju oblikuju neke morske školjke. Usp. H. LESÊTRE, *Perle,* DB, 5, 144-146; G.E. POST, *Pearle,* DoB, 3, 733-734.

7 Usp. P. MARAVAL, *Égérie,* 206 bilj. 2; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* E. GIANNARELLI, *Egeria,* 185 bilj. 13.

2.1.19.7. *Voda iz palače*

Potom uđosmo u nutarnji dio palače. Tu su puna riba bila vrela kakva[8] ja dotada nikada ne vidjeh, tj. tolike veličine i tako lijepa i tako dobra okusa. Taj grad sada nema uopće drugu vodu osim one koja teče iz palače. Nalik je na golemu srebrnu rijeku.

2.1.19.8. *Riječ o toj vodi*

Tada mi je sveti biskup o samoj vodi pripovijedao ovako govoreći: "Malo vremena pošto je kralj Abgar pisao Gospodinu i Gospodin po tekliču Ananiji otpisao Abgaru - kako piše u samome pismu[9] - nakon što, dakle, proteče neko vrijeme nailaze Perzijanci[10] i opkole grad.

2.1.19.9. *Perzijanska najezda*

Međutim, Abgar odmah na vrata donese Gospodnje pismo. Javno je molio sa svom svojom vojskom. Potom je rekao: Gospodine Isuse, ti si nam obećao da nijedan neprijatelj neće prodrijeti u ovaj grad. Sada, nas, evo, Perzijanci napadaju. Pošto je kralj to rekao uzdignutim rukama držeći otvoreno samo pismo, odjednom se oblikovala velika tama, ali izvan grada pred očima Perzijanaca koji su se već neposredno približili gradu te su od grada bili na trećem miljokazu. Međutim, tako ih je odjednom smela tama da su jedva postavili tabor i na trećem miljokazu opkolili grad.

[8] U izvorniku piše *quales*. To se po sebi može odnositi na ribe i vrela. Usp. P. DEVOS, *Perlustris/Praelustris: Égérie et l'eau, Eulogia, Mélanges*, A.A.R. BASTIAENNEN, 1991, 77-88.

[9] Glede toga navodnoga pisma vidi u tekstu s brojem 17 bilješku br. 6.

[10] Usp. H. LESÊTRE, *Perse*, DB, 5, 149-158.

2.1.19.10. *Zatvoreni grad*

Perzijanci su se tako zbunili da poslije nisu nikada vidjeli kojom bi stranom prodrli u grad. Grad su u krug opkolili zatvorenom vojskom, ali samo na trećem miljokazu. Ipak su ga držali zatvorena nekoliko mjeseci.

2.1.19.11. *Skrenuta voda*

Potom su, kada vidješe da na nikakav način ne mogu provaliti u grad, žeđu htjeli umoriti one koji su bili u gradu. Taj je, kćeri, brežuljak koji vidiš nad tim gradom sam u ono vrijeme ovome gradu davao vodu. Videći to Perzijanci skrenu tu vodu od grada i njezin tijek usmjere prema onome mjestu gdje su imali utvrđen svoj tabor.

2.1.19.12. *Nova voda i presahli izvor*

Ali onoga dana i onoga sata kada su Perzijanci skrenuli vodu, odjednom su ti izvori koje na tome mjestu vidiš, s Božjom zapovijedi, umah provreli. Od toga dana ta vrela, po Božjoj milosti, tu do danas postoje. Voda pak koju su Perzijanci odvratili tako je onoga trena presušila da nisu imali što piti ni jedan dan ni oni što opsjedahu grad. To se vidi sve do danas jer se do danas nikada poslije nije ondje pojavila nikakva voda.

2.1.19.13. *Neprijateljski uzmaci*

Po Božjoj odredbi koji je obećao da će tako biti bilo je nužno da se oni vrate kući, tj. u Perziju. I poslije, kad god su neprijatelji htjeli doći i osvojiti ovaj grad, nosilo se ovo pismo i čitalo na vratima. I odmah su, na Božju zapovijed, otjerani svi neprijatelji."[11]

[11] Tu smo stavili navodnike jer se tu nekako završava upravni govor počet u br. 8.

2.1.19.14. *Još o Abgarovoj palači*

Sveti je biskup ispripovjedio i to da ondje gdje su prokljućali ovi izvori prije unutar grad bijaše poljana ispod Abgarove palače. Ta je Abgarova palača, kako vidiš,[12] bila sagrađena na povišenome mjestu što se i sada vidi. U ono je, naime, vrijeme bio običaj da se palače koje se grade uvijek ziđu na višim mjestima.

2.1.19.15. *Magnusova palača*

Kada su ova vrela provrela na tome mjestu, tada je sami Abgar svome sinu Magnusu, tj. onome čiji lik vidiš postavljen do očevoga sagradio ovu palaču na onome mjestu, ali ipak tako da su ti izvori zatvoreni unutar palače.

2.1.19.16. *Gradska vrata*

Pošto je sve to ispripovjedio sveti biskup, reče mi: "Sada pođimo vratima kroz koja je prošao teklič Ananija s onom poslanicom o kojoj sam govorio." Kada smo došli do tih vrata, biskup je, stojeći, rekao molitvu i ondje nam čitao ona pisma. Zatim nas je opet blagoslovio i nanovo je izrečena molitva.

2.1.19.17. *Stražari na vratima*

Onaj nam je sveti ispripovjedio i ovo: rekao je da se od dana kada je teklič Ananija ušao kroz ova vrata s Gospodnjom poslanicom sve do današnjega dana stražari kako nitko nečist, nitko tužan ne bi prošao kroz ta vrata, ali i to da se kroz ista vrata ne bi iznijelo tijelo kojega mrtvaca.

[12] Sada se, mislimo, mješa upravni i neupravni govor.

2.1.19.18. *Daljnje razgledanje*

Sveti nam je biskup također pokazao grob Abgara i čitave njegove obitelji. Veoma je lijep, ali je načinjen po starinskome običaju. Vodio nas je i u onu gornju palaču koju je najprije posjedovao kralj Abgar. Pokazao nam je i sva druga mjesta što ih je bilo.

2.1.19.19. *Apokrifna pisma*

Ovo mi je pak posebno bilo drago: one sam poslanice - Abgarovu Gospodinu i Gospodinovu Abgaru - koje nam je ondje čitao sveti biskup dobila od toga svetoga. Premda u domovini imam njihove primjerke, ipak mi se učinilo dosta zgodnim da ih tu dobijem i od njega: možda je do nas u domovini došlo nešto manje. Doista je, naime, opsežnije što ovdje dobih. Ako, dakle, naš Bog Isus naredi i dođem u domovinu, i same ćete, gazdarice moje duše, čitati.[13]

[13] Jedva da još jednom treba upozoriti na apokrifnost pisama o kojima Egerija tu govori.

20.

2.1.20.1. *Haris*

Tu, dakle, provedoh tri dana. Trebalo je pak da još dalje doprem: do Harisa.[1] Sada se, naime, tako zove. U Svetim se pismima naziva Hara. Tu je boravio sveti Abraham.[2] Tako piše u Postanku[3] kada Bog govori Abrahamu: "Iziđi iz svoje zemlje i iz kuće svoga oca i idi u Haram" (Post 12,1), itd.

2.1.20.2. *Razgledanje grada*

Kada sam doprla tamo, tj. u Haru, odmah sam bila u crkvi koja je u samome gradu. Smjesta sam posjetila i biskupa toga mjesta. Zaista je svet i Božji čovjek. I on je monah i ispovijedalac. Udostojao se da nam odmah pokaže sva mjesta koja smo željeli.

2.1.20.3. *Crkva van grada*

Smjesta nas je odveo do crkve što je van grada na onome mjestu gdje je bila kuća svetoga Abrahama, tj. na istim temeljima i od istoga kamena. Barem je tako kazao sveti biskup. Kada, dakle, dođosmo u samu crkvu, kazana je molitva i čitano dotično mjesto iz *Postanka.* Rečen je i jedan psalam i zatim opet kazana molitva. Biskup nas je potom blagoslovio te smo izašli vani.

---

1 To je naselje - Haris, Hara ili Haran - dobro poznato. Njegove ruševine još uvijek postoje. Grad je udaljen nekih četrdeset kilometara južno od Edese. Usp. A. LEGENDRE, *Haran,* DB, 3, 424-427; I.A. PINCHES, *Haran,* DoB, 2, 301.

2 Vidi u našem 3. poglavlju br. 10.

3 Vidi u našem poglavlju 3. br. 2.

2.1.20.4. *Bunar iz Post 24,16*

Također se udostojao povesti nas na bunar odakle je nosila vodu sveta Rebeka.[4] Sveti nam biskup reče: "Evo zdenca odakle je sveta Rebeka[5] pojila deve sluge svetoga Abrahama. To je Eleazar."[6] Udostojao se da nam tako pokaže svaku pojedinost.

2.1.20.5. *Sv. Helpidije*

U crkvi za koju sam, gospođe časne sestre, kazala da je van grada gdje je prvotno bila Abrahamova kuća sada je ondje postavljen i mučenički grob. Riječ je o stanovitome monahu imenom Helpidije.[7] Nama je to bilo dosta pogodno što smo ondje došli uoči mučenikove svečanosti, tj. samoga svetoga Helpidija. To je deveti svibanjskih kalenda.[8] Bila je obaveza da toga dana odasvuda i sa svih mezopotamijskih strana u Haru siđu svi monasi - čak i oni veoma stari koji su boravili u samoći i koje zovu asketima - za taj dan koji se ondje dosta svečaano slavi i zbog uspomene na svetoga Abrahama. Njegova je, naime, kuća bila gdje je sada crkva u kojoj je smješteno tijelo samoga sveca.

2.1.20.6. *Mezopotamijski monasi*

Nama se, dakle, mimo očekivanja dosta posrećilo da ondje vidimo mezopotamijske monahe, zaista svete Božje ljude, ali i one o čijem se glasu i životu daleko čulo. Mislila sam da ih uopće neću moći vidjeti. To nije što bi bilo Bogu nemoguće da mi i to udijeli. On se udostojio sve udijeliti. Bilo je zato što sam čula da oni osim na dan Pashe i izvan ovoga dana ne silaze iz

---

4 Usp. Post 24,15-20.

5 Rebeka je bila žena patrijarha Izaka: usp. H. LESÉTRE, *Rébecca,* DB, 5, 995-997; S.R. DRIVER, *Rebekah,* DoB, 4, 202-203.

6 Usp. E. PALIS, *Éliezer,* DB, 2, 1677-1679.

7 Usp. u našem 5. poglavlju br.18.

8 Spomendan se sv. Helpidija slavio 23. ili 24. travnja.

svojih mjesta. Oni su takvi da čine mnogošta izvanredna. Ali ni ja nisam znala kojega je mjeseca sam dan mučenika kojega spomenuh. Tako se, po Božjoj volji, dogodilo te sam tamo došla dana u koji se nisam nadala.

2.1.20.7. *Dvodnevni boravak*

I tu, dakle, ostasmo dva dana radi proslave mučenikova dana i zbog posjeta onim svetima koji su se veoma rade duše udostojili da me prime i sa mnom govore makar osobno nisam zaslužila. Ali se ni oni sami poslije proslave mučenikova dana ondje nisu mogli vidjeti već su odmah noću otišli u pustinju i svaki među njima u svoju samotnu kolibu tko je tu posjedovao.

2.1.20.8. *Poganski grad*

U samome pak gradu osim nekoliko klerika i svetih monaha, ako uopće neki borave u gradu, zapravo nisam naišla na nijednoga kršćanina. Sve su samo pogani. Kao što mi s velikom čašću poštujemo ono mjesto gdje je najprije bila kuća svetoga Abrahama zbog uspomene na nj, tako i ti pogani, možda tisuću koraka od grada, s velikom čašću časte mjesto gdje su grobovi Nahora[9] i Batuela.[10]

2.1.20.9. *Mjesto iz Post 11,31*

Budući da je biskup toga grada jako poučen o Pismima, pitala sam ga rekavši: "Molim te, gospodine, da mi kažeš što želim čuti." On kaza: "Reci, kćeri, što želiš i kazat ću ti ako znam." Tada ga zapitah: "Iz Pisama znam da je sveti Abraham s

[9] O Abrahamovu bratu Nahoru vidi *Nachor,* DB, 4, 1456; S.R. DRIVER, *Nahor,* DoB, 3, 472-473.

[10] Batuel je Nahorov sin i Rebekin otac: usp. E. PALIS, *Bathuel,* DB, 1, 1508. - Zanimljivo je i neobično što su pogani štovali uspomenu na Nahora i Betuela.

ocem Terahom,[11] ženom Sarom[12] i s Lotom, bratovim sinom,[13] došao na ovo mjesto.[14] Nisam pak čitala kada su se tamo doselili Nahor i Betuel. Jedino znam to da je kasnije Abrahamov sluga došao u Haru zaprositi Rebeku, kći Nahorova sina Betuela, za sina svoga gospodara Abrahama, tj. za Izaka.[15]

2.1.20.10. *Nahor i Betuel u Haris*

Sveti mi je biskup tada kazao: "Doista, kćeri, piše u *Postanku*[16] da se sveti Abraham onamo preselio sa svojima. Kanonsko[17] pismo ne kaže o Nahoru i njegovima ni o Betuelu u koje su se vrijeme preselili. Ali je očito da su i oni kasnije ovamo došli. Uostalom, tu su im i grobovi nekih tisuću koraka od grada. Pismo doista svjedoči[18] to da je ovdje došao sluga svetoga Abrahama isprositi svetu Rebeku. Još je došao i sveti Jakov[19] kada je dobio kćeri Labana Sirijca."[20]

2.1.20.11. *Bunar iz Post 29,10*

Potom sam, dakle, pitala gdje je bio onaj bunar gdje je sveti Jakov pojio blago koje je pasla Rahela,[21] kći Labana Sirijca. Biskup mi reče: "To je mjesto na šestome miljokazu odavle kod sela što je onda bilo dobro Labana Sirijca. Budući

[11] Usp. *Tharé,* DB, 5, 2156-2157 i J.B. SELBIE, *Terah,* DoB, 4, 718.

[12] Usp. *Sara,* DB, 5, 1474-1475 i S.R. DRIVER, *Sarah,* DoB, 4, 403-404.

[13] Usp. J. BONACCORSI, *Lot,* DB, 4, 363-365 i S.R. DRIVER, *Lot,* DoB, 3, 150-152.

[14] Usp. Post 11,31.

[15] Vidi u našem 3. poglavlju br. 15.

[16] Usp. Post 11,31.

[17] Vidi u našem 5. poglavlju br.48.

[18] Usp. Post 28,2-5; 29,1-30.

[19] Usp. u našem 3. poglavlju br. 16.

[20] O Labanu vidi: H. LESÊTRE, *Laban,* DB, 4,1-4; S.R. DRIVER, *Laban,* 3,13-14.

[21] Rahela je bila Labanova kćer i žena patrijarha Jakova. Usp. H. LESÊTRE, *Rachel,* DB, 5, 925-927; S.R. DRIVER, *Rachel,* DoB, 4, 192-193.

pak da želiš ići, poći ćemo s tobom pokazat ćemo ti jer su ondje mnogi veoma sveti monasi i asketi. Ondje se nalazi i sveta crkva."

2.1.20.12. *Terahova pradomovina*

Također sam svetoga biskupa pitala gdje je ono kaldejsko[22] mjesto gdje je najprije boravio Terah sa svojima. Tada mi taj sveti biskup reče: "To mjesto, kćeri, za koje pitaš odavle je na desetoj postaji, unutar u Perziji. Odavde, naime, do Nisiba[23] ima pet postaja, a otuda do Hura[24] koji bijaše kaledejski grad[25] ima još pet postaja. Ali sada za Rimljane nema tamo pristupa jer ono sve drže Perzijanci. Taj se dio na zaseban način naziva istočnim jer je na tromeđi Rimljana, Perzijanaca i Kaldejaca."[26]

2.1.20.13. *Redoviti sadržaji razgovora*

Udostojio se i mnogo što drugo ispripovjediti. Tako su se udostojali postupiti i drugi sveti biskupi kao i sveti monasi. Sve se odnosilo na zbilje Božjih pisama ili svetih ljudi, tj. monaha koji su već preminuli: što su divna učinili, ali čak i onih koji su još u tijelu: što svaki dan čine, bar onih koji su asketi. Ne bih, naime, htjela da vaša ljubav misli kako su monaški razgovori ikada drugo doli o Božjim pismima ili podvizima drevnih monaha.

[22] Kaldeja je u Mezopotamiji: usp. E. PANNIER, *Chladée*, DB, 2, 505-509.

[23] Taj je grad udaljen na istok od Edese otprilike dvjesta kilometara. Bio je važan za trgovinu između Rima i Perzije. Car Jovinijan g. 363. grad predaje u Perziji. Mnogi njegovi stanovnici nisu bili s time zadovoljni. Zato su morali u progonstvo. Grad je bio važan i za kršćanstvo. I tu se nalazila teološka škola. Usp. H. ENGBERDING - P. KRÜGER, *Nisibis*, LThK, 7, 1010.

[24] Usp. G. RÖWEKAMP-D. THÖNNES, *Egeria*, 211, bilj. 126.

[25] Usp. T.G. PINCHES, *Ur of the Chaldees*, DoB, 4, 835-837; *Ur des Chaldéens*, DB, 5, 2356-2358.

[26] Usp. *Chladén*, DB, 2, 509-510.

21.

2.1.21.1. *Crkva uz bunar iz Post 29,10*

Poslije pak dva dana što sam ih ondje provela vodio nas je biskup na onaj bunar gdje je sveti Jakov pojio blago svete Rahele. Taj je zdenac na šestome miljokazu od Hare. Tu je, na čast toga bunara, u blizini sagrađena sveta crkva: veoma velika i lijepa. Kada smo došli do toga bunara, biskup je izmolio molitvu. Pročitano je i samo mjesto iz *Postanka*.[1] Također rekosmo psalam što odgovara mjestu. Rekavši opet molitvu, biskup nas je blagoslovio.

2.1.21.2. *Kamen iz Post 29,10*

Također smo vidjeli uz bunar na tlu položen onaj zaista velik kamen koji je s bunara uklonio sveti Jakov. Do danas se pokazuje.

2.1.21.3. *Stanovnici oko zdenca iz Post 29,10*

Ondje uokrug zdenca nitko drugi ne stanuje osim klerici one crkve koja je tu i monaha koji ondje imaju svoje kolibe. Biskup nam je prikazao njihov život, zaista nečuven. Pošto se, dakle, pomolismo u crkvi, s biskupom sam obišla svete monahe po njihovim samotištima. Zahvaljivala sam Bogu i njima jer su se udostojili da me radosna duha prime u nastambama kamo god sam ušla. Upravljali su mi riječi koje su dostojno dolazile iz njihovih usta. Meni i svima što su bili sa mnom izvoliše udijeliti i darove. Običaj je kod monaha darivati, ali samo one koje u svoje kolibe prime radosna duha.

[1] Usp. Post 29,1-30.

2.1.21.4. *Fadana*

Kako je samo mjesto u velikoj ravnici sveti mi je biskup iz udaljenosti pokazao veoma veliko selo, otprilike pet stotina koraka od bunara. Tim smo selom prošli. To pak naselje - tako biskup reče - bijaše nekoć posjed Labana Sirijca. Samo se selo zove Fadana.[2] U tome selu pokazan mi je grob Labana Sirijca, Jakovljeva tasta. Također mi je pokazano mjesto gdje je Rahela ukrala kumire svoga oca.[3]

2.1.21.5. *Povratak u Antiohiju*

Tako sam, dakle, u Božje ime, sve vidjela. Pozdravih se sa svetim biskupom i svetim monasima koji su se udostojali voditi nas do onoga mjesta. Potom se vratismo putem i postajama po kojima smo doputovali iz Antiohije.

[2] Usp. P. MARAVAL, *Égérie*, 224 bilj. 1.
[3] Usp. Post 31,19.

22.

2.1.22.1. *Tarz*

Pošto sam se pak vratila u Antiohiju, tu sam se zadržala tjedan dana: dok se ne pripremi ono što je bilo nužno za putovanje. Kada sam krenula iz Antiohije i prevalila put od nekoliko postaja došla sam u pokrajinu što se naziva Cilicija.[1] Glavni joj je grad Tarz.[2] Tu sam u Tarzu već bila i na proputovanju za Jeruzalem.

2.1.22.2. *Sv. Tekla*

Ali kako je tri postaje od Tarza - to jest u Izauriji[3] - grob svete Tekle,[4] bilo mi je jako pri duši da pođem i tamo nadasve jer je tako blizu.

[1] Usp. E. BEURLIER, *Cilicie*, DB, 2, 761-767.
[2] Usp. F. VIGOUROUX, *Tarse*, DB, 5, 2008-2012; W.M. RAMSAY, *Tarsus*, DoB, 4, 685-689.
[3] Riječ je o maloazijskoj pokrajini.
[4] Tekla se štovala već sredinom četvrtoga stoljeća. Mnogi su hodočastili na njezin grob. Usp. B. KÖTTING, *Thekla*, LThK, LÖ, 18-19.

23.

2.1.23.1. *Pompeiopolis, Koriko i Seleucija Izaurijska*

Otputovavši iz Tarza došla sam do nekoga grada na moru još u Ciliciji. Zove se Pompeiopolis.[1] Kada sam potom stupila na izaurijski prostor zaustavila sam se u gradu koji se naziva Koriko.[2] Treći sam dan dospjela u grad koji se zove Selucija Izaurijska.[3] Pošto sam tu stigla, bila sam kod biskupa. Zaista je svet, bivši monah. Tu sam, u tome gradu, također vidjela veoma lijepu crkvu.

2.1.23.2. *Sveta Tekla*

Budući da otuda, iz grada, do svete Tekle - to je mjesto s onu stranu grada na brežuljku, ali ravnu - možda ima tisuću i pet sto koraka, radije sam putovala dotle da se tu zaustavim kako sam kanila učiniti. Tu kod svete crkve nema ništa drugo osim samotnih prebivališta muškaraca i žena.

2.1.23.3. *Martana*

Tu sam pronašla jednu koja mi je bila veoma draga. Za njezin život svi svjedoče na Istoku. To je sveta đakonisa[4] imenom Martana[5] koju sam upoznala u Jeruzalemu kamo je hodočastila radi molitve. Ona je upravljala samostanima

[1] Taj se grad nalazio zapadno od Tarza. Obnovio ga je Pompej i prozvao svojim imenom.

[2] Usprkos Egerijinoj napomeni taj se grad nalazio u Ciliciji. Bio je biskupsko sjedište i značajna luka.

[3] Utemeljitelj Seleucije bio je Seleukos. Grad se ubrajao među najblistavije u Maloj Aziji. Bio je glavni grad Izaurije. Imao je veliko značenje i za kršćane. Usp. A. RÜCKER, *Seleukeia,* LThK, 9, 632.

[4] Vidi u našem 5. poglavlju br. 14.

[5] I neki drugi onodobni spisi govore o istoj Martani.

apotaktitâ[6] i djevicâ. Kada me ugledala da li uopće mogu opisati koja je bila njezina i moja radost?

2.1.23.4. *Teklin grob*

Ali vraćam se svome poslu. Ondje su po samome brdašcu brojne kolibe i u sredini veliki zid koji opasuje crkvu u kojoj je grob mučenice. Taj je grob dosta lijep. Zid je pak zato postavljen da štiti crkvu od Izaurijaca jer su dosta zli i često pljačkaju te da možda ne poduzmu štogod protiv samostana koji je ondje na usluzi.

2.1.23.5. *Djela svete Tekle*

Kada sam, u ime Božje, tu došla pomolila sam se na grobu, ali također pročitala u cjelini *Djela svete Tekle.*[7] Iskazala sam beskrajnu zahvalnost Kristu, našemu Bogu, jer se udostojao u svemu ispuniti želje meni nedostojnoj i koja nisam zaslužila.

2.1.23.6. *Povratak u Tarz*

Tu, dakle, ostadoh dva dana. Posjetila sam svete monahe i apotaktite koliko muževe toliko i žene što ondje bijahu. Pošto sam se molila i pričestila vratila sam se u Tarz na svoj put. Tu sam ostala tri dana i otuda sam, u Božje ime, proslijedila svoje putovanje. Isti sam dan došla do postaje koja se naziva Mansokrena.[8] Pod planinom je Taurusom.[9] Ondje se zaustavih.

[6] Usp. u našem 5 poglavlju br. 13.

[7] Taj se tekst javlja tečajem drugoga stoljeća u Maloj Aziji. Dosta je nalik na roman. Onda se mnogo čitao.

[8] To mjesto više nije poznato.

[9] To je maloazijsko gorje.

2.1.23.7. *Put do Kalcedona*

Sutradan se otuda popeh na gorje Taurus. Putujući već poznatim putem kroz pojedine pokrajine kroz koje sam prošla pri dolasku - to su Kapadocija,[10] Galacija[11] i Bitinija[12] - stigla sam u Kalcedon.[13] Tu se zbog nadasve znamenitoga grobnoga spomenika svete Eufemije[14] što je tu, a meni je već odavna poznat, također zaustavih.

2.1.23.8. *Carigrad*

Narednoga se pak dana prevezem preko mora. Stigoh u Carigrad. Zahvalila sam se našemu Bogu Kristu što se meni nedostojnoj i bez zasluge udostojao udijeliti veliku milost, tj. što se udostojao ne samo potaknuti volju za putovanje nego i dati sposobnost da obiđem što sam željela te da se opet vratim u Carigrad.

2.1.23.9. *Zahvala Kristu*

Kada sam došla ovdje ne prestajah u svim crkvama - i Apostolskoj - kao i po svim mučeničkim grobovima kojih je tu veći broj zahvaljivati našemu Bogu Isusu. On se do te mjere udostojao iskazati mi svoje milosrđe.

2.1.23.10. *Nakana puta u Efez*

S ovoga mjesta, gosođe, moja svjetlosti, dok ovo predajem za Vašu ljubav već me spopada nakana putovati, u

[10] Usp. R. JANIN, *Cappadoce*, DHGE, 11, 907-909.
[11] Usp. E. BEURLIER, *Galatie*, DB, 3, 77-80; W.E. RAMSAY, *Galatia*, DoB, 2,89-91.
[12] Usp. R. JANIN, *Bithynie*, DHGE, 9,22-28.
[13] Usp. R. JANIN, *Chlacédoine*, DHGE, 12,270-277; U. PESCHLOW, *Chalkedon*, LThK, 2(1994), 999.
[14] Usp. u našem 5. poglavlju br. 19.

ime našega Boga Krista, u Aziju,[15] tj. u Efez[16] zbog molitve na grobu svetoga i blaženoga apostola Ivana. Ako i poslije toga budem u tijelu[17] i uspijem li upoznati još druga mjesta osobno ću nazočna ispripovjediti Vašoj ljubavi ako se Bog udostoji udijeliti. Ako mi drugo obuzme dušu, pismeno ću javiti. Vi se pak, gospođe, moja svjetlosti, udostojite da me se sjetite bilo da sam "u tijelu" ili da sam već "izvan tijela" (2 Kor 12,3).

[15] Usp. G. BARDY, *Asie*, DHGE, 4, 941-1027; E. BEURLIER, *Asie*, DB, 1, 1093-1097.
[16] Usp. E. Le CAMUS, *Éphése*, DB, 2, 1831-1849; R. JANIN, *Éphése*, DHGE, 15, 554-561.
[17] Podrazumijeva se: na životu.

Drugi dio

2.2. JERUZALEMSKO BOGOSLUŽJE

(24,1-49,5)

24.

2.2.24.1. *Bdjenje*

Da pak Vaša ljubav sazna koja se služba[1] svih dana kroz dan vrši na svetim mjestima, htjedoh vas izvijestiti jer znam kako to želite rado doznati. Svaki se, naime, dan prije kukurjeka pijetlova[2] otvaraju sva vrata Crkve uskrsnuća.[3] Silaze svi monasi[4] i djevice[5] - tako se ovdje nazivaju - ali ne samo oni već isto tako i laici, muževi i žene, koji, jasno, žele ranije bdjeti.[6] Od toga sata do svjetla govore se himni[7] te odgovara[8]

---

1 Egerija je napisala riječ *operatio*. Naši je rječnici nisu naveli. Mi smo je preveli riječju "služba". Izbjegli smo riječi "liturgija", "služba Božja". Odabrali smo "služba" mada je očito da Egerija doista ima na umu bogoslužju u Jeruzalemu.

2 Usp. u našem 5. poglavlju br. 8.

3 Usp. u našem 5. poglavlju br. 38.

4 Tu se Egerija poslužila riječju *monazon*. Ta je riječ grčka. Potječe od μονάζω što znači "biti sam". Prema tome, *monazon* je osamljenik ili samotnik. To je monah. Sigurno su se monasi u Jeruzalemu zvali *monazontes*. Tako se riječ pojavila u *Putopisu*.

5 Egerija je napisala *parthene*. Čula je da se tako govori u Jeruzalemu. Očito je da ona ima pred očima "djevice" kao iznimno cijenjeni kršćanski stalež. Usp. H. LECLERCQ, *Vierge*, DACL, 15,3094-3108.

6 Usp. u našem 4. poglavlju br. 5.

7 Vidi u našem 5. poglavlju br. 30.

8 Egerija je napisala *respondentur*. Nije posve jasno kako treba razumjeti *respondere*. Glagol znači "odgovoriti" i "kazati". Prema tome, moguće je shvatiti: kazuju se psalmi i antifone. Ali također se može razumjeti: odgovara se na psalme i antifone. To bi se opet dalo dvojako tumačiti. U ono bi vrijeme netko pojedinačno kazao psalam i antifonu i narod na to odgovorio. Mi bismo pak nekako neposredno i pod utjecajem današnjega načina moljenja u *respondentur* nazreli dvije strane koje naizmjenično mole stihove psalma i tako jedna drugoj "odgovaraju". Radi toga bi Egerija upotrijebila *respondere*. Ali ne znamo da li su se tako molili psalmi već u ono doba.

na psalme[9] kao i na antifone.[10] Svakome se himnu dodaje molitva. Dva ili tri svećenika kao i đakona naizmjenice dolaze svaki dan s monasima. Oni nakon svakoga himna ili antifone izgovaraju molitve.

2.2.24.2. *Jutarnja*

Ali kada već stane svitati, počinju govoriti jutarnje himne. I biskup, eto, dolazi s klerom. Smjesta ulazi u špilju[11] i odmah iza rešetaka[12] najprije rekne molitvu za sve. Čak sam spomene imena koja hoće. Potom blagoslovi katekumene.[13] Zatim rekne molitvu te blagoslovi vjernike.[14] Poslije toga, kada biskup izađe iza rešetki, svi mu pristupaju ruci.[15] On ih pak, već izlazeći, jednoga po jednoga blagoslovi. Tako se obavi otpust[16] kada je već svjetlo.

2.2.24.3. *Šesti i Deveti čas*

Isto tako Šestoga časa[17] jednako svi silaze u Crkvu uskrsnuća te se govore psalmi i antifone dok se ne obavijesti biskup. Također i on siđe, ali ne sjeda već odmah u Crkvi uskrsnuća ulazi iza rešetaka, tj. u špilju gdje i u zoru. Kada pak

[9] Vidi u našem 5. poglavlju br. 31.

[10] Vidi u našem 5. poglavlju br. 32.

[11] Egerija se poslužila rječju *spelunca*. Riječ znači "špilja", "pećina". Tom rječju označuje prostor Kristova groba. Taj se prostor nalazio u sredini Crkve uskrsnuća ili Anastasis kako piše Egerija.

[12] Nije posve jasno što Egerija želi kazati izričajem "iza rešetaka". Kristov grob u Crkvi uskrsnuća bio je kao zaštitom opasan rešetkama. Vjerojatno svojom bilješkom Egerija naznačuje da je biskup stajao na prostoru iza ograde groba, ali ispred same grobne špilje.

[13] Vidi u našem 2. poglavlju napomene o katekumenima.

[14] Time Egerija naznačuje opći blagoslov kojim biskup na kraju Jutarnje blagosiva vjernike. Usp. E. FEHRENBACH, *Bénir*, DACL, 2, 746-747.

[15] Vidi u našem 5. poglavlju br. 26.

[16] Usp. u našem 5. poglavlju br. 29.

[17] Usp. u našem 5. poglavlju br. 8.

izađe iza rešetaka jednako mu se pristupa ruci. Isto pak biva o Devetome času[18] kao i kod Šestoga.

2.2.24.4. *Večernja*

Desetoga se sata[19] - to se ovdje naziva *Licinicon*[20] dok mi reknemo *Lucernare*[21] - jednako sabere sve mnoštvo u Crkvi uskrsnuća. Zapale se sve svijeće[22] i voštanice i nastane beskrajno svjetlo. Svjetlo se pak ne unosi izvana već iznese iz nutarnje špilje gdje noću i danju, trajno,[23] gori uljanica: dakle iznutra, iza rešetaka. Također se govore lucernarski psalmi kao i antifone, ali duže. Tada se upozori biskupa. On siđe i sjedne na povišici. I svećenici sjede na svojim mjestima. Govore se himni i antifone.

2.2.24.5. *Tijek Večernje*

Kada je to po običaju kazano, biskup ustane i stane pred ogradu, tj. pred špilju. Sada jedan između đakona spominje pojedince kako to nalaže običaj.[24] Đakonu koji izgovara pojedinačna imena brojna djeca[25] što stoje odgovaraju trajno i

[18] Usp. u našem 5. poglavlju br. 9.

[19] Egerija u ovome dijelu *Putopisa* često spominje kojega se sata što vrši. Mi naznačujemo satove kako ona napiše. U uvodu smo posebice naznačili koji Egerijin sat odgovara našemu. To treba tamo vidjeti: 5. poglavlje br. 7. Općenito o Večernji vidi u našem 4. poglavlju br. 10.

[20] I Egerija je napisala *Licinicon*. Taj je naziv za Večernju čula u Jeruzalemu. Očito je posrijedi grčki naziv za Večernju Λυχνικόν. Grčka riječ naznačuje "ono što se obavlja pri svjetlosti svjetiljki" (A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1211).

[21] Egerija je zaista napisala *Lucernare*. Riječ po sebi označuje ono što dolazi "od svijeće" i "ono što se odnosi na vrijeme kada se pale svijeće" (A. BLAISE, *Dictionnaire*, 502).

[22] Usp. u našem 5. poglavlju br. 28.

[23] Tu smjesta pomišljamo na vječno svjetlo naših crkava.

[24] Tu naslućujemo ono što se redovito naziva Vjernička molitva: usp. E. LENGELING, *Fürbitten*, LThK, 4, 461-462; A. HEINZ, *Allgemeines Gebet*, LThK, 1(1993), 410-411.

[25] Tu nam na pamet pada dječji zbor: usp. u našem 5. poglavlju br. 46.

neprestance: *Kyrie eleison.*[26] To mi kažemo: Gospodine, smiluj se! Njihovi su glasovi bezbrojni.

2.2.24.6. *Nastavak Večernje*

Pošto pak đakon kaže sve što ima izgovoriti, biskup najprije rekne molitvu i moli za sve. Zatim svi mole zajedno: vjernici i katekumeni. Iza toga đakon izjavi neka svaki katekumen kako stoji nakloni glavu.[27] Biskup pak, stojeći, rekne blagoslov nad katekumenima. Opet slijedi molitva i nanovo se oglasi đakon i opomene da svaki vjernik, stojeći, nakloni svoju glavu. Tada biskup blagoslovi vjernike i tako se obavi otpust u Crkvi uskrsnuća.

2.2.24.7. *Završetak Večernje*

Potom se biskupa iz Crkve uskrsnuća prati do Križa uz himne.[28] Zajedno ide i sav puk. Kada se tamo dođe, biskup najprije obavi molitvu. Zatim blagoslovi katekumene, a onda blagoslovi vjernike. Nakon toga opet biskup i sve mnoštvo iznova idu iza Križa i tu se opet sve ponovi kao i pred Križem. Jednako se kao u Crkvi uskrsnuća prilazi biskupovoj ruci i prije Križa kao i poslije Križa.[29] Posvuda pak vise ogromne staklene svijeće i brojni svjećnjaci pred Crkvom uskrsnuća kao i pred Križem, ali također iza Križa. Sve se to pak završava s tamom.[30] Ta se služba svaki dan kroz šest dana tako obavlja kod Križa i u Crkvi uskrsnuća.

[26] Vidi u našem 5. poglavlju br. 22.

[27] Usp. H. LECLERCQ, *Inclination,* DACL, 7, 508.

[28] Tu bi se moglo imati na umu ophod.

[29] Egerija u opisu jeruzalemskoga bogoslužja upotrebljava izričaje *ante Crucem, ad Crucem* i *post Crucem.* Mi ih prevodimo doslovno. Ipak znamo da ti izričaji zadaju poteškoću tumačima. Izričaji vjerojatno označuju prostor u odnosu na Križ.

[30] Tu izvorno piše *crebris* što zaista na tome mjestu nema smisla jer *creber* znači "gust", "čest". Bilo je nužno posegnuti za ispravkom *tenebris.* Stoga je u prijevodu riječ "tama".

2.2.24.8. *Bdjenje u nedjelju*

Sedmoga pak dana što je Gospodnji dan[31] prije kukurijeka pijetlova skupi se sve mnoštvo - kao za Vazam, koliko na to mjesto može stati - u baziliku[32] koja je upravo do Crkve uskrsnuća, ali izvana gdje baš radi toga vise svijeće. Stoga što se ljudi boje da ne prispiju za kukurjek pjetlova dođu ranije i ondje sjede. Govore se himni kao i antifone. Poslije svakoga himna i antifone slijede molitve. Na tome su, naime, mjestu kod bdjenja trajno spremni svećenici i đakoni radi mnoštva što se okuplja. Takav je, naime, običaj da se sveta mjesta ne otvaraju prije kukurjekanja pijetlova.

2.2.24.9. *Nastavak prethodnoga čina*

Ali čim kukurikne prvi pjevac, biskup odmah siđe i u Crkvi uskrsnuća uđe u špilju. Sva se vrata otvore i cijelo mnoštvo stupi u Crkvu uskrsnuća gdje već svijetle bezbrojne svijeće. Kada je pak puk ušao, psalam govori jedan od svećenika, a svi odgovore. Poslije toga slijedi molitva. Sada psalam govori netko od đakona. Također slijedi molitva. Treći psalam govori tkogod od laika. I treći put slijedi molitva i spominjanje sviju.

2.2.24.10. *Daljnji tijek molitve*

Kada se, dakle, reknu ta tri psalma i izmole tri molitve, eto se također unose kadionice[33] u špilju Crkve uskrsnuća da se miomirisima ispuni čitava bazilika, Crkva uskrsnuća. Tada

[31] To je nedjelja. Egerija je obično tako naziva. Sada opisuje nedjeljno bogoslužje u Jeruzalemu.

[32] Tu smo napisali bazilika jer u izvorniku piše *basilica.* Ali ta riječ na tome mjestu ne označuje zasebno crkveno zdanje koje redovito nazivamo bazilikom. Egerija tu riječju *basilica* označuje prostor, a ne crkvu kao naročitu zgradu. Riječ *basilica,* uz ostalo, doista može značiti trijem ili hodnik sa stupovima gdje se može šetati. Razumjie se da Egerija pozna i uobičajeno značenje riječi *basilica.* Također se njime služi u *Putopisu.*

[33] Usp. u našem 5. poglavlju br. 27.

biskup ondje gdje stoji iza rešetki uzme evanđelje, ide do vrata i sam biskup čita Gospodnje uskrsnuće. Kada pak stane čitati, nastane toliko uzdisanje i jaukanje svih nazočnih i tolike suze da se do suza može ganuti i onaj najtvrđi: toliko je Gospodin za nas pretrpio!

2.2.24.11. *Čini kod Križa*

Nakon, dakle, pročitanoga evanđelja, biskup izađe. Križu se vodi uz himne, ali i sav narod s njime. Ondje se iznova rekne jedan psalam i obavi molitva. Zatim blagoslovi vjernike i obavi otpust. Pošto biskup iziđe, svi pristupaju ruci.

2.2.24.12. *Sami kraj*

Biskup se odmah povlači u svoju kuću, a već od toga časa svi se monasi vraćaju u Crkvu uskrsnuća. Govore se psalmi i antifone do zore i iza svakoga psalma i antifone bude molitva. Svećenici i đakoni svaki dan naizmjenično s narodom bdiju u Crkvi uskrsnuća. Od laika, muževa i žena, tu ostaju do zore koji hoće. Oni koji neće vrate se svojim kućama i legnu spavati.

25.

2.2.25.1. *Nedjeljno jutarnje bogoslužje u Velikoj crkvi*

Sa zorom kako je Gospodnji dan ide se u Veliku crkvu[1] koju je sagradio Konstantin.[2] Ta je crkva na Golgoti iza Križa. Sve se obavlja po običaju kako je to posvuda u Gospodnji dan. Ali ovdje je takav običaj da između svećenika što sjede propovijedaju koji žele, a biskup propovijeda poslije njih svih. Te se propovijedi[3] vrše uvijek na Gospodnje dane da se narod trajno poučava u Pismima i Božjoj ljubavi. Dok se izreknu propovijedi, uvelike se protegne da se dade otpust iz crkve. Stoga otpust ne[4] bude prije četvrtoga[5] pa čak i petoga sata.[6]

2.2.25.2. *Dolazak u Crkvu uskrsnuća*

Pošto se pak obavi otpust iz crkve po običaju kako posvuda biva, tada monasi vode iz crkve biskupa s himnima do Crkve uskrsnuća. Kada se pak biskup uputi s himnima, otvaraju se sva vrata bazilike, Crkve uskrsnuća. Ulazi sav puk, ali vjernički, a ne katekumeni.

2.2.25.3. *Služba u Crkvi uskrsnuća*

Pošto je pak ušao narod, uđe biskup i smjesta ulazi iza rešetaka grobne špilje. Najprije se zahvaljuje Bogu i zatim obavi molitva za sve. Iza toga đakon podigne glas da svi kako stoje prignu glavu. Biskup ih blagoslovi stojeći unutar nutarnjih rešetaka i zatim izađe.

---

[1] Vidi u našem 5. poglavlju br. 39.

[2] Razumje se da je to car Konstantin Veliki: usp. J.R. PALANQUE, *Constantin Ier Le Grand*, DHGE, 13, 593-608.

[3] Usp. u našem 5. poglavlju br. 23.

[4] Tu se nužno tekstu dodaje taj *ne*.

[5] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

[6] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

2.2.25.4. *Pristup biskupovoj ruci*

Biskupu kod izlaženja svi prilaze ruci. Radi toga se otpust produži gotovo do petoga ili šestoga sata.[7] Isto se čini kod Večernje po svagdašnjem običaju. Taj se običaj opslužuje svaki dan kroz cijelu godinu izuzevši svečane dane. Niže naznačujemo kako se vrši i kod njih samih.

2.2.25.5. *Usklađenost psalama i antifona*

Između svega pak dosta je značajno što se učini da se uvijek govore prikladni psalmi ili antifone: oni što se govore noću, ali i oni pred jutro kao i oni po danu za Šesti i Deveti čas i za Večernju. Uvijek su tako prikladni i tako razložiti da se odnose na zbilju koja se slavi.

2.2.25.6. *Bogoslužje u crkvi na Sionu*

Dok se cijele godine na Gospodnje dane ide u Veliku crkvu, tj. onu na Golgoti, tj. iza Križa i koju je sagradio Konstantin, samo se jednoga Gospodnjega dana - to je Pedesetnica na Duhove - ide na Sion.[8] To ćete naći niže naznačeno. Da se prije trećega sata[9] krene na Sion, prethodno se dade otpust u Velikoj crkvi[10] ...

2.2.25.7. *Povratak iz Betlehema u Jeruzalem s Bdjenja za Bogojavljenje*

"Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje" (Ps 117,26) i ostalo što slijedi. Budući da se zbog monaha koji idu pješke nužno kreće sporije, u Jeruzalem se prispije u onaj sat kada

[7] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[8] Usp. u našem 5. poglavlju br. 41.
[9] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[10] Tu se dio teksta izgubio.

čovjek počinje biti sposoban raspoznavati čovjeka, tj. u praskozorje, ali ipak prije nego se razdani.[11]

2.2.25.8. *U Crkvi uskrsnuća*

Kada se došlo, smjesta u Crkvu uskrsnuća ulazi biskup i svi s njime. Ondje već preko mjere blješte svjetla. Tu se, dakle, rekne jedan psalam, obavi molitva, biskup najprije blagoslovi katekumene, potom vjernike. Biskup se povlači. Također svi ostali odlaze u svoju kuću da se odmore. Ali monasi ovdje ostaju do svanuća i govore himne.

2.2.25.9. *Blještavilo kod bogoslužja*

Pošto se pak odmore, svi se, s početkom drugoga sata,[12] okupe u Velikoj crkvi koja je na Golgoti. Kako se toga dana blista crkva ili uskrsnuća ili Križa ili u Betlehemu,[13] suvišno je opisivati. Tu ništa drugo ne vidiš osim zlata, biserja ili svile. Ako, naime, pogledaš pokrivala, od svile su protkane zlatom; ako pogledaš zastore, također su od svile protkani zlatom. Toga se dana iznosi bogoslužno posuđe svake vrste od zlata obložena dragim kamenom. Glede broja velikih voštanica, svijeća i uljanica te različitih posuda za službu zar se može procijeniti i opisati?

2.2.25.10. *Konstantinovi darovi*

Što reći o sjaju samoga zdanja? Konstantin je, posredstvom svoje majke,[14] koliko je moglo bogatstvo njegova

[11] Upravo rekosmo da se dio teksta što tu neposredno prethodi izgubio. Sačuvani dio počinje opisom vraćanja u Jeruzalem iz Betlehema gdje se slavilo Bdjenje za Bogojavljenje. Treba se sjetiti da se u ono vrijeme istoga dana u Palestini slavilo Bogojavljenje i Kristovo rođenje ili Božić. O proslavi Božića i Bogojavljenja vidi: M. MANDAC, *Sv. Augustin, Govori, 1,* Makarska, 1990, 17-46.
[12] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[13] Riječ je o Bazilici rođenja u Betlehemu.
[14] Riječ je o carici Heleni. Ona je također hodočastila u Svetu zemlju. Utjecala je na svoga sina cara Konstantina Velikoga u pogledu gradnje crkava u Palestini. Usp. S.

kraljevstva zlatom, mozaicima i skupocjenim mramorom obdario Veliku crkvu, Crkvu uskrsnuća, Križ[15] kao i druga sveta mjesta u Jeruzalemu.

2.2.25.10. *Sami dan Bogojavljenja*

Ali vratimo se poslu. Prvi se dan služba vrši u Velikoj crkvi koja je na Golgoti. Sve je usklađeno danu: što propovijedaju ili kada čitaju pojedina čitanja ili govore himne. Pošto se dade otpust u crkvi, zatim se otuda s himnima po običaju ide u Crkvu uskrsnuća. Tako se otpust obavi šestoga sata.[16]

2.2.25.11. *Osmodnevno slavlje Bogojavljenja*

Toga se istoga dana, po svakodnevnom običaju, obavi Večernja. Sutradan se jednako okuplja u istoj crkvi na Golgoti. Tako isto i trećega dana. Tri se, dakle, dana sve to slavlje slavi do šestoga sata[17] u crkvi koju je sagradio Konstantin. Četvrti je dan u Eleoni.[18] To znači u crkvi koja je na Maslinskome brdu, lijepoj crkvi. Sve se jednako ukrasi te i tu svetkuje. Peti je dan u Lazarevu[19] što je od Jeruzalema možda tisuću i pol koraka. Šesti je dan na Sionu, sedmi u Crkvi uskrsnuća, osmi dan kod Križa. Prema tome, osam se dana[20] na svim svetim mjestima koje gore spomenuh slavi cijelo to slavlje i taj sjaj.

HEID, *Der Ursprung der Helenalegende im Pilgerbetrieb Jerusalems*, JAC, 32(1989), 41-71; H. HOMEYER, *Helene*, LThK, 5, 208-209; J.H. GEIGER, *Helena*, NCE, 6, 1000; H. LECLERCQ, *Héléne*, DACL, 6, 2126-2145.

[15] Tu je vjerojatno prije svega riječ o prostoru oko Križa. U tome smislu valjda treba razumjeti napomenu o Križu i u prethodnome broju 8, ako Egerija ipak tu nema na umu Veliku crkvu.

[16] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

[17] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

[18] Vidi u našem 5. poglavlju br. 40.

[19] Vidi u našem 5. poglavlju br. 43.

[20] Vidi u našem 5. poglavlju br. 37.

2.2.25.12. *Proslava Bogojavljenja u Betlehemu i Jeruzalemu*

Svaki dan, tijekom osam dana, u Betlehemu tu slavu i to veselje slave svećenici, sav kler toga mjesta i monasi koji pripadaju tome mjestu. Od onoga, naime, sata kada se svi noću vraćaju u Jeruzalem s biskupom, monasi samoga mjesta koliko ih god ima bdiju do osvita u betlehemskoj crkvi govoreći himne i antifone. Nužno je, naime, da tih dana biskup stalno bude u Jeruzalemu. Za svetkovinu i radost samoga dana odasvuda se u Jeruzalem slegne bezbrojno mnoštvo ne samo monaha nego i laika, muževa i žena.

26.

2.2.26. *Četrdeseti dan iza Bogojavljenja*

Četrdeseti se dan nakon Bogojavljenja ovdje uistinu svetkuje s najvećom slavom.[1] Toga je, naime, dana okupljanje u Crkvi uskrsnuća. Svi se skupe i sve se svojim redoslijedom obavlja s najvećim veseljem kao i za Vazam.[2] Također propovijedaju svi svećenici i potom biskup. Uvijek govore o onome evanđeoskome mjestu gdje četrdesetoga dana Gospodina u Hram doneseoše Josip i Marija i vidješe ga Šimun[3] i proročica Ana,[4] Fanuelova[5] kćer i o riječima koje kazaše vidjevši Gospodina i o samom prinosu koji roditelji prikazaše.[6] Pošto se po redu sve proslavi što je običaj obave se otajstva.[7] Potom je otpust.

---

1 Vidi u našem 5. poglavlju br. 32.

2 Usp. M. MANDAC, *Sv. Augustin, Govori, 1*, Makarska, 1990, 57-77.

3 Usp. *Siméon*, DB, 5, 1737.

4 Usp. E. JACQUIER, *Anne*, DB, 1, 630.

5 Usp. *Phanuel*, DB, 5, 185.

6 Usp. Lk 2,22-38.

7 Egerija je napisala *sacramenta*. Riječ *sacramentum* u cijelome njezinom *Putopisu* čitamo samo na tome mjestu. Mislimo da ona tu ima na pameti i euharistijsko otajstvo.

27.

2.2.27.1. *Preduskrsni post*

Također, kada dođu, slave se kako slijedi vazmeni dani. Kao što se kod nas prije Vazma opslužuje Četrdesetodnevlje, tako se ovdje pred Vazam opslužuje osam tjedana.[1] Radi toga se pak drži osam tjedana jer se na Gospodnje dane ne posti kao ni subotom izuzevši jedan subotnji dan: kada su vazmena bdjenja i obavezno se posti. Osim, dakle, toga dana ovdje se kroz cijelu godinu subotom ne posti. Prema tome, ako se od osam tjedana odvoji osam Gospodnjih dana i sedam subota jer se jedna subota mora postiti što gore rekoh, ostaje četrdeset i jedan dan što se posti. To ovdje nazivaju svetkovinama.[2] To je Četrdesetodnevlje.

2.2.27.2. *Bogoslužje korizmene nedjelje*

Pojedini se dani pojedinih tjedana oblikuju kao slijedi. Tako, eto, na Gospodnji dan biskup o prvome pijetlovu kukurijeku čita u Crkvi uskrsnuća mjesto iz evanđelja o Gospodnjemu uskrsnuću. Tako je također cijele godine na Gospodnje dane. Jednako se do zore u Crkvi uskrsnuća i kod Križa čini što i Gospodnjih dana kroz čitavu godinu.

2.2.27.3. *Dovršetak prethodnoga bogoslužja*

Poslije toga, ujutro, ide se kao i uvijek na Gospodnji dan i obavlja što je običaj da se čini Gospodnjih dana u Velikoj crkvi koja se zove *Martyrium*[3] i koja je na Golgoti, iza Križa. Jednako se, poslije otpusta iz crkve, ide s himnima u Crkvu uskrsnuća kako se uvijek čini na Gospodnje dane. Dok se, dakle, to obavi, bude peti sat.[4] Večernja se također vrši u svoj

---

1 Usp. u našem 5. poglavlju br. 34.

2 Usp. u našem 5. poglavlju br. 51.

3 Usp. u našem 5. poglavlju br. 39.

4 Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

sat kao i vazda u Crkvi uskrsnuća i kod Križa kao što bude i na drugim svetim mjestima. Na Gospodnji dan bude[5] Deveti čas.

2.2.27.4. *Korizmeni ponedjeljak*

Isto se tako i u ponedjeljak s prvim pijetlom ide kao i čitave godine u Crkvu uskrsnuća i obavlja do jutra što i uvijek. Opet se o trećemu satu[6] ide u Crkvu uskrsnuća i obavlja što se čitave godine vrši o Šestome času[7] jer se kroz korizemene dane i to dodaje što se ide na Treći čas.[8] Također se za Šesti i Deveti čas[9] kao i za Večernju[10] tako obavlja kako je običaj da se na tim svetim mjestima uvijek čini cijele godine.

2.2.27.5. *Korizmeni utorak i srijeda*

I utorkom se sve obavlja kao i u ponedjeljak. U srijedu se također noću ide u Crkvu uskrsnuća i do jutra vrši što i uvijek. Jednako je kod Trećega i Šestoga časa. Ali kod Devetoga časa ukoliko je stalni običaj, tj. cijele godine, za Deveti se čas srijedom i petkom ide na Sion jer se na ovim stranama, osim ako je mučenički dan, uvijek srijedom i petkom posti pa čak i katekumeni. Zato se odlazi na Sion. Ako, naime, slučajno kroz Korizmu srijedom ili petkom pane mučenički dan[11] ... Na Sion se ide i za Deveti čas.

2.2..27.6. *Korizmena srijeda*

Kroz korizmene pak dane, kako sprijeda rekoh, srijedom se odlazi za Deveti čas na Sion po običaju cijele godine i sve se

[5] To mnogi ispravljaju "ne bude". Usp. P. MARAVAL, *Égérie,* 259 bilj. 2; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 246 bilj. 41; N. NATALUCCI, *Egeria,* 293-294; E. GIANNARELLI, *Egeria,* 225 bilj. 7.

[6] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

[7] Vidi u našem 4. poglavlju br. 8.

[8] Vidi u našem 4. poglavlju br. 7.

[9] Vidi u našem 4. poglavlju br. 9.

[10] Vidi u našem 4. poglavlju br. 10.

[11] Tu je vjerojatno stanoviti nedostatak u tekstu.

obavlja što se vrši kod Devetoga časa osim prinosa.[12] Da se pak narod trajno poučava u zakonu, sveudilj propovijeda i biskup i svećenik. Ali kada se obavi otpust, puk odatle biskupa prati do Crkve uskrsnuća. Otuda se tako dođe da je već kada se uđe u Crkvu uskrsnuća, vrijeme za Večernju. Potom se reknu himni i antifone, obave molitve i načini otpust kod Večernje u Crkvi uskrsnuća i kod Križa.

2.2.27.7. *Korizmeni četvrtak i petak do subotnjega jutra*

Otpust se pak kod Večernje tih dana, tj. kroz Korizmu, daje uvijek kasnije nego cijele godine. Četvrtkom se sve jednako obavlja kao ponedjeljkom i utorkom. Petkom se pak sve jednako čini kao srijedom. Jednako se za Deveti čas ide na Sion. Također se jednako otuda uz himne u Crkvu uskrsnuća doprati biskup. Ali petkom se Bdjenje u Crkvi uskrsnuća slavi od onoga sata za Večernju dok se nije zašlo jutrom u novi dan. To je subota. Prinos se pak u Crkvi uskrsnuća obavi ranije tako da otpust bude prije sunca.

2.2.27.8. *Korizmena subota*

Cijele se noći uz smjenjivanje govore psalmi s odgovorom, antifone, različita čitanja. Sve to traje do jutra. Bogoslužje što se subotom obavlja u Crkvi uskrsnuća - to je prinos - obavlja se prije sunca tako da se onoga sata kada sunce stane izlaziti daje otpust u Crkvi uskrsnuća. Na taj se, dakle, način slavi svaki korizmeni tjedan.

6.27.9. *Naročiti isposnici*

To što rekoh da se subotom ranije dade otpust, tj. prije sunca, to je stoga da se brže oslobode oni koji se tu nazivaju "tjednicima". Ovdje je takav običaj kod korizmenoga posta da oni koje nazivaju "tjednicima" - to su oni koji vrše tjedne - na

[12] Vidi u našem 5. poglavlju br. 21.

Gospodnji dan jedu jer se otpust daje petoga sata.[13] Pošto su na Gospodnji dan blagovali više ne jedu osim u subotu ujutro čim su se pričestili u Crkvi uskrsnuća. Radi njih, dakle, da se brže oslobode, subotom se prije sunca daje otpust u Crkvi uskrsnuća. Ali to što kazah da se zbog njih jutrom daje otpust ne znači da se samo oni pričešćuju. Svi se pričešćuju koji se žele toga dana pričestiti u Crkvi uskrsnuća.

[13] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

28.

2.2.28.1. *Oni što poste cijeli korizmeni tjedan*

Ovdje se ovako uobičajio korizmeni post: neki koji su na Gospodnji dan blagovali poslije otpusta, tj. u pet ili šest sati,[1] više ne jedu kroz cijeli tjedan osim navedene subote nakon otpusta u Crkvi uskrsnuća. To su oni koji obavljaju tjedne.

2.2.28.2. *Još o prethodnima*

Kada u subotu jedu iz jutra, ne jedu na večer nego drugi dan - to je nedjelja - jedu iza crkvenoga otpusta u pet sati[2] ili kasnije. Poslije toga ne jedu osim kada dođe subota. Tako gore rekoh.

2.2.28.3. *Apotaktiti*

Tu je ovakav običaj: svi što se ovdje nazivaju apotaktiti,[3] muževi i žene, ne samo korizmenih dana nego čitave godine kada jedu jednom na dan blaguju. Ali ako među samim apotaktitima ima takvih koji ne mogu opsluživati post kroz cijele tjedne - kako gore rekosmo - kroz svu Korizmu jedu sredinom: četvrtkom. Onaj pak tko ni to ne može čitave Korizme, posti dva dana. Ali onaj tko ni to ne može, blaguje svake večeri.

2.2.28.4. *Mjera i oblik posta*

Nitko pak ne ispituje koliko se mora učiniti već svatko opslužuje kako to može. Ne hvali se tko mnogo vrši niti prekorava tko čini manje. Tu je takav običaj. Kroz korizmene dane ovo im je hrana: ne okušaju ni kruh - čak im se i kruh

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[2] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[3] Usp. u našem 5. poglavlju br. 13.

zabranjuje[4] - ni ulje niti išta što je sa stabla već jedino vodu i malo brašnene kaše. Tako se - kako kazasmo - obavlja Korizma.

[4] O poteškoći toga mjesta ne raspravljamo. Samo na to svraćamo pozornost. Usp. P. MARAVAL *Égérie,* 266 bilj. 3; G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 252 bilj. 49; N. NATALUCCI, *Egeria,* 295; E. GIANNARELLI 230 bilj. 6; L.C. MEIJER, *Some Remarks on Itinerarium Egeriae 28,4,* VC, 28(1974), 50-53.

29.

2.2.29.1. *Prvi šest korizmenih tjedana*

Kada se dovršavaju ti tjedni, u Crkvi uskrsnuća bude od sata za Večernju petkom Bdjenje pošto se dođe sa Siona uz psalme do subotnjega jutra. Tada se u Crkvi uskrsnuća obavi prinos. Kao prvog korizmenog tjedna isto se čini drugoga, trećega, četvrtoga, petoga i šestoga tjedna.

2.2.29.2. *Bdjenje sedmoga korizmenoga tjedna*

Ali pošto nastupi sedmi tjedan, tj. kada do Vazma s njime preostaju dva, sve se svakoga dana vrši kao i minulih tjedana samo Bdjenje koje se onih šest tjedana obavljalo u Crkvi uskrsnuća sedmoga se tjedna, tj. u petak, Bdjenje obavlja na Sionu po onom običaju kojim se vršilo kroz šest tjedana u Crkvi uskrsnuća. Čitavim se Bdjenjem govore psalmi i antifone prikladni za mjesto i dan.

2.2.29.3. *Subotnje jutro sedmoga korizmenoga tjedna*

Kada pak stane svitati, biskup u osvit subote, na subotnje jutro, prikazuje i obavlja prinos. Upravo kako će se obaviti otpust arhiđakon[1] progovori i rekne: "Danas u sedam sati[2] svi budimo pripravni u Lazarevu."[3] Kada, dakle, počne sedmi sat, svi dođu u Lazarevo. Lazarevo je - to je Betanija[4] - od grada[5] otprilike dvije milje.

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 20.
[2] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[3] Usp. u našem 5. poglavlju br. 43.
[4] Usp. L. HEIDET, *Béthanie,* DB, 1, 1655-1661.
[5] To je, jasno, Jeruzalem.

2.2.29.4. *Crkva na mjestu susreta Isusa i Lazarove sestre Marije*

Kada se pak ide iz Jeruzalema u Lazarevo možda s toga mjesta na petsto koraka postoji crkva[6] uz put na onome mjestu gdje je Marija, Lazarova sestra, izašla pred Gospodina. Kada, dakle, tu dođe biskup iziđu mu u susreti svi monasi. Tu uđe i narod. Rekne se jedan psalam i jedan himan. Također se čita ulomak iz evanđelja gdje Lazarova sestra izlazi Gospodinu u susret.[7] Pošto se rekne molitva i svi budu blagoslovljeni i otuda se ide s himnima u Lazarevo.

2.2.29.5. *Bogoslužje u Lazarevu*

Kada se dođe u Lazarovo tako se okupi svekoliko mnoštvo da nije puno ljudi jedino samo mjesto već isto tako sva okolna polja. Također se govore himni i antifone što odgovaraju tome danu i mjestu. Isto tako se sva čitanja što se čitaju prilagode danu. Upravo dok se obavlja otpust najavljuje se Vazam. Hoću reći: svećenik se popne na povišeno mjesto te čita onaj ulomak koji piše u evanđelju: "Pošto je Isus šest dana pred Pashu došao u Betaniju" (Iv 12,1) i ostalo. Kada se, dakle, pročita taj ulomak i najavi Vazam, dade se otpust.

2.2.29.6. *Razlog Lazarove subote*

To se zato obavlja jer se to, kako piše u evanđelju, zbilo u Betaniji šest dana prije Pashe. Od subote[8] do četvrtka kada je poslije Večere Gospodin uhićen[9] ima šest dana. Potom se svi vraćaju u grad ravno u Crkvu uskrsnuća i po običaju obavi Večernja.

6 Usp. G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria,* 70; N. NATALUCCI, *Egeria,* 295-296; E. GIARANNELLI, *Egeria,* 99.

7 Usp. Iv 11,28-34.

8 Vidi u našem 5. poglavlju br. 35.

9 Usp. Mt 26,17-35.

30.

2.2.30.1. *Cvjetnica*

Sutradan, dakle, tj. u nedjelju kojom se ulazi u vazmeni tjedan koji ovdje nazivaju Veliki tjedan sve se od kukurijeka pijetlova proslavi što je običaj da se do jutra obavi u Crkvi uskrsnuća i kod Križa. Prema tome, u jutro se Gospodnjega dana ide po običaju u Veliku crkvu koja se naziva *Martyrium.* Zato se pak naziva *Martyrium* jer je na Golgoti, tj. iza Križa gdje je Gospodin podnio muku: i stoga *Martyrium.*

2.2.30.2. *Najave na Cvjetnicu*

Pošto se, dakle, sve proslavi po običaju u Velikoj crkvi i prije nego se dade otpust, arhiđakon uzvisi glas i najprije kaže: "Cijeloga ovoga tjedna, tj. od sutradan, svi se za Deveti čas okupimo u crkvi *Martyrium,*[1] tj. u Velikoj crkvi." Potom se drugi put oglasi i rekne: "Danas svi u sedam sati[2] budimo spremni u Eleoni."[3]

2.2.30.3. *Nastavak slavlja na Cvjetnicu*

Kada se, dakle, dade otpust u Velikoj crkvi, tj. u crkvi *Martyrium,* biskup se s himnima doprati u Crkvu uskrsnuća. Tu se obavi što je običaj da se na Gospodnji dan u Crkvi uskrsnuća vrši nakon otpusta iz crkve *Martyrium.* Potom svatko ide svojoj kući. Žurno blaguje da početkom sedmoga sata[4] svi budu spremni u crkvi koja je na Eleoni, tj. na Maslinskome brdu gdje je ona špilja u kojoj je Gospodin poučavao.

1 Egerija sada tako češće naziva Veliku crkvu koju ona inače doslovno naziva *Ecclesia maior.*

2 Usp u našem 5. poglavlju br. 7.

3 Usp. u našem 5. poglavlju br. 40.

4 Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

31.

2.2.31.1. *Proslava Cvjetnice na Eleoni i Imbomonu*

Prema tome, u sedam se sati[1] sav puk popne na Maslinsko brdo, tj. na Eleonu, u crkvu. Biskup sjedne. Govore se himni i antifone što odgovara samome danu i mjestu: tako i čitanja. Kada započne deveti sat[2] uz himne se penje do Imbomona,[3] tj. na ono mjesto s kojega je Gospodin uzašao na nebo. I tu se sjedne. Uvijek se u nazočnosti biskupa naredi svem narodu da sjedne. Jedino trajno stoje samo đakoni. I tu se govore himni i antifone što odgovara mjestu i danu: isto tako čitanja i molitve koje se umeću.

2.2.31.2. *Cvjetnica: čitanje ulomka iz Mt 21,1-9*

I kada već započne jedanaesti sat[4] čita se ono evanđeosko mjesto gdje djeca s granama i palmama[5] izađoše Gospodinu ususret govoreći: "Blagoslovljen onaj koji dolazi u ime Gospodnje" (Mt 21,9). Odmah ustane biskup i sav narod. Potom se, odatle, s vrha Maslinskoga brda ide stalno na noge. Sav, naime, narod pred njim s himnima i antifonama trajno odgovara: "Blagoslovljen onaj koji dolazi u ime Gospodnje."

2.2.31.3. *Palme i masline na Cvjetnicu*

Sva djeca na onim stranama - čak i ona koja ne mogu hodati na nogama jer su nejaka te ih njihovi roditelji drže o

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[2] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[3] Usp. u našem 5. poglavlju br. 42.
[4] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[5] Palma je od davnina bila naročiti znamen. Označavala je mirno veselje, određenu pobjedu i trijumf. Usp. E. LEVESQUE, *Palmier*, DB, 4, 2069; G.E. POST, *Palm Tree*, DoB, 4, 656-657; H. LECLERCQ, *Palme*, DACL, 13, 947-961.

vratu - sva nose grane: neka palmi, neka maslinove.[6] Biskupa se prati na onaj način kako se onda pratio Gospodin.

2.2.31.4. *Dovršetak svetkovanja Cvjetnice*

Sa samoga brda do grada i potom do Crkve uskrsnuća po cijelome gradu svi - čak ako su gospođe i gospoda - na taj način uz odgovore stalno biskupa tako lako i polako pješke prate da se narod ne umori. Zato se u Crkvu uskrsnuća dođe kada je već večer. Kada se tu dođe, ma kako bilo kasno, ipak se obavi Večernja. Opet se jednom rekne molitva kod Križa i otpusti puk.

[6] Usp. E. LEVESQUE, *Olivier*, DB, 4, 1778-1779; G.E. POST, *Oil Tree*, DoB, 4, 592-593; H. LECLERCQ, *Olivier*, DACL, 12, 2060-2061; V. HAMP, *Öbaum*, LThK, 7, 1138-1139.

32.

2.2.32.1. *Veliki ponedjeljak*

Jednako se slijedećega dana, tj. u ponedjeljak, sve vrši što se obično čini od prvoga pijetla[1] do jutra u Crkvi uskrsnuća. Isto tako kod Trećega i Šestoga časa ono se obavlja što i cijele Korizme. Za Deveti se čas svi skupe u Velikoj crkvi, tj. u crkvi *Martyrium*. Tu se trajno do prvoga noćnoga sata[2] govore himni i antifone. Također se čitaju čitanja koja odgovaraju danu i mjestu. Stalno se umeću molitve.

2.2.32.2 *Kraj bogoslužja na Veliki ponedjeljak*

Ondje se također, kada dođe sat, obavi Večernja. Tako se u crkvi *Martyrium* otpust obavi kada je već noć. Pošto se pak dao otpust, biskupa se odatle s himnima doprati u Crkvu uskrsnuća. Kada on uđe u Crkvu uskrsnuća kaže se jedan himan, izmoli molitva, blagoslove katekumeni pa vjernici i dade otpust.

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 8.
[2] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

33.

2.2.33.1. *Veliki utorak*

Jednako se utorkom sve vrši kao ponedjeljkom. Samo se utorkom to doda što noću, s večeri, pošto se dao otpust u crkvi *Martyrium,* i išlo u Crkvu uskrsnuća i opet u Crkvi uskrsnuća obavio otpust svi u to doba, noću, idu u crkvu koja je na brdu Eleona.[1]

2.2.33.2. *Završni dio bogoslužja Velikoga utorka*

Kada se došlo u tu crkvu, biskup uđe u špilju - u toj je pećini Gospodin obično učio učenike - i uzme knjigu evanđelja. Sam biskup, stojeći, čita Gospodnje riječi koje pišu u *Evanđelju po Mateju,* tj. gdje on kaže: "Pazite da vas nitko ne zavede" (Mt 24,4). Biskup čita sav taj nagovor.[2] Pošto pročita, kaže se molitva, blagoslove katekumeni, potom vjernici, dade otpust te se svatko s brda vrati svojoj kući kada je veoma kasno, već noć.

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 40.
[2] Usp. Mt 24,4-14.

2.2.34. *Velika srijeda*

U srijedu se također cijeli dan od prvoga pijevca čini sve kao ponedjeljkom i utorkom. Međutim, pošto se noću obavi otpust u crkvi *Martyrium* i biskup s himnima doprati u Crkvu uskrsnuća, biskup odmah uđe u špilju koja je u Crkvi uskrsnuća i stoji iza rešetaka. Svećenik pak stoji pred ogradom, uzima evanđelje i čita onaj ulomak gdje je Juda Iškariotski otišao Židovima i utanačio što će mu dati da izda Gospodina.[1] Kada se pročita taj ulomak, u svemu narodu nastane takvo mrmorenje i kukanje da nema nikoga tko se ne gane u tome trenu do suza. Zatim slijedi molitva, blagoslove se katekumeni i onda vjernici te se dade otpust.

[1] Usp. Mt 26,14-15.

2.2.35.1. *Veliki četvrtak*

U četvrtak se također od prvoga pijetla ono obavlja što je uobičajeno do jutra u Crkvi uskrsnuća. Isto vrijedi za Treći i Šesti čas. U osam sati[1] sav se narod po običaju skupi u crkvi *Martyrium*. Zato pak ranije nego drugih dana jer je nužno da se prije dade otpust. kada se, dakle, sabere sav narod čini se što treba izvršiti. Toga se dana obavi prinos u crkvi *Martyrium*. Tu se dade otpust oko deset sati.[2] Prije pak datoga otpusta arhiđakon povisi glas i rekne: "Svi se prvoga noćnoga sata[3] skupimo u crkvi koja je na Eleoni jer nam danas, ove noći, predstoji veliki napor."

2.2.35.2. *Nastavak proslave Velikoga četvrtka*

Pošto se, dakle, dade otpust u crkvi *Martyrium* dođe se iza Križa. Tu se kaže jedan psalam, rekne molitva, biskup ondje prikaže prinos i svi se pričeste. Izuzevši pak taj jedini dan, kroz čitavu se godinu nikada, osim samo toga dana, ne žrtvuje iza Križa. Pošto se i tu dade otpust, ide se u Crkvu uskrsnuća, rekne molitva, po običaju blagoslove katekumeni i zatim vjernici i dade se otpust. Potom se svatko žurno vraća svojoj kući blagovati jer svi, čim su jeli, idu na Eleonu u onu crkvu gdje je špilja u kojoj je toga dana bio Gospodin s apostolima.[4]

[1] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[2] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[3] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[4] Mislimo da se ta špilja ne spominje u evanđelju.

2.2.35. *Nastavak proslave Velikoga četvrtka*

I tu se, možda do petoga noćnoga sata,[5] govore neprekidno himni i antifone usklađeni danu i mjestu. Slično se govore i čitanja. Oblikuju se umetnute molitve. Također se iz evanđelja čitaju oni ulomci[6] u kojima je Gospodin govorio učenicima toga dana sjedeći u toj špilji koja je u toj crkvi.

2.2.35.4. *Proslava Velikoga četvrtka na Imbomonu*

Potom se oko šestoga noćnoga sata[7] ide s himnima gore na Imbomon[8] na ono mjesto odakle je Gospodin uzašao na nebo. Opet se i tu jednako sukladno s danom kažu čitanja, himni i antifone. I sve su one molitve koje govori biskup uvijek usklađene i s danom i mjestom.

[5] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[6] Usp. Iv 13,16-11,1.
[7] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[8] Vidi u našem 5. poglavlju br. 42.

36.

2.2.36.1. *Veliki petak: na mjestu zabilježenu u Lk 22,41*

Zatim pak, kada se začuje kukurijek pijetlova, s himnima se silazi od Imbomona i odlazi na ono mjesto gdje je Gospodin molio kao što piše u evanđelju: "I odmakne se koliko se baci kamen i molio je" (Lk 22,41) i tako dalje. Na tome je pak mjestu skladna crkva.[1] Tu uđe biskup i sav narod. Rekne se molitva sukladna mjestu i danu. Također se kaže jedan prilagođeni himan. Isto se tako čita onaj ulomak iz evanđelja gdje je rekao svojim učenicima: "Bdijte da ne uđete u napast" (Mt 26,41). Tu se pročita cijeli ulomak[2] i opet kaže molitva.

2.2.36.2. *Veliki petak: Getsemani*

Otuda uz himne do najmanjega djeteta na noge s biskupom silaze u Getsemani.[3] Zbog tako velike vreve mnoštva - izmoreni su bdjenjima i umorni od svakodnevnih postova, a trebaju nužno sići s tako velika brda[4] - u Getsemani se s himnima ide polako, polako. Za svjetlo je cijelome narodu upaljeno više od dvjesto crkvenih svijeća.

2.2.36.3. *Veliki petak: silazak u grad iz Getsemanija*

Pošto se, dakle, dođe u Getsemani, najprije se kaže prilagođena molitva. Zatim se rekne himan, a onda čita onaj ulomak iz evanđelja gdje je Gospodin uhićen.[5] Kada se pročita taj ulomak, nastane toliki krik, mrmorenje i plač svega naroda da se možda uzdisanje cijeloga puka čuje pa sve do grada. Već

[1] Stručnjaci nisu mogli sa sigurnošću utvrditi o kojoj je crkvi zapravo tu riječ.
[2] Usp. Mt 26,40-44.
[3] Usp. H. LESćTRE, *Gethsémani*, DB, 3, 229-234.
[4] Odnosi se, jasno, na Maslinsko brdo. O njemu vidi L. HEIDET, *Mont des oliviers*, DB, 4, 1779-1793.
[5] Usp. Mt 26,47-56.

se od toga časa ide pješice s himnima u grad. Na vrata se stigne u onaj sat kada čovjek nekako počinje čovjeka raspoznavati. Zatim kroz sredinu grada: sve i svi do jednoga, stari i mladi, bogati, siromašni, svi su ondje. Posebice toga dana nitko ne napušta Bdjenje do jutra. Tako se biskup prati od Getsemanija do vrata i otuda kroz čitav grad do Križa.

2.2.36.4. *Pred Križem na Veliki petak*

Kada se pak dođe pred Križ gotovo da već počinje jasno svjetlo. Tu se još čita ono evanđeosko mjesto gdje se Gospodin privodi Pilatu i sve što je napisano, a što je Pilat rekao Gospodinu i Židovima. Sve se čita.[6]

2.2.36.5. *Veliki petak: biskupov nagovor pred Križem*

Zatim biskup govori narodu. Hrabri ih da stoga što su se cijele noći trudili jer će se istoga dana još truditi ne smalakšu već imaju nadu u Boga koji će im trud naplatiti većom nagradom. Pošto ih je tako, kako sam može, osokolio upravljajući im riječ rekne: "Sada pak svi idite svojim kućama i malo se odmorite te oko drugoga dnevnoga sata[7] svi budite ovdje da od toga sata do šestoga[8] možete vidjeti drvo Križa. Od šestoga sata treba da se opet svi skupimo ovdje, tj. pred Križem, da se do noći posvetimo čitanjima i molitvama."

[6] Usp. Mt 27,1-26.
[7] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[8] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

37.

2.2.37.1. *Veliki petak: molitva kod stupa Isusova bičevanja i donošenje Križa*

Pošto se dade otpust od Križa, tj. prije nego izađe sunce, smjesta svi oduševljeno idu na Sion moliti kod onoga stupa[1] uz koji je Gospodin bičevan.[2] Kada se otuda vrate, malo se odmore u svojim kućama i opet su svi spremni. Onda se za biskupa stavi stolica na Golgoti iza Križa gdje se sada nalazi. Biskup sjedne na stolicu, a pred njega se stavi stol prekriven platnom. Okolo stola stoje đakoni. Donosi se srebrna pozlaćena škrinja u kojoj je sveto drvo Križa. Otvori se, iznese, stavi na stol i drvo Križa i naslov.[3]

2.2.37.2. *Veliki petak: ljubljenje Križa*

Kada se položi na stol, biskup, sjedeći, svojim rukama pritisne krajeve Svetoga drveta, a đakoni što okolo stoje čuvaju. To se zato čuva jer je običaj da sav puk, vjernici i katekumeni, jedan po jedan dođu, nagnu se na stol, poljube Sveto drvo i prođu. Budući da je, veli se, ne znam kada netko zagrizao i ukrao od Svetoga križa, stoga sada đakoni koji su okolo čuvaju tako da se onaj tko pristupa ne usudi opet onako postupiti.

[1] Osuđenome na bičevanje svukli bi dio odjeće i često uz stup vezali ruke. Novi zavjet ne spominje stup kod Isusova bičevanja, ali ga spominje najdrevnija predaja. Usp. E. BEURLIER, *Flagellation*, DB, 2, 2282.
[2] Bičevanje se kod Židova uvelo pod grčkim i rimskim utjecajem. Usp. E. BEURLIER, *Flagellation*, DB, 2, 2281-2283.
[3] Egerija je napisala *titulus*. Riječ se čita u Iv 19,19. Kod razapinjanja Rimljani su nad glavom raspetoga naznačivali razlog zašto je osuđen na smrt na križu. To je zapravo smisao natpisa nad križem.

2.2.37.3. *Veliki petak: oblik čašćenja Križa i Salamonovih predmeta*

Tako, dakle, prođe sav narod: jedan po jedan. Svi se naklone, dotaknu Križ i natpis najprije čelom i potom očima i kada tako poljube Križ prođu. Ali nitko ne pruža ruku da dodirne. Pošto su pak poljubili Križ i prošli, đakon stojeći drži Salamonov[4] prsten[5] i onaj rog[6] iz kojega su se pomazivali kraljevi. Ljubi se i rog. Časti se i prsten[7] ... manje od druge[8] ... Do šestoga sata[9] sav narod prolazi ulazeći na jedna vrata, a izlazeći na druga. To se, naime, događa na onome mjestu gdje se dan ranije, tj. u četvrtak, obavio prinos.

2.2.37.4. *Veliki petak: okupljanje pred Križem*

Kada pak nastupi šesti sat,[10] ide se pred Križ bilo da je kiša ili žega. To je, naime, mjesto pod vedrim nebom. Ono je nešto kao veoma veliko i iznimno lijepo dvorište. Nalazi se između Križa i Crkve uskrsnuća. Tu se, prema tome, skupi sav narod tako da se više ne da ni otvoriti.

2.2.37.5. *Veliki petak: čitanja pred Križem*

Za biskupa se stavi stolica pred Križem. Od šestoga do devetoga sata[11] ne čini se drugo osim što se čitaju čitanja kako slijedi, tj. najprije se čitaju psalmi gdje god je riječ o Muci. Čita

[4] Tumači navode kao Salamonove predmete što se štuju prsten koji je služio kao pečat. Po tome se pečatu tjeralo zle duhove, ali jednako upoznavalo prošlost, sadašnjost i budućnost. Isto se tako navodi rog za pomazivanje kralja. O tome vidi: G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria*, 58,274 bilj. 81; P. MARAVAL, *Égérie*, 64 bilj. 6; E. GIARANNELLI, *Egeria*, 246 bilj. 9; N. NATALUCCI, *Egeria*, 301.

[5] Usp. J. THOMAS, *Anneau*, DB, 1, 635.

[6] Usp. H. LESÊTRE, *Corne*, DB, 2, 1008-1009.

[7] Sada se dio teksta gubi.

[8] To je očito dio izgubljene cjeline.

[9] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

[10] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

[11] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

se i iz Apostola, iz apostolskih poslanica kao i iz *Djela* gdje god se govorilo o Gospodnjoj muci. Iz evanđelja se isto tako čitaju ulomci gdje trpi. Također se čitaju proroci gdje su navijestili da će Gospodin trpjeti. Iz evanđelja se čita gdje se govori o Muci.

2.2.37.6. *Veliki petak: pouka od čitanja i molitve*

Od šestoga, dakle, sata do devetoga trajno se čitaju čitanja i govore himni tako da se svemu narodu pokaže kako se zbilo što god su o Gospodnjoj muci kao buduće rekli proroci: da se to obistinilo pokazuju kako evanđelja tako i apostolski spisi. Na taj se način sav onaj narod poučava ona tri sata da se nije ništa dogodilo što se nije ranije proreklo. Stalno se pak umeću molitve. Ali i te su molitve u skladu s danom.

2.2.37.7. *Veliki petak: vjerničko ganuće*

Kod svakoga je pak čitanja i molitve toliko ganuće i uzdisanje svega naroda da je izvanredno. Nema, naime, ni stara ni mlada tko toga dana ona tri sata toliko ne plače da se ne može ni zamisliti što je sve Gospodin za nas pretrpio. Poslije toga kada upravo započne deveti sat[12] stane se čitati ono mjesto iz *Evanđelja po Ivanu* gdje je predao duh.[13] Kada se to pročita, slijedi molitva i otpust.

2.2.37.8. *Veliki petak: nastavak i kraj općega bogoslužja*

Pošto se dao otpust od Križa, smjesta se svi sastaju u Velikoj crkvi - *Martyrium* - i obavlja od devetoga sata[14] kada se skupe u crkvi *Martyrium* ono što je običaj toga tjedna činiti do večeri. Nakon što se dade otpust iz crkve *Martyrium* dođe se u

[12] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

[13] Usp. Iv 19,28-30.

[14] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

Crkvu uskrsnuća. Kada se tu dođe čita se onaj ulomak iz evanđelja gdje Josip[15] od Pilata[16] traži Gospodnje tijelo[17] i polaže ga u novi grob.[18] Kada se to pročita, slijedi molitva, blagoslove katekumeni pa narod i dade otpust.

2.2.37.9. *Veliki petak: zasebna pobožnost*

Toga se dana ne oglasuje da će se bdjeti u Crkvi uskrsnuća jer se zna da je svijet umoran. Ipak je običaj da se ondje bdije. I doista tko hoće od naroda ili pak koji mogu bdiju. Ali koji ne mogu, ondje ne bdiju do jutra. Ondje pak bdiju klerici: jači i mlađi. Ondje se cijele noći do jutra govore himni i antifone. Ipak bdije veoma veliko mnoštvo: jedni od večeri, drugi od ponoći - kako tko može.

[15] Usp. F. VIGOUROUX, *Joseph,* DB, 3, 1674-1675.
[16] Usp. L. FILION, *Pilate,* DB, 5, 429-434.
[17] Usp. Iv 19,38.
[18] Usp. Iv 19,41-42.

38.

2.2.38.1. *Velika subota i Vazmeno bdjenje*

U subotu se, sutradan, kod Trećega i Šestoga časa obavlja po običaju. Ali se kod Devetoga časa ne vrši kao subotom već se priprema Vazmeno bdjenje u Velikoj crkvi, tj. u crkvi *Martyrium*. Vazmeno se bdjenje tako obavlja kao i kod nas. Ovdje se dodatno čini samo ovo: novokršteni se, pošto su kršteni i odjeveni, zajedno s biskupom najprije odvedu u Crkvu uskrsnuća.

2.2.38.2. *Vazmeno bdjenje*

Biskup u Crkvi uskrsnuća uđe unutar ograde, rekne se jedan psalam, potom izmoli za njih[1] molitvu i onda s njima dođe u Veliku crkvu. Tu, po običaju, bdije sav narod. Čim se u Velikoj crkvi dovrši Služba bdjenja, odmah se s himnima ide u Crkvu uskrsnuća. Ondje se iznova čita evanđeosko mjesto o Uskrsnuću, rekne molitva i biskup opet prinese. Sve se pak čini hitro zbog naroda da se duže ne zadržava. Potom se puk otpusti. Otpust je s Bdjenja toga dana u onaj sat kojega sata i kod nas.

[1] Odnosi se na novokrštenike.

39.

2.2.39.1. *Osam uskrsnih dana*

Onih se pak osam uskrsnih dana slavi baš kao i kod nas. Tijekom osam uskrsnih dana bogoslužje se obavlja svojim redom kao i svuda za Uskrs do osmine.[1] Ovdje je isti sjaj i raspored kroz osam uskrsnih dana kao i za Bogojavljenje: kako u Velikoj crkvi tako i u Crkvi uskrsnuća odnosno kod Križa ili na Eleoni, ali također u Betlehemu kao i Lazarevu i posvuda jer su uskrsni dani.

2.2.39.2. *Uskrsni dani po mjestima*

Na Gospodnji dan, prvoga dana, okupljanje je u Velikoj crkvi, tj. u crkvi *Martyrium,* ali i u ponedjeljak i utorak. Ipak se uvijek nakon otpusta u crkvi *Martyrium* s himnima ide u Crkvu uskrsnuća. U srijedu se okuplja u Eleoni, u četvrtak u Crkvi uskrsnuća, u petak na Sionu, u subotu pod Križem, u Gospodnji dan, tj. na osminu, opet u Velikoj crkvi, tj. u crkvi *Martyrium.*

2.2.39.3. *Uskrsni dani na Eleoni i Imbomonu*

Svih tih osam uskrsnih dana svaki dan iza ručka biskup sa svim klerom i svom "djecom"[2] , tj. onima koji su se krstili, i svima koji su apotaktiti, s muževima i ženama, kao i s pukom koji hoće uzlazi na Eleonu.[3] Govore se himni, kazuju molitve u crkvi što je na Eleoni - u njoj je špilja u kojoj je Isus učio apostole - ali i na Imbomonu,[4] tj. na onome mjestu s kojega je Gospodin uzašao na nebo.

---

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 37.

[2] Egerija je po zapadnome običaju napisala *infantes*. Tako su se bez obzira na dob nazivali svi novokršteni.

[3] Usp. u našem 5. poglavlju br. 40.

[4] Usp. u našem 5. poglavlju br. 42.

2.2.39.4. *Večernja uskrsnih dana*

Pošto su kazani psalmi i izrečena molitva, otuda se s himnima silazi u Crkvu uskrsnuća u sat Večernje. To se čini svih osam dana. Ali na uskrsni Gospodnji dan poslije otpusta kod Večernje u Crkvi uskrsnuća sav puk prati biskupa s himnima na Sion.

2.2.39.5. *Uskrsni dani: na Sionu iza Večernje*

Kada se tamo dođe kažu se himni prikladni za dan i mjesto, rekne molitva i pročita onaj ulomak iz evanđelja[5] gdje je toga dana Gospodin na tome mjestu - tu je sada na Sionu ova crkva - kroz zatvorena vrata ušao učenicima. To je onda kada jedan od učenika nije ondje bio. To je Toma. Kada se vratio i kada su mu drugi apostoli rekli da su vidjeli Gospodina, on je odgovorio: "Ne vjerujem ako ne vidim" (Iv 20,25). Kada se to pročita, opet se rekne molitva, blagoslove katekumeni pa vjernici. Sada se svatko vrati svojoj kući, uveče, otprilike o drugome noćnome satu.[6]

---

[5] Usp. Iv 20,19-26.

[6] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

40.

2.2.40.1. *Uskrsna osmina*

Na uskrsnu se osminu, tj. na Gospodnji dan, odmah iza šestoga sata[1] sav narod s biskupom popne na Eleonu. Najprije se u crkvi koja se nalazi ondje malo sjedne. Govore se himni, kažu antifone usklađene danu i mjestu, reknu molitve, također usklađene s danom i mjestom. Ponovno se otuda uz himne ide gore na Imbomon. Jednako se i tu obavi što i ondje. Kada pak dođe vrijeme, tada sav puk i svi apotaktiti dovode biskupa s himnima u Crkvu uskrsnuća. U Crkvu se uskrsnuća stigne u onaj čas kada se obično obavlja Večernja.

2.2.40.2. *Još o uskrsnoj osmini*

Večernja se, prema tome, obavi u Crkvi uskrsnuća i kod Križa. Otuda sav narod, bez izuzetka, s himnima biskupa prati na Sion. Kada se tamo dođe, također se čitaju himni u skladu s mjestom i danom. Još se čita i onaj evanđeoski odlomak gdje je na uskrsnu osminu Gospodin ušao gdje su bili učenici te kori Tomu što je bio nevjeran. Tada se čita cijelo to čitanje.[2] Nakon toga slijedi molitva. Pošto se, po običaju, blagoslove katekujeni i vjernici svatko se vraća svojoj kući isto kao i na Gospodnji uskrsni dan o drugome noćnome satu.[3]

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

[2] Usp. Iv 20,26-29.

[3] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

41.

2.2.41. *Vrijeme poslije Uskrsa*

Ovdje od Uskrsa do Pedesetnice, tj. Duhova,[1] uopće nitko ne posti: čak ni oni koji su apotaktiti. Uvijek se tih dana kao i cijele godine jednako u Crkvi uskrsnuća od prvoga pijevca[2] do jutra obavlja uobičajeno: podjednako za Šesti čas i Večernju. U Gospodnje dane uvijek se po običaju odlazi u crkvu *Martyrium,* tj. u Veliku crkvu, a otuda se s himnima ide u Crkvu uskrsnuća. U srijedu se i petak kako tih dana uopće nitko ne posti ide na Sion, ali uvijek iz jutra. Otpust slijedi po svome redu.

[1] Usp. M. MANDAC, *Sv. Augustin, Govori, 1,* Makarska, 1990, 89-95.

[2] Usp. u našem 5. poglavlju br. 8.

42.

2.2.42. *Četrdeseti dan iza Uskrsa*

Za četrdeseti dan iza Uskrsa[1] što je četvrtak svi prethodnoga dana, tj. u srijedu, nakon Šestoga časa idu u Betlehem proslaviti Bdjenje. Bdjenje se vrši u Betlehemu u crkvi. U toj je crkvi špilja gdje se Gospodin rodio. Drugoga dana, tj. u četvrtak, četrdesetoga dana slavi se bogoslužje svojim redoslijedom tako da propovijedaju i svećenici i biskup. Govore što je prikladno danu i mjestu. Potom se, uveče, svatko vraća u Jeruzalem.

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 36.

43.

2.2.43.1. *Duhovi: bdjenje*

Pedesetoga dana koji je nedjelja - taj je dan veoma naporan za narod - sve se od prvoga pijetla tako obavlja kako je uobičajeno. Bdije se u Crkvi uskrsnuća da biskup pročita onaj evanđeoski odlomak što se uvijek čita na Gospodnji dan, tj. Gospodnje uskrsnuće. Iza toga se u Crkvi uskrsnuća vrši sve što je uobičajeno čitave godine.

2.2.43.2. *Duhovi: bogoslužje u jutro*

Kada pak svane jutro, sav puk ide u Veliku crkvu, tj. u crkvu *Martyrium*. Sve se obavi što se obično čini. Propovijedaju svećenici, zatim biskup. Sve se vrši po zakonu, tj. prinosi se po običaju kako se uvriježilo činiti na Gospodnji dan. Ali sada se u crkvi *Martyrium* požuri se otpustom da se obavi prije trećega sata.[1] Čim se pak dade otpust u crkvi *Martyrium,* cijeli narod, sve do jednoga, s himnima prati biskupa na Sion da budu na Sionu na puni treći sat.

2.2.43.3. *Duhovi: bogoslužje na Sionu*

Kada se tu dođe čita se iz *Djela apostolskih*[2] ono mjesto gdje silazi Duh te svi jezici razumiju što se govori. Zatim se bogoslužje odvija svojim redoslijedom. Svećenici ondje čitaju upravo ono što se čitalo iz *Djela apostolskih* jer je samo mjesto na Sionu - sada je druga crkva - gdje se nakon Gospodinove muke nekoć skupio narod s apostolima kada se ono[3] zbilo kako gore kazasmo. Poslije toga se bogoslužje obavlja utvrđenim redom. I tu se obavi prinos. Upravo dok se otpušta puk, arhiđakon povisi glas i rekne: "Danas odmah iza šest[4] svi da smo spremni na Eleoni, u Imbomonu."

[1] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.
[2] Usp. Dj 2,1-12.
[3] Valjda se odnosi na Dj 1,13.
[4] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

2.2.43.4. *Duhovi: uzlazak na Maslinsko brdo*

Sav se narod zatim vrati u svoju kuću da otpočine. Odmah iza ručka uspinje se na Maslinsko brdo, tj. na Eleonu, svatko kako može, ali ipak nijedan kršćanin ne ostane u gradu. Svi pođu.

2.2.43.5. *Duhovi: sjećanje na Gospodnje uzašaće*

Pošto se, dakle, dođe na Maslinsko brdo, tj. na Eleonu, najprije se ide do Imbomona: na ono mjesto otkuda je Gospodin uzašao na nebo.[5] Tu sjedne biskup i svećenici, ali i sav narod. Ondje se čitaju čitanja, reknu umetnuti himni, kažu i antifone usklađene samome danu i mjestu. I molitve koje se umetnu uvijek su takve izričaja da odgovaraju i danu i mjestu. Također se čita onaj evanđeoski ulomak gdje je riječ o Gospodnjem uzašašću.[6] Još se iz *Djela apostolskih* čita gdje se govori o Gospodnjemu uzašašću na nebo poslije uskrsnuća.[7]

2.2.43.6. *Nastavak duhovskoga slavlja*

Pošto se to učini, blagoslove se katekumeni i potom narod. Otuda se silazi o devetome satu[8] te uz himne ide u onu crkvu koja je također na Eleoni i u kojoj je špilja gdje je Gospodin, sjedeći, poučavao apostole. Kada se tamo dođe već je minuo deseti sat.[9] Tu se obavi Večernja, rekne molitva, blagoslove katekumeni i potom vjernici. Zatim se otuda silazi s himnima, sav narod do jednoga s biskupom, svi govore himne i antifone usklađene tome danu. Tako se malo po malo dođe do crkve *Martyrium.*

[5] Ovaj se Egerijin ulomak dovodi u svezu sa svetkovanjem Gospodnjega uzašašća. Usp. B. FISCHER, *Himmelfahrt Christi,* LThK, 5, 362; M. MANDAC, *Sv. Augustin. Govori,* 1, Makarska, 1990, 78-88.

[6] Usp. Lk 24,50-51.

[7] Usp. Dj 1,9-11.

[8] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

[9] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

2.2.43.7. *Duhovi: slavlje u Velikoj crkvi po silasku s Maslinskoga brda*

Kada se dođe do gradskih vrata već je noć. Iznosi se zbog naroda barem dvjesto crkvenih svijeća. Budući da je dosta od vrata do Velike crkve, tj. do crkve *Martyrium,* dođe se oko drugoga noćnoga sata[10] jer se stalno ide lako i polako zbog puka da se noge ne zamore. Otvore se velika vrata[11] što su od tržne strane. Sav puk s himnima i biskupom uđe u crkvu *Martyrium.* Ušavši pak u crkvu, reknu se himni, kaže molitva, blagoslove katekumeni pa vjernici. Opet se otuda s himnima ide u Crkvu uskrsnuća.

2.2.43.8. *Duhovi: novi dio slavlja*

Kada se dođe u Crkvu uskrsnuća jednako se govore himni i antifone, kaže molitva, blagoslove katekumeni te vjernici. Isto se zbiva i kod Križa. I ponovno otuda sav kršćanski puk do jednoga prate s himnima do Siona biskupa.

2.2.43.9. *Dovršetak duhovskoga slavlja*

Kada se tu dođe, čitaju se prikladna čitanja, kažu psalmi i antifone, izgovori molitva, blagoslove katekumeni i zatim vjernici te dade otpust. Pošto se dade otpust svi prilaze biskupovoj ruci. Zatim se svatko vraća svojoj kući oko srednjega noćnoga sata. Tako se, prema tome, toga dana podnese najveći napor jer se od prvoga pijevca bdjelo u Crkvi uskrsnuća i zatim nije nikako stalo čitav dan. Sve što se slavilo tako se produlji da se u sredini noći nakon otpusta što se obavi na Sionu svi vraćaju svojim kućama.

[10] Usp. u našem 5. poglavlju br. 7.

[11] U tekstu piše *balvis.* Nama je riječ nepoznata. Usp. N. NATALUCCI, *Egeria,* 305; E. GIARANNELLI, *Egeria,* 258 bilj. 9.

44.

2.2.44.1. *Poduhovsko vrijeme*

Već pak sutradan nakon Pedesetnice svi po običaju poste kao cijele godine kako tko može. Izuzima se subotnji i Gospodnji dan kada se na ovim stranama nikada ne posti.[1] I poslije, ostalih dana, sve se čini kao čitave godine, tj. uvijek se u Crkvi uskrsnuća bdije od prvoga pijetla.

2.2.44.2. *O istome vremenu*

Ako je Gospodnji dan biskup najprije o prvome pijevcu čita u Crkvi uskrsnuća evanđelje: ulomak o Gospodnjemu uskrsnuću. To se uvijek čita u Gospodnji dan. Potom se u Crkvi uskrsnuća do zore govore himni i antifone. Ali ako nije Gospodnji dan samo se, također od prvoga pijevca do zore, u Crkvi uskrsnuća govore himni i antifone.

2.2.44.3. *Konačne napomene o poduhovskome vremenu*

Svi apotaktiti dođu, a od puka dolaze oni koji mogu. Klerici dolaze naizmjenice svaki dan od prvoga pijevca. Biskup pak uvijek dođe kada sviće da jutarnji otpust obavi sa svim klericima. Izuzetak je Gospodnji dan. Nužno je da tada dođe od prvoga pijetla kako bi u Crkvi uskrsnuća čitao evanđelje. Opet se za Šesti čas obavi u Crkvi uskrsnuća što je uobičajeno. Jednako je kod Devetoga časa i kod Večernje: po običaju kako se ustalilo činiti cijele godine. Srijedom se pak i petkom Deveti čas uvijek obavi po običaju na Sionu.

[1] Sama je Egerija istaknula da se ne posti na Veliku subotu.

45.

2.2.45.1. *Upis za krštenje kod svećenika*

Također treba[1] da i to napišem na koji se način poučavaju oni što se krste za Uskrs. Onaj, naime, tko se upiše, dan se prije Korizme upiše. Svećenik pribilježi imena svih: to čini prije onih osam tjedana koliko se ovdje - rekoh - obavlja Korizma.

2.2.45.2. *Upisani pristupaju u crkvi biskupu*

Nakon što je svećenik zapisao imena sviju, potom, narednoga korizmenoga dana, tj. kada počinje osam tjedana, za biskupa se stavi stolica usred Velike crkve, tj. crkve *Martyrium*. Svećenici sjede na stolicama s obje strane, a svi klerici stoje. Zatim se pripravnici dovode jedan po jedan. Ako su muškarci, dolaze sa svojim očevima,[2] a ako su ženske sa svojim majkama.[3]

2.2.45.3. *Biskupov ispit o upisanima*

Biskup svaki put pita susjede onoga tko je ušao govoreći: "Je li ovaj uzorna života? Da li poštuje roditelje? Da nije pijanica ili lažac?" Također ispituje o pojedinim manama, ali ipak onima koje su kod čovjeka teže.

2.2.45.4. *Raznovrsnost biskupova suda*

Ako se osvjedoči da je bez prijekora u svemu što je istraživao od nazočnih svjedoka, sam zabilježi svojom rukom ime dotičnoga. Ali ako je u nečemu optužen, zapovjedi da

[1] Kada je riječ o brizi za katekumene koji se krštavaju za Uskrs treba imati na pameti cijelo naše drugo poglavlje u uvodu ove knjige.

[2] To su kumovi.

[3] To su kume.

izađe vani. Rekne: "Neka se popravi i pošto se popravi, tada će pristupiti kupelji." Tako kaže ispitujući o muškima i ženskima. Ali ako je tkogod putnik neće tako lako pristupiti krštenju ako nema svjedoka koji ga znadu.

46.

2.2.46.1. *Egzorcizam katekumena*

Ali, gospođe sestre, trebala sam vam napisati što slijedi da ne mislite kako se zbiva bez tumačenja. Ovdje je, naime, ovakav običaj: one koji pristupaju krštenju kroz tih četrdeset dana što se posti najprije izjutra klerici čim se u Crkvi uskrsnuća obavio jutarnji otpust egzorciziraju. Potom se odmah stavi biskupu stolica u crkvi *Martyrium,* Velikoj crkvi. Također svi sjede uokrug blizu biskupa: oni koji su za krštenje, muški i ženske. Tu također stoje očevi[1] i majke.[2] Isto tako svi, ali vjernici, koji od puka žele slušati uđu i sjednu.

2.2.46.2. *Pouka za krštenje*

Tada pak katekumeni[3] ne zalaze tamo kada biskup one uči zakonu. To je ovako: kroz onih četrdeset dana, polazeći od *Postanka,* prijeđe sva Pisma. Najprije tumači doslovno, a potom isto obrazloži duhovno. Tih dana također sve uče o uskrsnuću kao i o vjeri. To se naziva kateheza.

2.2.46.3. *Primanje Vjerovanja tijekom predkrsne pouke*

Kada se već napunilo pet tjedana što se poučavaju tada primaju Vjerovanje. Smisao toga Vjerovanja, članak po članak, razlaže jednako kao i smisao svih Pisama: najprije doslovno i zatim duhovno. Tako obrazlaže i Vjerovanje. Razlog što na ovim stranama svi vjernici slijede Pisma kada se čitaju u crkvi jest to što se svi poučavaju onih četrdeset dana, tj. od prvoga sata do trećega sata.[4] Kateheza, naime, traje tri sata.

---

[1] To su kumovi.
[2] To su kume.
[3] Riječ je o katekumenima koji se te godine ne krštavaju.
[4] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.

2.2.46.4. *Predkrsno poučavanje kroz sedam tjedana*

Bog pak zna, gospođe sestre, da su glasovi vjernika koji ulaze čuti katehezu o onome što biskup govori i razglaba jači nego kada sjedi i u crkvi propovijeda o pojedinačnome što se tako razjašnjuje. Kada se dade otpust od kateheze i već je treći sat[5] otuda se biskupa s himnima prati u Crkvu uskrsnuća i obavi služba za Treći čas. Tako se kroz sedam tjedana dnevno poučavaju tri sata. Osmoga korizmenoga tjedna, a on se naziva Veliki tjedan, nema više vremena da ih se poučava kako bi se obavilo što je ranije kazano.

2.2.46.5. *Vraćanje Vjerovanja u pripravi za krštenje*

Kada već prođe sedam tjedana i preostaje onaj jedan vazmeni tjedan koji ovdje nazivaju Veliki tjedan, tada biskup dođe već izjutra u Veliku crkvu, *Martyrium*. Biskupu se otraga u apsidi, iza oltara, stavi stolica. Tamo ide jedan po jedan - muški sa svojim ocem[6] i ženska sa svojom majkom[7] - i vraća biskupu Vjerovanje.

2.2.46.6. *Biskupov nagovor po primljenome Vjerovanju*

Pošto se biskupu vratilo Vjerovanje, biskup svima upravi riječ i kaže: "Kroz ovih sedam tjedana izučili ste sav zakon Pisama. Također ste slušali o vjeri. Jednako ste slušali o tjelesnome uskrsnuću, ali i cijelo tumačenje Vjerovanja: razumje se koliko ste mogli čuti jer ste još katekumeni. Ipak jer ste još uvijek katekumeni ne možete slušati ono što se odnosi na dublje otajstvo, tj. na samo krštenje. Ali da ne mislite kako se nešto čini bez razloga, pošto se budete krstili u Božje ime, čut ćete u Crkvi uskrsnuća kroz osam uskrsnih dana nakon datoga otpusta iz crkve. Budući da ste još uvijek katekumeni, ne mogu vam se priopćiti tajanstvenija Božja otajstva."

[5] Vidi u našem 5. poglavlju br. 7.
[6] To je kum.
[7] To je kuma.

47.

2.2.47.1. *Pouka nakon krštenja*

Pošto pak dođu uskrsni dani, tih osam dana, tj. od Uskrsa do osmine, čim se dade otpust iz crkve i s himnima ode u Crkvu uskrsnuća, odmah se kaže molitva, blagoslove vjernici te biskup stoji naslonjen na nutarnju ogradu što je u špilji Crkve uskrsnuća i sve razjašnjuje što se zbiva u krštenju.

2.2.47.2. *Oduševljenost tom poukom*

U taj sat nijedan katekumen ne pristupa Crkvi uskrsnuća. Samo novokršteni i vjernici koji žele čuti otajstva ulaze u Crkvu uskrsnuća. Čak se zatvore vrata da ne bi ušao koji katekumen. Dok biskup razglaba i obrazlaže svaku pojedinost toliki su glasovi odobravatelja da se njihovi glasovi čuju i van crkve. On zaista tako objašnjava sve tajne da se nitko ne može oteti ganuću kod onoga što čuje da se na taj način razlaže.

2.2.47.3. *Predvođenje biskupove pokrsne pouke*

Budući da u toj pokrajini dio naroda zna grčki i sirijski,[1] a drugi dio samo grčki, i treći dio isključivo sirijski, zato što biskup, makar zna sirijski, ipak uvijek govori grčki i nikada sirijski stoga je, dakle, uvijek nazočan svećenik koji prevodi na sirijski što biskup govori da svi razumiju što se tumači.

2.2.47.4. *Prevođenje čitanja*

Ukoliko se sva čitanja što se čitaju u crkvi nužno čitaju na grčkome, uvijek je prisutan tko prevodi na sirijski da se narod uvijek poučava. Ali da se ne rastuže oni koji su ovdje Latini, tj. koji ne poznaju ni sirijski ni grčki i za njih se

[1] To je zapravo aramejski jezik.

razjašnjuje. Ima, naime, braće i sestara, grko-latina. Oni im izlažu na latinskome.

2.2.47.5. *Opće usklađivanje kod bogoslužja*

Ovdje je pak nadasve iznimno lijepo i naročito divno to što su himni, antifone, čitanja pa i molitve koje govori biskup takva izričaja da su usklađeni i uvijek odgovaraju danu što se slavi i mjestu gdje se slavi.

48.

2.2.48.1. *Posveta crkve*

Dani posvete[1] nazivaju se kada je sveta crkva što je na Golgoti i zovu je crkva *Martyrium* posvećena Bogu. Ali je i sveta crkva što je kod Uskrsnuća, tj. na onome mjestu gdje je poslije muke Gospodin uskrsnuo, i ona, istoga dana Bogu posvećena. Posveta se, dakle, tih svetih crkva slavi s najvećom slavom jer se istoga dana pronašao i Gospodnji križ.

2.2.48.2. *Pronađeni Križ i posveta crkve*

Upravo se zbog toga tako uredilo da je dan kada su gore opisane crkve prvi put bile posvećene dan kada se pronašao Gospodnji križ te se zajedno sa svom radošću istoga dana slavi. Također se ovo nalazi u Svetim pismima: dan je posvete kada je Salamon,[2] pošto je Božji dom koji je sagradio bio posvećen, stajao pred Božjim oltarom i molio. Tako piše u *Ljetopisnim knjigama.*[3]

---

1 Egerija je napisala *dies enceniarum.* Tim se nazivom slavio dan posvećenje Jeruzalemskoga hrama. Izričaj se čita i u Iv 10,22. Inače je povijest posvete crkve dosta složena. Usp. P. De PUNIET, *Dédicace des églises,* DACL, 4, 374-405; S. BENZ, *Kirchweihe,* LThK, 6, 303-304.

2 Usp. u našem 3. poglavlju br. 21.

3 Usp. 2 Ljet 7,8.

49.

2.2.49.1. *Posveta crkve: osmodnevno slavlje uz silno mnoštvo*

Kada, dakle, dođu dani posvete slave se osam dana. Kroz više prethodnih dana odasvud se stanu slijegati mnoštva, ali ne samo monaha i apotaktita iz raznih pokrajina kao što je Mezopotamija, Sirija, Egipat i Tebaida gdje ima mnogo pustinjaka nego od različitih i mnogih krajeva i pokrajina. Nema, naime, čovjeka koji toga dana ne dođe u Jeruzalem na toliko veselje i za tako časne dane. I svjetovnjaci, muževi i žene, vjerničkom dušom zbog svetoga dana također se tih dana iz svih pokrajina skupljaju u Jeruzalem.

2.2.49.2. *Posveta crkve: nazočnost biskupâ, klera i naroda*

Biskupâ je, kada ih je malo, tih dana u Jeruzalemu više od četrdeset ili pedeset. S njima dođe mnogo njihovih klerika. Ali čemu duljiti? Misli da je počinio najveći grijeh tko tih dana nije pribivao tolikoj svetkovni, ali ipak ako se nije ispriječila neka suprotna nužda što je čovjeka zadržala od dobre nakane.

2.2.49.3. *Posveta crkve: blještavilo i redoslijed*

Tih je, dakle, dana posvete u svim crkvama isti sjaj kao za Uskrs i Bogojavljenje. Pojedinih se dana ide na razna sveta mjesta kao za Uskrs i Bogojavljenje. Prvoga i drugoga dana okupljanje je u Velikoj crkvi koja se naziva crkva *Martyrium,* a trećega dana u Eleoni. To je crkva što je na onome brdu s kojega je Gospodin poslije muke uzašao na nebo i u kojoj je crkvi ona špilja u kojoj je Gospodin na Maslinskoj gori poučavao apostole. Četvrti dan ...[1]

[1] Sada se tekst gubi kao što nedostaje i početak. Čak se u knjizi prekida izvješće o Egerijinu putu. To je u stanovitome smislu svega ovozemnoga.

RÉSUMÉ

Nous récapitulons ici très brièvement notre livre écrit dans notre langue maternelle et c'est le croate. Cette fois-ci nous avons traduit le fameux *Itinerarium* ou *Peregrinatio* d'Égérie. On connaît suffisamment l'importance de l'ouvrage de cette femme célèbre pour l'archéologie, l'étude du latin, la liturgie ... L'écrit d'Égérie n'est vraiment pas difficile s'il s'agit de le traduire. Égérie composait clairement, ses phrases ne sont pas d'ordinaire longues. On doit cependant faire attention surtout à l'emploi assez étrange des prépositions car il n'est pas dans le texte que nous possédons maintenant toujours tout à fait en accord avec les règles grammaticales.

Afin de faciliter la lecture et la comprehension du livre d'Égérie nous avons composé cinq chapitres comme introduction. Nous avons d'abord présenté Égérie et son *Itinerarium*. C'est dans le premier chapitre.

Dans le deuxième chapitre il y a une explication historique et théologique de ce qu'Égérie a noté dans son journal de voyage à propos des instructions données aux gens avant et après le baptême. Nous oserions dire que c'est là peut-être une contribution nouvelle pour une meilleure connaisance de l'ouvrage d'Égérie.

Le troisième chapitre s'occupe des divers livres et personnages de l'Ancient Testament mentionnés par Égérie elle-même dans son oeuvre. Il nous a semblé bon d'en dire quelques mots pour le lecteur qui ne connaîtrait de plus près l'ancienne Bible.

Le quatrième chapitre est dédié à l'histoire du Bréviaire ou de la Litrugie des Heures comme on dit à présent. Ce chapitre était presque indispensable quand on veut comprendre ce que de l'Office divin a dit Égérie. Dans le cinquième chapitre nous avons regroupé les sujets bien différents dont nous espérons qu'ils peuvent aider à éclairer le texte traduit.

GLAVNE KRATICE

DACL = Dictionnaire d'archéologie chrétienne et liturgie
DB = Dictionnaire de la Bible
DBS = Dictionnaire de la Bible, Supplément
DoB = Dictionary of the Bible, J. Hastings
DHGE = Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques
DTC = Dictionnaire de théologie catholique
DS = Dictionnaire de spiritualité
HThGB = Handbuch theologischer Grundbegriffe
LThK = Lexikon für Theologie und Kirche
NCE = New Catholic Encyclopedia
NJBC = The New Jerome Biblical Commentary
RAC = Reallexicon für Antike und Christentum
ThW = Theologische Wörterbuch zum Neurn Testament
TRE = Theologische Realenzyklopädie

BIBLIOGRAFIJA
(Izbor)

B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie,* Herder, 1966. *Atti del convegno internazionale sulla PEREGRINATIO EGERIAE nel centenario del Codex Aretinus 405 (gi`a Aretinus VI, 3),* Arezzo, 23-25 *ottobre* 1987.

A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français,* Paris, 1903.

J. F. BALDAVIN, *The Urban Character of Christian Worship, OCA, 22,* Roma, 1987.

A. BAUMSTARK, *Liturgie comparée,* Chevtogne, 1939.

A. BAUMSTARK, *Nocturna laus,* M¸nster, 1957.

G. BERTONIÈRE, *The Historical development of the Easter Vigil and Related Services in the Greek Church, OCA, 193,* Roma, 1972.

A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens,* Turnhout, 1954.

A. BLUDAU, *Die Pilgerreise der Aetheria,* Paderborn, 1927.

H. DURAND, *Pilgerbericht der Nonne Aetheria (4. Jahrh.),* Düsseldorf, 1932.

H. DONNER, *Pilgerfahrt ins Heilige Land. Die ältesten Berichte christlicher Palästinapilger (4.-7. Jahrhundert),* Stuttgart, 1979.

L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien,* Paris, 1908.

C.W. DUGMORE, *The Influence of the Synagogue upon the Divine Office,* Westminster, 1964.

L. EISENHOFER, *Handbuch der katholischen Liturgik,* II, Freiburg im Breisgau, 1933.

AE. FORCELLINI, *Totius latinitatis Lexicon,* 1-4, Patavii, 1827.

A. GERHARDS, *"Benedicam Dominum in omni tempore". Geschichtlicher Überblick zum Stundengebet,* u M. Klöckner - H. Rennings, *Lebendiges Stundengebet,* 3-33.

P. GEYER, *S. Silviae, quae fertur, peregrinatio ad loca santa,* CSEL, 39, 35-101.

E. GIANNARELLI, *Egeria. Diario di viaggio,* Edizioni Paoline, 1992.

J.M. HANSSENS, *Nature et genèse de l'Office des Matines,* AG, 57, Romae, 1952.

E.D. HUNT, *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire AD 312-460,* Oxford, 1984.

R. KACZYNSKI, *Johannes Chrisostomus. Catecheses baptismales, Taufkatechesen,* 1, FC, 6, Herder, 1992.

B. KÖTTING, *Ecclesia peregrinans. Das Gottesvolk unterwegs,* Münster, 1988.
M. KUNZLER, *Die Liturgie der Kirche,* Paderborn, 1995.
P. De LABRIOLLE, *Histoire de la littérature latine chrétienne,* 2. Paris, 1947.
H. LECLERCQ, *Jérusalem,* DACL, 7, 2374-2392.
P. MARAVAL, *Égérie. Journal de voyage (Itinéraire),* SC, 296, Paris, 1982.
A.G. MARTIMORT, *Handbuch der Liturgiewissenschaft,* 1, Herder, 1963.
A.G. MARTIMORT, *La prière des heures,* u A.G. MARTIMORT, *L'Église en prière* , IV, Desclée, 1983.
L. MIRKOVIĆ, *Heortologija,* Beograd, 1961, 285-308.
C. MOHRMANN, *Études sur le latin des chrétiens,* II-III, Roma, 1961-1965.
N. NATALUCCI, *Egeria, Pellegrinaggio in Terra santa. Itinerarium Egeriae,* Firenze, 1991.
Patrologia, III, Institutum patristicum Augustinianum, Marietti, 1978.
H. PÉTRÉ, *Éthérie. Journal de voyage,* SC, 21, Paris, 1948.
A. PIÉDAGNEL - L. DOUTRELAU, *Jean Chrysostome. Trois catéchèses baptismales,* SC, 366, Paris, 1990.
A. PIÉDAGNEL - P. PARIS, *Cyrille de Jérusalem, Catéchèses mystagogiques,* SC, 126 bis, Paris, 1988.
J. QUASTEN, *Patrologia,* I-II, Marietti, 1980.
D. De REYNAL, *Théologie de la litrugie des Heures,* Paris, 1978.
M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica,* Milano, 1950-1959.
G. RÖWEKAMP - D. THÖNNES, *Egeria. Itinerarium, Reisebericht,* FC, 20, Herder, 1995.
P. SALMON, *Les origines de la prière des Heures d'aprèss le témoignage de Tertullien et de saint Cyprien,* u *Mélanges C. Mohrmann,* Utrecht-Anvers, 1963, 202-210.
G.F.M. VERMER, *Observations sur le vocabulaire du pelerinage chez Égérie et chez Antoine de Plaisance,* LCP, 19, Nijmegen - Utrecht, 1965.
A. WENGER, *Jean Chrysostome. Huit cathéchèses baptismales inédites,* SC, 50bis, Paris, 1970.
R. ZERFAS, *Die Schriftlesung im Kathedraloffizium Jerusalems,* Münster, 1967.

S A D R Ž A J

PREDGOVOR 5

1. UVOD 7

1.1. OKVIR ZA EGERIJU I NJEZIN SPIS 9

1.1.1.- *Općenito o hodočašću* 9
1.1.2.- *Hodočasnik iz Bordeauxa* 10
1.1.3.- *Oblik putovanja* 11
1.1.4.- *Egerija* 12
1.1.4.1. Poteškoća s imenom 12
1.1.4.2. Neutvrđena domovina 13
1.1.4.3. Nejasni društveni položaj 14
1.1.4.4. Poduzeto putovanje 14
1.1.4.5. Egerijina naobrazba 16
1.1.5.- *Egerijino djelo* 17
1.1.5.1. Pronađeni rukopis 17
1.1.5.2. Pitanje naslova 18
1.1.5.3. Izdanja djela 19
1.1.5.4. Jezik i slog u Putopisu 20
1.1.5.5. Čitateljstvo 21
1.1.5.6. Zanimanje za Putopis 22

1.2. PREDKRSNA I POKRSNA POUKA 23

1.2.1. *Općenito o katekumenatu i katekumenima* 23
1.2.2. *Egerijine naznake* 26
1.2.2.1.- Upis za krštenje 26
1.2.2.2.- Biskupova provjera 27
1.2.2.3.- Egzorcizam 31
1.2.2.4.- Kateheza 33
1.2.2.5.- Primanje Vjerovanja 40
1.2.2.6.- Vraćanje Vjerovanja 43
1.2.2.7.- Kateheza poslije krštenja 45

1.3. STAROZAVJETNE KNJIGE I OSOBE 53

1.3.1.- *Petoknjižje* 53
1.3.2.- *Knjiga Postanka* 54
1.3.3.- *Knjiga Izlaska* 55
1.3.4.- *Ponovljeni Zakon* 56
1.3.5.- *Jošua* 57
1.3.6.- *Suci* 58
1.3.7.- *Knjige o Kraljevima* 58
1.3.8.- *Knjige Ljetopisa* 59
1.3.9.- *Knjiga o Jobu* 60
1.3.10.- *Abraham* 62
1.3.11.- *Ahab* 63
1.3.12.- *Aron* 63
1.3.13.- *Gad* 64
1.3.14.- *Ilija* 64
1.3.15.- *Izak* 65
1.3.16.- *Jakov* 65
1.3.17.- *Josip* 66
1.3.18.- *Jošuina osoba* 66
1.3.19.- *Melhizedek* 67
1.3.20.- *Mojsije* 69
1.3.21.- *Salamon* 70

1.4. ČASOSLOV 71

1.4.1.- *Nekoliko naziva* 71
1.4.2.- *Židovski utjecaj* 72
1.4.3.- *Isusov uzor* 73
1.4.4.- *Pisci trećega stoljeća* 73
1.4.5.- *Bdjenje* 76
1.4.6.- *Jutarnja* 78
1.4.7.- *Treći čas* 79
1.4.8.- *Šesti čas* 79
1.4.9.- *Deveti čas* 80
1.4.10.- *Večernja* 80
1.4.11.- *Prvi čas* 82
1.4.12.- *Povečerje* 82

1.5. DUŽE BILJEŠKE 83

1.5.1.- *U skladu s Pismima* 83
1.5.2.- *Vodiči* 84
1.5.3.- *Milja* 85
1.5.4.- *Miljokaz* 85
1.5.5.- *Korak* 85
1.5.6.- *Postaja* 86
1.5.7.- *Sat* 86
1.5.8.- *Pijetlov kukurjek* 88
1.5.9.- *Knjiga* 88
1.5.10.- *Brat* 89
1.5.11.- *Ispovjedalac* 89
1.5.12.- *Asket* 90
1.5.13.- *Apotaktiti* 93
1.5.14.- *Đakonisa* 93
1.5.15.- *Samostan* 94
1.5.16.- *Monasteria* 95
1.5.17.- *Gostoljublje* 96
1.5.18.- *Sv. Helpidije* 98
1.5.19.- *Sv. Eufemija* 99
1.5.20.- *Arhiđakon* 99
1.5.21.- *Prinos* 100
1.5.22.- *Gospodine, smiluj se* 100
1.5.23.- *Propovijed* 101
1.5.24.- *Eulogij* 102
1.5.25.- *Mnogobrojna dječica* 103
1.5.26.- *Pristup ruci* 104
1.5.27.- *Kadionica* 104
1.5.28.- *Svijeća* 105
1.5.29.- *Missa* 105
1.5.30.- *Himan* 106
1.5.31.- *Psalam* 107
1.5.32.- *Antifona* 108
1.5.33.- *Četrdeseti dan iza Bogojavljenja* 109
1.5.34.- *Korizma* 109
1.5.35.- *Lazarova subota* 110
1.5.36.- *Četrdeseti pouskrsni dan* 110
1.5.37.- *Osmina* 111
1.5.38.- *Crkva Uskrsnuća* 111
1.5.39.- *Velika crkva* 112

1.5.40.- *Eleona* 112
1.5.41.- *Crkva na Sionu* 112
1.5.42.- *Imbomon* 113
1.5.43.- *Lazarevo* 113
1.5.44.- *Oltar* 114
1.5.45.- *Ambon* 115
1.5.46.- *Kor* 115
1.5.47.- *Lik* 116
1.5.48.- *Kanon* 117
1.5.49.- *Božja slava* 117
1.5.50.- *Kupinjak* 118
1.5.51.- *Svetkovina* 119
1.5.52.- *Zlatno tele* 119
1.5.53.- *Prepelica* 120
1.5.54.- *Grobovi pohlepe* 121
1.5.55.- *Sikomora* 121
1.5.56.- *Grobni spomenik* 122
1.5.57.- *Mučenički grob* 122
1.5.58.- *Sinaj* 123
1.5.59.- *Horeb* 123

2. PRIJEVOD 125

2.1. EGERIJINA PUTOVANJA (1,1-23,10) 127

2.1.1.1. *Sinaj* 127
2.1.1.2. *Molitva na očigled Božjega brda* 127
2.1.2.1. *Dolina pred Sinajem* 128
2.1.2.2. *Značenje doline pred Sinajem* 128
2.1.2.3. *Nacrt puta* 128
2.1.2.4. *Pristup Sinaju* 129
2.1.2.5. *Pravo Božje brdo* 129
2.1.2.6. *Visina planina* 129
2.1.2.7. *Položaj Božjega brda* 130
2.1.3.1. *Okomiti usponi* 131
2.1.3.2. *Na vrhu Sinaja* 131
2.1.3.3. *Crkva na Sinaju* 132
2.1.3.4. *Susret s duhovnicima* 132
2.1.3.5. *Nenastanjeni vrh* 132
2.1.3.6. *Bogoslužje i primljeni darovi* 132
2.1.3.7. *Mojsijeva sinajska špilja* 133
2.1.3.8. *Pogled sa sinajskoga visa* 133

2.1.4.1. *Silazak sa Sinaja* 135
2.1.4.2. *Horeb* 135
2.1.4.3. *Bogoslužje na Horebu* 135
2.1.4.4. *Sedamdesetorica starješina iz Izl 24,9* 136
2.1.4.5. *Povratak na polazište* 136
2.1.4.6. *Kupina iz Izl 3,2* 136
2.1.4.7. *Okružje kupine iz Izl 3,2* 137
2.1.4.8. *Mjesto spomenuto u Izl 3,5* 137
2.1.5.1. *Dolina izraelskoga boravka* 138
2.1.5.2. *Kupina i mjesto iz Izl 3,4-5* 138
2.1.5.3. *Tabor iz Izl 19,2 i tele iz Izl 32,4* 138
2.1.5.4. *Ples oko zlatnoga teleta* 138
2.1.5.5. *Vrata iz Izl 32,27* 139
2.1.5.6. *Voda iz Izl 32,20* 139
2.1.5.7. *Sedamdesetorica iz Br 11,25, pohlepa iz Br 11,4 i oganj iz Br 11,1-3* 139
2.1.5.8. *Mana i prepelice* 140
2.1.5.9. *Pasha iz Br 9,1-5 i šator iz Izl 40,1* 140
2.1.5.10. *Gostoljubivi monasi* 140
2.1.5.11. *Mjesta i ljudi* 141
2.1.5.12. *Zahvalnost* 141
2.1.6.1. *Faran* 142
2.1.6.2. *Stanovnici Farana* 142
2.1.6.3. *Crveno more* 142
2.1.6.4. *Klisma* 143
2.1.7.1. *Gošen* 144
2.1.7.2. *Od Klisme do Arabije* 144
2.1.7.3. *Put Izraelaca* 145
2.1.7.4. *Epaulej, Magdal i Belsefon* 145
2.1.7.5. *Oton i Sokot* 146
2.1.7.6. *Pitom* 146
2.1.7.7. *Heroum* 146
2.1.7.8. *Hero* 147
2.1.7.9. *Arabija* 147
2.1.8.1. *Ramses* 148
2.1.8.2. *Kipovi u Ramsesu* 148
2.1.8.3. *Sikomora u Ramsesu* 148
2.1.8.4. *Arabijski biskup* 148
2.1.8.5. *Biskup je pokazao Ramses* 149
2.1.9.1. *Arabija* 150
2.1.9.2. *Biskupov lik* 150
2.1.9.3. *Otpušteni vojnici* 150

2.1.9.4. *Gošen* 150
2.1.9.5. *Tatnis* 151
2.1.9.6. *Peluzij* 151
2.1.9.7. *Jeruzalem* 151
2.1.10.1. *Nebo* 153
2.1.10.2. *Obistinjena želja* 153
2.1.10.3. *Mjesta uz Jordan* 153
2.1.10.4. *Libijada* 154
2.1.10.5. *Mjesto iz Pnz 34,9* 154
2.1.10.6. *Mojsijeva mjesta* 155
2.1.10.7. *Molitva na posvećenom mjestu* 155
2.1.10.8. *SiNa putu do Nebanaj* 155
2.1.10.9. *Crkva blizu Neba* 156
2.1.11.1. *Gostoljubivi monasi* 157
2.1.11.2. *Voda iz Izl 17,6* 157
2.1.11.3. *Put do Neba* 157
2.1.11.4. *Na Nebu* 157
2.1.12.1. *Crkva na Nebu* 158
2.1.12.1. *Mojsijev grob* 158
2.1.12.1. *Pogled s Neba* 158
2.1.12.1. *Ušće Jordana, Libijada i Jerihon* 159
2.1.12.1. *Segor* 159
2.1.12.1. *Stup Lotove žene* 159
2.1.12.1. *Mjesto stupa* 159
2.1.12.1. *Eksebon, Safdra i Fogor* 160
2.1.12.1. *Tabor* 161
2.1.12.1. *Brdo iz Br 23,14* 161
2.1.12.1. *Povratak u Jeruzalem* 161
2.1.12.1. *Jobov grob* 162
2.1.12.1. *Jobov grad* 162
2.1.12.1. *Sedima* 127
2.1.12.1. *Melhidezek* 127
2.1.12.1. *Crkva u Sedimi* 127
2.1.12.1. *Sedimski svećenik* 127
2.1.12.1. *Događaj iz Post 14,17-20* 127
2.1.12.1. *Enon* 127
2.1.12.1. *Voda gdje je krštavao Ivan Krstitelj* 127
2.1.12.1. *Vrt Ivana Krstitelja* 127
2.1.12.1. *Molitva na izvoru* 127
2.1.12.1. *Mjesni krsni običaj* 127
2.1.12.1. *Darovi* 127
2.1.12.1. *Tišbe* 127

2.1.12.1. *Monaška koliba* 127
2.1.12.1. *Kora* 127
2.1.12.1. *Feničke granice* 127
2.1.12.1. *Jobovo mjesto* 127
2.1.12.1. *Iskapanje* 127
2.1.12.1. *Jobova crkva* 127
2.1.12.1. *Povratak u Jeruzalem* 127
2.1.17.1. *Na putu povratka kući* 171
2.1.17.2. *Svrha puta u Mezopotamijsku Siriju* 171
2.1.17.3. *Antiohija* 172
2.1.18.1. *Hierapolis* 173
2.1.12.1. *Eufrat* 173
2.1.12.1. *Sirijska Mezopotamija* 173
2.1.12.1. *Batanis* 174
2.1.12.1. *Edesa* 174
2.1.12.1. *Crkva u Edesi* 174
2.1.12.1. *Pregled Edese* 175
2.1.12.1. *Abgarova palača* 175
2.1.12.1. *Voda iz palače* 176
2.1.12.1. *Riječ o vodi* 176
2.1.12.1. *Perzijanska najezda* 176
2.1.12.1. *Zatvoreni grad* 177
2.1.12.1. *Skrenuta voda* 177
2.1.12.1. *Nova voda i presahli izvor* 177
2.1.12.1. *Neprijateljski uzmaci* 177
2.1.12.1. *Još o Abgarovoj palači* 178
2.1.12.1. *Magnusova palača* 178
2.1.12.1. *Gradska vrata* 178
2.1.12.1. *Stražari na vratima* 178
2.1.12.1. *Daljnje razgledanje* 179
2.1.12.1. *Apokrifna pisma* 179
2.1.12.1. *Haris* 180
2.1.12.1. *Razgledanje grada* 180
2.1.12.1. *Crkva van grada* 180
2.1.12.1. *Bunar iz Post 24,16* 181
2.1.12.1. *Sv. Helpidije* 181
2.1.12.1. *Mezopotamijski monasi* 181
2.1.12.1. *Dvodnevni boravak* 182
2.1.12.1. *Poganski grad* 182
2.1.12.1. *Mjesto iz Post 11,31* 182
2.1.12.1. *Nahor i Betuel u Haris* 183
2.1.12.1. *Bunar iz Post 29,10* 183

2.1.12.1. *Terahova pradomovina* 184
2.1.12.1. *Redoviti sadržaji razgovora* 184
2.1.12.1. *Crkva uz bunar iz Post 29,10* 185
2.1.12.1. *Kamen iz Post 29,10* 185
2.1.12.1. *Stanovnici oko zdenca iz Post 29,10* 185
2.1.12.1. *Fadana* 186
2.1.12.1. *Povratak u Antiohoiju* 186
2.1.12.1. *Tarz* 182
2.1.12.1. *Sv. Tekla* 182
2.1.12.1. *Pompeiopolis, Koriko i Seleucija Izaurijska* 183
2.1.12.1. *Sv. Tekla* 183
2.1.12.1. *Martana* 183
2.1.12.1. *Teklin grob* 189
2.1.12.1. *Djela sv. Tekle* 189
2.1.12.1. *Povratak u Tarz* 189
2.1.12.1. *Put do Kalcedona* 190
2.1.12.1. *Carigrad* 190
2.1.12.1. *Zahvala Kristu* 190
2.1.12.1. *Nakana puta u Efez* 190

2.2. JERUZALEMSKO POGOSLUŽJE
(24,1-49,5) 193
2.2.24.1. *Bdjenje* 193
2.2.24.2. *Jutarnja* 194
2.2.24.3. *Šesti i deveti čas* 194
2.2.24.4. *Večernja* 195
2.2.24.5. *Tijek Večernje* 195
2.2.24.6. *Nastavak Večernje* 196
2.2.24.7. *Završetak Večernje* 196
2.2.24.8. *Bdjenje u nedjelju* 197
2.2.24.9. *Nastavak prethodnoga čina* 197
2.2.24.10. *Daljnji tijek molitve* 197
2.2.24.11. *Čini kod Križa* 198
2.2.24.12. *Sami kraj* 198
2.2.25.1. *Nedjeljno jutarnje bogoslužje u Velikoj crkvi* 199
2.2.25.2. *Dolazak u Crkvu uskrsnuća* 199
2.2.25.3. *Služba u Crkvi uskrsnuća* 199
2.2.25.4. *Pristup biskupovoj ruci* 200
2.2.25.5. *Usklađenost psalama i antifona* 200
2.2.25.6. *Bogoslužje u crkvi na Sionu* 200
2.2.25.7. *Povratak iz Betlehema u Jeruzalem s Bdjenja za Bogojavljenje* 200

2.2.25.8. *U Crkvi uskrsnuća* 201
2.2.25.9. *Blještavilo kod bogoslužja* 201
2.2.25.10. *Konstantinovi darovi* 201
2.2.25.11. *Sami dan Bogojavljenja* 202
2.2.25.12. *Osmodnevno slavlje Bogojavljenja* 202
2.2.26. *Proslava Bogojavljenja u Betlehemu i Jeruzalemu* 203
2.2.27.1. *Četrdeseti dan iza Bogojavljenja* 204
2.2.27.2. *Preduskrsni post* 205
2.2.27.3. *Bogoslužje korizmene nedjelje* 205
2.2.27.4. *Dovršetak prethodnoga bogoslužja* 205
2.2.27.4. *Korizmeni ponedjeljak* 206
2.2.27.5. *Korizmeni utorak i srijeda* 206
2.2.27.6. *Korizmena srijeda* 206
2.2.27.7. *Korizmeni četvrtak i petak do subotnjega jutra* 207
2.2.27.8. *Korizmena subota* 207
2.2.27.9. *Naročiti isposnici* 207
2.2.28.1. *Oni što poste cijeli korizmeni tjedan* 209
2.2.28.2. *Još o prethodnima* 209
2.2.28.3. *Apotaktiti* 209
2.2.28.4. *Mjera i oblik posta* 209
2.2.29.1. *Prvi šest korizmenih tjedana* 211
2.2.29.2. *Bdjenje sedmoga korizmenoga tjedna* 211
2.2.29.3. *Subotnje jutro sedmoga korizmenoga tjedna* 211
2.2.29.4. *Crkva na mjestu susreta Isusa i Lazarove sestre* 212
2.2.29.5. *Bogoslužje u Lazarevu* 212
2.2.29.6. *Razlog Lazarove subote* 212
2.2.30.1. *Cvjetnica* 213
2.2.30.2. *Najave na Cvjetnicu* 213
2.2.30.3. *Nastavak slavlja na Cvjetnicu* 213
2.2.31.1. *Proslava Cvjetnice na Eleoni i Imbomonu* 214
2.2.31.2. *Cvjetnica: čitanje ulomka iz Mt 21,1-9* 214
2.2.31.3. *Palme i masline na Cvjetnicu* 214
2.2.31.4. *Dovršetak svetkovanja Cvjetnice* 215
2.2.32.1. *Veliki ponedjeljak* 216
2.2.32.2. *Kraj bogoslužja na Veliki ponedjeljak* 216
2.2.33.1. *Veliki utorak* 217
2.2.33.2. *Kraj bogoslužja Velikoga utorka* 217
2.2.34. *Velika srijeda* 218
2.2.35.1. *Veliki četvrtak* 219
2.2.35.2. *Nastavak proslave Velikoga četvrtka* 219
2.2.35.3. *Nastavak proslave Velikoga četvrtka* 220
2.2.35.4. *Proslava Velikoga četvrtka na Imbomonu* 220

2.2.36.1. *Veliki petak: na mjestu zabilježenu u Lk 22,41* 221
2.2.36.2. *Veliki petak: Getsemani* 221
2.2.36.3. *Veliki petak: silazak u grad iz Getsemanija* 221
2.2.36.4. *Pred Križem na Veliki petak* 222
2.2.36.5. *Veliki petak: biskupov nagovor pred Križem* 222
2.2.37.1. *Veliki petak: molitva kod stupa Isusova bičevanja i donošenja Križa* 223
2.2.37.2. *Veliki petak: ljubljenje Križa* 223
2.2.37.3. *Veliki petak: oblik čašćenja Križa i Salamonovih predmeta* 224
2.2.37.4. *Veliki petak: okupljanje pred Križem* 224
2.2.37.5. *Veliki petak: čitanja pred Križem* 224
2.2.37.6. *Veliki petak: pouka od čitanja i molitve* 225
2.2.37.7. *Veliki petak: vjerničko ganuće* 225
2.2.37.8. *Veliki petak: nastavak i kraj općega bogoslužja* 225
2.2.37.9. *Veliki petak: zasebna pobožnost* 226
2.2.38.1. *Velika subota i Vazmeno bdjenje* 227
2.2.38.2. *Vazmeno bdjenje* 227
2.2.39.1. *Osam uskrsnih dana* 228
2.2.39.2. *Uskrsni dani po mjestima* 228
2.2.39.3. *Uskrsni dani na Eleoni i Imbomonu* 228
2.2.39.4. *Večernja uskrsnih dana* 229
2.2.39.5. *Uskrsni dani: na Sionu iza Večernje* 229
2.2.40.1. *Uskrsna osmina* 230
2.2.40.2. *Još o uskrsnoj osmini* 230
2.2.41. *Vrijeme poslije Uskrsa* 231
2.2.42. *Četrdeseti daniza Uskrsa* 232
2.2.43.1. *Duhovi: bdjenje* 233
2.2.43.2. *Duhovi: bogoslužje u jutro* 233
2.2.43.3. *Duhovi: bogoslužje na Sionu* 233
2.2.43.4. *Duhovi: uzlazak na Maslinsko brdo* 234
2.2.43.5. *Duhovi: sjećanje na Gospodnje uzašašće* 234
2.2.43.6. *Nastavak duhovskoga slavlja* 234
2.2.43.7. *Duhovi: slavlje u Velikoj crkvi po silasku s Maslinskoga brda* 235
2.2.43.8. *Duhovi: novi dio slavlja* 235
2.2.43.9. *Dovršetak duhovskoga slavlja* 235
2.2.44.1. *Poduhovsko vrijeme* 236

2.2.44.2. *O istome vremenu* 236
2.2.44.3. *Konačne napomene o poduhovskome vremenu* 236
2.2.45.1. *Upis za krštenje kod svećenika* 237
2.2.45.2. *Upisani pristupaju u crkvi biskupu* 237
2.2.45.3. *Biskupov ispit o upisanima* 237
2.2.45.4. *Raznovrsnost biskupova suda* 237
2.2.46.1. *Egzorcizam katekumena* 239
2.2.46.2. *Pouka za krštenje* 239
2.2.46.3. *Primanje Vjerovanja tijekom predkrsne pouke* 239
2.2.46.4. *Predkrsno poučavanje kroz sedam tjedana* 239
2.2.46.5. *Vraćanje Vjerovanja u pripravi za krštenje* 240
2.2.46.6. *Biskupov nagovor po primljenome Vjerovanju* 240
2.2.47.1. *Pouka nakon krštenja* 241
2.2.47.2. *Oduševljenost tom pooukom* 241
2.2.47.3. *Predvođenje biskupove pokrsne pouke* 241
2.2.47.4. *Prevođenje čitanja* 241
2.2.47.5. *Opće usklađivanje kod bogoslužja* 242
2.2.48.1. *Posveta crkve* 243
2.2.48.2. *Pronađeni Križ i posveta crkve* 243
2.2.49.1. *Posveta crkve: osmodnevno slavlje uz silno mnoštvo...* 244
2.2.49.2. *Posveta crkve: nazočnost biskupa, llera i naroda* 244
2.2.49.3. *Posveta crkve: blještavilo i redoslijed* 244

RÉSUMÉ 245
GLAVNE KRATICE 246
BIBLIOGRAFIJA (Izbor) 247

SADRŽAJ 249

OTAČKI RADOVI ISTOGA AUTORA

1. Bazilije Veliki, DUH SVETI, Makarska, *Služba Božja,* 1978.
2. Atanazije Veliki, PISMA O KRISTU I DUHU, Makarska, *Služba Božja,* 1980.
3. K.S.F. Tertulijan, SPIS O KRSTU, Zagreb, *KS*, 1981.
4. Grgur iz Nise, VELIKA KATEHEZA, Makarska, *Služba Božja,* 1982.
5. Grgur iz Nise, SPIS O DJEVIČANSTVU, Split, *Symposion*, 1982.
6. Origen, POČELA, Split, *Symposion*, 1982.
7. Ambrozije, OTAJSTVA I TAJNE, Makarska, *Služba Božja*, 1986.
8. Ciprijan, JEDINSTVO CRKVE, EUHARISTIJA, MOLITVA GOSPODNJA, Makarska, *Služba Božja*, 1987.
9. Augustin, POUČAVANJE NEUPUĆENIH, Makarska, *Služba Božja*, 1988.
10. Augustin, GOVORI - 1, Makarska, *Služba Božja*, 1990.
11. Augustin, RUKOVET, Makarska, *Služba Božja,* 1990.
12. Augustin, GOVORI - 2, Makarska, *Služba Božja*, 1993.
13. Leon Veliki, GOVORI, Makarska, *Služba Božja,* 1993.
14. Marijan Mandac, SVETI JERONIM DALMATINAC, Makarska, *Služba Božja,* 1995
15. Jeronim, TUMAČENJE MATEJEVA EVANĐELJA, Makarska, *Služba Božja,* 1996.
16. Jeronim, TUMAČENJE JONE PROROKA Makarska, *Služba Božja,* 1997.
17. Jeronim, TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA Makarska, *Služba Božja,* 1998.
18. Egerija, PUTOPIS, Makarska, *Služba Božja,* 1999.
19. Ivan Zlatousti, KRSNE POUKE, (u tisku)
20. Ćiril Aleksandrijski, DE INCARNATIONE UNIGENITI QUOD UNUS SIT CHRISTUS, (u pripremi)

ISBN 953-6236-09-5